

Ekteskapelige samtaler i romaner og brev

En studie av Amalie Skrams *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* og brevsamlingen *Elskede Amalie: brevveksling mellom Amalie og Erik Skram*

Beathe Tangen Johannessen

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium

Universitetet i Bergen

Våren 2021

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært interessant, men også krevende, og i den anledning er det en del folk jeg har lyst til å takke for god hjelp og støtte!

Først og fremst må jeg rette en stor takk til veilederen min, Christine Hamm, for uvurderlige innspill og en positiv fremtoning. Du har utfordret meg både faglig og personlig, og gjort at arbeidet med masteroppgaven har vært både lærerikt og kjekt.

Takk til familie og venner - dere er den beste heilagjengen! Takk til mamma for korrekturlesning og sårt trengte pauser, og til pappa som har kommet med gode innspill og pizza på døren når jeg har trengt det. Takk til Elise for at du alltid er der for meg (selv når vi ikke befinner oss i samme by).

Jeg må også rette en takk til alle medstudenter på lesesalen, for mange gode samtaler og fine stunder. Sist, men ikke minst; takk til mine gode venner på lektorutdanningen. Takk for fem flotte år sammen – dere har gjort studiene ved Universitetet i Bergen til en drøm!

1. INNLEDNING	4
1.1 Bakgrunn for prosjektet	4
1.2 Problemstilling	5
1.3 Kort introduksjon av <i>Professor Hieronimus og På Sct. Jørgen</i>	7
1.4 Kort introduksjon av brevsamlingen <i>Elskede Amalie</i>	10
1.5 Fremgangsmåte	12
2. FORSKNINGSLITTERATUR OG RESEPSJON	14
2.1 <i>Professor Hieronimus og På Sct. Jørgen (1895)</i>	14
2.1.1 Antonie Tibergs tolkning av <i>Professor Hieronimus og På Sct. Jørgen</i>	17
2.1.2 Borghild Kranes tematiske og biografiske tolkning	18
2.1.3 Jette Lundbo Levy sin feministiske innfallsvinkel	21
2.1.4 Irene Engelstads strukturalistiske og psykoanalytiske tolkning	22
2.1.5 Unni Langås tolkning av den patriarkalske maktstrukturen i romanene	24
2.1.6 Petter Aaslestad sin narratologiske analyse av romanene	25
2.2 Brevsamlingen <i>Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899</i>	26
2.2.1 Irene Engelstads bruk av brev i <i>Amalie Skram om seg selv (1981)</i>	27
2.2.2 Liv Koltzows bruk av brev i <i>Den unge Amalie Skram (1992)</i>	28
2.2.3 Janet Gartons bruk av brev som biografisk materiale	28
2.3 Perspektiver fra Skram-forskningen som blir viktige i min lesning	30
3. TEORETISK RAMMEVERK: SJANGERTEORI OM ROMANER OG BREV	32
3.1 Teori om romansjangeren	32
3.1.1 Romanen som en moderne sjanger ved Gullestad og Selboe	33
3.1.2 Bakhtins forsøk på å finne holdepunkter ved romansjangeren	35
3.2 Brevet som sjanger, med ulike innfallsvinkler	37
3.2.1 En retorisk tilnærming til brev ved Tjønneland og Altman	38
3.2.2 Ulike typer brev ved Jørgensen og Tjønneland	41
3.2.3 Brevet som sjanger – er brev en egen sjanger?	45
4. ANALYSE AV ROMANENE <i>PROFESSOR HIERONIMUS OG PÅ SCT. JØRGEN</i>	46
4.1 Handlingsforløpet i romanene	46
4.2 Fortellerstil	49
4.3 Forholdet mellom Else og Knut Kant	54
4.4 Fortellerstemmen i de to romanene	59
4.5 Betydning av fortellerteknikk for leserens forståelse av forholdet	63

5. ANALYSE AV UTVALGTE BREV FRA BREVSAMLINGEN <i>ELSKEDE AMALIE. BREVVEKSLING MELLOM AMALIE OG ERIK SKRAM 1882-1899</i>	66
5.1 Brevene utvekslet mellom ektefellene Amalie og Erik Skram	66
5.2 Analyse av utvalgte brev	67
5.2.1 Erik støtter Amalie, men er redd for å gjøre henne opprørt	67
5.2.2 Psykisk stress, selvmordstanker, kunstnerisk frustrasjon og graviditet	69
5.2.3 Spontanabort – lettelse, sorg og fortvilelse	73
5.2.4 Erik er glad for at Amalie er reist til Achens for å få ro	75
5.2.5 Innleggelsene - et brudd i tillitten mellom ektefellene	76
5.2.6 Eriks beskrivelse av ekteskapet med Amalie – «en flate», ikke et berg	80
5.3 Refleksjoner omkring ektefellenes skrivestil og fremtoning i brevene	82
6. SAMMENLIGNING OG KONKLUSJON	86
6.1 Romaner og brev om ektefeller i samtale	86
6.2 Konklusjon	90
LITTERATURLISTE	94
SAMMENDRAG	97
ABSTRACT	98
PROFESJONSRELEVANS	99

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for prosjektet

Amalie Skram har med sitt forfatterskap en fremtredende og betydningsfull plass i norsk litteraturhistorie. Hun ble født i Bergen i 1846 og 18 år gammel giftet hun seg med skipskapteinen August Müller, som hun fikk to sønner med. Det hadde vært en langvarig krise i ekteskapet da Amalie i desember 1877 ble innlagt på Gaustad sykehus i Kristiania. Hun hadde sterke hallusinasjoner, og valgte i samråd med sin lege å motta behandling. Hun ble utskrevet fra Gaustad 16. mars 1878, og ble samme år separert fra ektemannen Müller. Etter skilsmissen skrev hun flere anmeldelser og artikler, og var i 1881-1884 bosatt i Kristiania. I 1882 møtte hun det som skulle bli hennes andre ektemann, den danske forfatteren Erik Skram. De to giftet seg i 1884 og bosatte seg i København, og i 1889 kom datteren Johanne til verden. Med utgivelsen av *Constance Ring* i 1885 begynte hun for alvor sitt lange forfatterskap. I 1894 opplevde hun på nytt hallusinasjoner, men var ikke forvirret på den måten hun hadde vært i 1877. Hun var utmattet, og i samråd med en lege, venner og ektemannen Erik, ble det besluttet at hun skulle innlegges ved Kommunehospitalets 6. avdeling i København 14. februar 1894. Der ble hun holdt innestengt mot sin vilje i en måned, før hun ufrivillig ble forflyttet til St. Hans hospital ved Roskilde. Derfra ble hun utskrevet 14. april 1894 (Garton 2011, 228). Også Amalies andre ekteskapet endte i skilsmisse, året 1899, til tross for at Amalie hevdet av Erik var den eneste mannen hun noensinne hadde elsket (Garton 2011, 314). I 1905 døde hun, bare 58 år gammel.

I 1895 ga Amalie Skram ut romanen *Professor Hieronimus*, og oppfølgeren *På Sct. Jørgen*,¹ som beskriver hovedpersonen Else Kants opplevelser på to psykiatriske institusjoner. All eksisterende forskning på Skrams liv, deriblant den første biografien om Amalie Skram fra 1910, skrevet av Antonie Tiberg, prisbelønnede Liv Køltzows biografi fra 1992, og Janet Gartons nyere bidrag fra 2011, understreker at de to romanene ble utgitt ett år etter at Amalie Skram selv hadde vært innlagt ved to psykiatriske institusjoner i Danmark. Det er et anerkjent faktum at Amalie Skrams romaner baserer seg på erfaringer fra da hun var innlagt i 1894. Også i brevform kommenterer Skram erfaringen av å være innlagt. I brev til ektemannen Erik

¹ *Professor Hieronimus* kom ut i mars 1895, og *På Sct. Jørgen* kom ut i november samme år

Skram,² og til andre forfattere, som sin venn Bjørnstjerne Bjørnson³, forteller hun om innleggelsene på Kommunehospitalets 6. avdeling i København og på St Hans Hospital ved Roskilde.

Jeg vil i min studie sammenligne forholdet mellom ektefellene Else og Knut Kant, slik Amalie Skram bearbeidet dem kunstnerisk i de to romanene *Professor Hieronimus* (1895) og *På Sct. Jørgen* (1895), og de reelle ektefellene Amalie og Erik Skram, slik de fremstår for en leser av de utvalgte brevene fra Janet Gartons brevsamling *Elskede Amalie: brevveksling mellom Amalie og Erik Skram* (2002).⁴ På denne måten vil jeg vurdere brevene som like interessant materiale som romanene, et metodisk grep som åpner for nye perspektiv. Fordi jeg må håndtere to ulike sjangre henter jeg inn sjangerteoretiske refleksjoner i undersøkelsen. Ved å kontrastere den litterære tekstens beskrivelse av ekteskapet til Else og Knut med hvordan ekteskapet til Amalie og Erik blir synlig i brevsjangeren, vil jeg også finne ut hvordan roman- og brevsjangeren på hver sin måte kan fremstille et ekteskap i en periode der den ene ektefellen må innlegges på en psykiatrisk institusjon.

1.2 Problemstilling

Formålet med masteroppgaven min er å analysere hvordan roman- og brevsjangeren kan fremstille ekteskapelige samtaler, i perioden før, under og etter at en ektefelle må innlegges på en psykiatrisk institusjon.⁵ Dette vil jeg gjøre ved å ta for meg forholdet mellom romankarakterene Else og Knut Kant, gjennom lesningen av Amalie Skrams to pasientromaner *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*, og forholdet mellom Amalie og Erik Skram, gjennom en lesning a utvalgte brev fra brevsamlingen *Elskede Amalie*. Hvordan utspiller forholdet mellom Else og Knut Kant seg i romanene, etablert gjennom fortellertekniske grep gjort av Amalie Skram, og hvordan utspiller forholdet mellom Amalie og Erik Skram seg i brevene, etablert gjennom retorikken? Hva forteller skrivestilen i henholdsvis romaner og brev oss, og endres vår forståelse av et ekteskap i tråd med hvilken sjanger det opptrår i?

² Se brevsamlingen *Elskede Amalie: brevveksling mellom Amalie og Erik Skram* (Garton 2002)

³ Se brevsamlingen «Og nu vil jeg tale ut» - «Men nu vil jeg også tale ud». *Brevveksling mellom Bjørnstjerne Bjørnson og Amalie Skram 1878-1904* (Anker og Beyer 1996)

⁴ Heretter forkortes tittelen på brevsamlingen til *Elskede Amalie* i de fleste tilfeller

⁵ I de to romanene behandles perioden før og under Else Kants innleggelse, mens i brevene behandles perioden før og etter Amalie Skram innleggelse

I mitt prosjekt har jeg ingen intensjon om å spekulere i mulig psykisk sykdom hos karakteren Else Kant eller hos Amalie Skram. På bakgrunn av Skrams utgivelse av de to romanene ble det i samtiden en stor debatt omkring forholdene på de psykiatriske institusjonene i Danmark, men også en debatt om Amalie Skram og karakteren Else Kants sinnstilstand under innleggelsene. I kapittel 2 vil jeg kort komme inn på denne debatten, men skriver meg på ingen måte inn i den. Jeg vil derimot forholde meg rent litteraturvitenskapelig til tekstene.

Jeg undersøker Amalie og Erik Skram sitt forhold utelukkende ved å lese deres kommunikasjon i brevene. Samtidig ser jeg på hvordan Amalie Skram beskriver Else og Knut Kant sitt forhold i de to romanene. Det er derfor viktig å påpeke at denne masteroppgaven ikke først og fremst er tenkt som et bidrag til Skrams biografi. Forskningsspørsmålene som styrer undersøkelsen, er hele tiden rettet mot tekstene og det verbale uttrykket i skrift: Hvordan beskriver Amalie Skram i romanene forholdet mellom Else og Knut, i tiden før og under innleggelsene? Hvilken rolle hadde Knut? Hvordan henvender ektefellene Amalie og Erik Skram seg til hverandre i brevene, i perioden før og etter innleggelsene? Hvordan reagerte Erik på Amalies innleggelser, og slik man så det, hvilken rolle hadde han? Hvordan beskriver Amalie Skram selv denne perioden i brevene? Med utgangspunkt i utdrag fra bind 3 av brevsamlingen *Elskede Amalie: Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram* (2002), og romanene *Professor Hieronimus* (1895) og *På Sct. Jørgen* (1895), vil jeg utforske det følgende: Hvordan kan ekteskapelige samtaler fremstilles i roman- og brevsjangeren?

I min undersøkelse vil jeg nærlese de to pasientromanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* og utvalgte brev fra tredje bind av brevsamlingen *Elskede Amalie*. I nærlesningen av romanene vil jeg vektlegge karakterutvikling, språklig fremstilling og narratologi, mens jeg i brevene vil vektlegge språk og retorikk. I romanene lar Amalie Skram tankene Else og Knut har, også om hverandre, bli formidlet av en auctoral forteller, der det hele fremstilles på en dialogisk måte. Knut er kun behandlet i noen få avsnitt i romanene, noe som gjør at leseren får vite mest om Elses tanker. Jeg vil se nærmere på hvordan de narratologiske grepene gjort av Amalie Skram er med å påvirke fremstillingen av Else og Knut sitt forhold, i perioden før og under Elses innleggelser på to psykiatriske institusjoner. Formålet med å se på brevene ektefellene Amalie og Erik utvekslet, er å få innblikk i hvordan de henvendte seg til hverandre i tiden før og etter Amalies innleggelser på to psykiatriske institusjoner i 1894. Brev bærer preg av en bevisst retorisk holdning, da de tilhører sakprosasjangeren, og det er derfor interessant å studere hvordan Amalie og Erik ordlegger seg i brevene og hva de velger å dele

med hverandre. Ved å sammenligne romanene med brevene får jeg innsyn i hvordan to ektefeller kan samhandle i roman- og brevsjangeren. Jeg vil også gå i dialog med eksisterende Skram-forskning, og i kapittel 2.3 vil jeg presentere to påstander fremsatt av kjente Skram-forskere, som jeg vil ta stilling til avslutningsvis.

Min studie innebærer at jeg kommenterer et forhold mellom to mennesker som levde et offentlig liv, Amalie og Erik Skram, men som samtaler privat i brevene. Det å kommentere et reelt forhold kan være en utfordring etisk. Imidlertid er det ikke mitt anliggende å kommentere de historiske personene, eller dømme dem moralsk. Snarere har jeg et klart litteraturvitenskapelig perspektiv når jeg vil tolke brevene i analogi til andre tekster. Det vil si at jeg forholder meg til brevene som skriftlige kilder, som jeg leser med litteraturvitenskapelige metoder, og jeg tar særlig hensyn til at brev er en annen sjanger enn romanen. Prosjektet mitt er drevet frem av en litteraturvitenskapelig interesse for det som skjer i tekstene jeg leser, uansett om det er brev eller romaner, og videre har jeg en ambisjon om å bidra med sjangerteoretiske innsikter.

1.3 Kort introduksjon av *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*

- Jaja, farvel da, Else, sa Knut med bævende stemme og kyssed hende.
- Jeg vil ikke ind. Her er jo låset, som var det et fængsel. Else trådte uvillig nogle skridt tilbage.
- Bryd Dig ikke om *det*, Else. Den ydterste dør må jo dog være lukket.
- Kommer Du i morgen? Else nærmed sig motstræbende døren.
- Ja, Else.
- Sikkert?
- Ja. Farvel.
- Farvel. Hun gav sin mand et sidste blik og vendte sig til damen, som var blet stående på tærskelen med vadsækken i hånden (Skram 1895a, 35).

Sitatet er hentet fra *Professor Hieronimus*. Skram beskriver her hvordan den slitne kunstneren Else Kant sier farvel til sin ektemann, Knut, etter at hun frivillig har gått med på å legge seg inn på en psykiatrisk institusjon. Hun virker skeptisk til at hun må låses inne og uttrykker frykt, men mannen hennes mener at det skal gå fint. Han velger å stole på institusjonen som skal hjelpe henne. Knut lover at han skal komme tilbake på besøk neste dag – et løfte han ikke holder. Else opplever at overlegen på institusjonen, professor Hieronimus, misbruker makten han har, og føler seg fanget på en avdeling der hun er omgitt av «gale» mennesker. På utsiden

står Knut, som blir fortalt av overlegen at hans kone er sinnssyk, og at hun derfor ikke kan få besøk. Fremfor å insistere på å få tale med sin kone, velger Knut å stole på autoriteten.

Det er interessant å studere hvordan Amalie Skram beskriver Knuts oppførsel, i romanene. Hva vil hun med denne beskrivelsen av ham? Åpenbart forsøker hun å forstå hva som har skjedd med Else, og antageligvis med seg selv, ettersom karakteren er basert på henne. Måten hun forteller om Knuts reaksjoner, og valgene han gjør, kan være med å si noe om hvordan hun har reflektert over ektemannen Eriks handlinger i forbindelse med hennes innleggelse. Det Amalie Skram skrev om egne erfaringer i brevene, er senere blitt brukt for å kaste lys over romanene hennes. Omvendt har Skrams romaner blitt brukt for å støtte opp påstander hos biografer.

Forholdet mellom ektefellene Amalie og Erik Skram danner en viktig bakgrunn for det som skjer i romanene. I *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* skildres det hvordan kunstneren Else Kant bryter sammen, fordi hun sliter med å ferdigstille sitt arbeid, samtidig som hun vil være en god mor og kone. Hun hallusinerer og får ikke sove, og innser i samtale med sin mann at hun har behov for hjelp. Hun går derfor frivillig med på å la seg innlegge på en psykiatrisk avdeling ledet av den kjente professoren Hieronimus. Der befinner hun seg innelåst på lukket avdeling, med en rekke «gale» mennesker, under professorens autoritære behandling. Hun nektes å se sin mann, Knut. Samtidig forteller professoren Knut at hans kone er aldeles sinnssyk og må skjermes. Knut stoler på det overlegen forteller ham, framfor å ha lit til det inntrykket han har av sin kone. Knut tror at han gjør det som er rett, og best for sin kone, i situasjonen. Etter hvert flyttes Else over til en annen psykiatrisk institusjon, Sct. Jørgen hospital, på ubestemt tid, der hun får en mer human behandling. Overlegen ved Sct. Jørgen innser fort at Else ikke er sinnssyk, og hun utskrives derfor etter ganske kort tid.

I og med at Amalie Skrams romaner er basert på egenerfarte opplevelser som psykiatrisk pasient i 1894, har de i nyere tid blitt lest som patografier av noen forskere. Med patografier mener jeg bøker som omhandler personlige sykdomserfaringer. Patografien er en sjanger som tradisjonelt sett har vært forbehold dokumentariske skildringer gjort av en pasient eller deres pårørende. Linda Hamrin Nesby argumenterer i artikkelen «Patografien som genre og funksjon» (2019) for at skjønnlitteratur med selvbiografiske trekk, det vil si kategorien Amalie Skrams pasientromaner faller innunder, burde inkluderes i sjangeren. Johan Bremers bok *En diktertragedie. En psykiatrisk patografi om Amalie Skram*, gitt ut i 1996, viser at det er mulig å lese de to romanene som en personlig sykdomserfaring, skildret av Amalie Skram.

Det hadde vært interessant å se hva som kunne fremkommet ved en humanistisk sykdomsanalyse av de to romanene, men i mitt prosjekt velger jeg å forholde meg til tekstene rent litteraturvitenskapelig. Jeg vil ikke tolke romanene som en undersøkelse av Skrams lidelser. Isteden vil jeg analysere beskrivelsen av forholdet mellom Else og Knut Kant i romanene, og sammenligne dette med hvordan forholdet mellom Amalie og Erik Skram fremstår for lesere av brevene.

Det er likevel viktig å være klar over den historiske bakgrunnen for Skrams innleggelse. I 1895, da *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* ble utgitt, hadde Danmark enda ikke utarbeidet en lov som sikret psykiatriske pasienters rettigheter.⁶ Skrams pasientromaner skapte stor debatt i sin samtid, da de var med å rette kritikk mot den psykiatriske praksisen i Danmark (Andersson 2016, 7). Mannen ble på denne tiden sett på som familiens overformynder, og ved de psykiatriske institusjonene i landet lå makten hos overlegene (Garton 2011, 229). Psykisk sykdom var også tabubelagt i 1890-årene, og det ble sett på som oppsiktsvekkende at dette skulle behandles i litteraturen. Mange har sett på Skrams pasientromaner som en direkte anklage mot Knud Pontoppidan, overlege ved Kommunehospitalets 6. avdeling hvor Amalie Skram var innlagt i 1894, men få kommenterte hvordan Skram forholdt seg til ektemannen Erik. De få som har kommentert Skrams forhold har gjerne overført de patriarkalske strukturene en finner hos Hieronimus og på institusjonene i romanene, over på karakteren Knut, og knyttet dette opp mot Amalies ektemann Erik.⁷ Det er derfor interessant å analysere hvordan forholdet mellom Amalie og Erik Skram var i perioden før og etter at Amalie var innlagt i Danmark. Ved å se på brevene ekteparet utvekslet høsten 1893, og frem til sommeren 1894, vil jeg få anledning til å si noe om hvordan forholdet deres fikk utspille seg i brevsjangeren. Jeg vil dessuten se på hvordan Knut, i romanen skildret av forfatteren Amalie Skram, og den reelle ektemannen hennes Erik, som i brevene kommer til orde selv, forholdt seg til konen, både i tiden før, under og etter innleggelsene. Å se hvordan Erik Skram uttrykker seg i brevene til Amalie er særlig interessant, fordi hans perspektiv stor sett har manglet i forskningslitteraturen.

I forskningslitteraturen har det vært en tendens blant flere Skram-forskere til å lese *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* som et ledd i et feministisk frigjøringsprosjekt. Irene

⁶ Til sammenligning hadde Norge fått en lov som sikret psykiatriske pasienters rettigheter, og som begrenset legenes makt, i 1848.

⁷ Se Krane (1961), Levy (1974), Engelstad (1984), Langås (2004) og Garton (2011)

Engelstad, som leser de to romanene som «gjennombruddsromaner», gir i studien *Sammenbrudd og gjennombrudd: Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom* (1984) en kort oversikt over tidligere forskning på de to romanene. Hun viser til at Skram-forskere som Jette Lundbo Levy (1974) og Astri Johnsen Viestad (1975) mener at romanene om Else Kant har formidlet en sterk kritikk av kvinnens posisjon og situasjon i den patriarkalske institusjonen. Irene Engelstad (1984, 173) gir selv følgende beskrivelse av de to romanene: «Endelig hevdes det at romanene ikke bare gir en kritikk av psykiatriske behandlingsinstitusjoner, men også en indirekte kritikk av en patriarkalsk familieform». Senere har også Unni Langås (2004) sett romanene i lys av de patriarkalske maktstrukturene som preget samfunnet og institusjonene på den tiden romanene ble skrevet.

Særlig maktkampen som bygger seg opp mellom Else Kant og professor Hieronimus i *Professor Hieronimus* (1895) er blitt lest som en kritikk av den patriarkalske institusjonens maktforhold. Professorens misbruk av makt, og hans autoritære holdning, som skildres i romanene, er med å styrke denne lesningen. Noen har spekulert i om Amalie Skrams valg av navn på Elses ektemann, Knut, i romanene, kan kobles opp mot overlege ved Kommunehospitalets 6. avdeling, Knud Pontoppidan - virkelighetens Hieronimus. Unni Langås (2004, 228) peker på at Skram tilsynelatende har valgt å gi samme fornavn til Elses ektemann Knut, som den virkelige overlegen, Knud Pontoppidan, hadde. Hun mener dette er med å tilsløre skillet mellom roman og virkelighet, der fiksjonen blir en del av virkeligheten. Dette kan føre til en tanke om at egenskaper professoren innehar kan overføres til ektemannen Knut Kant i romanene, og dermed til Amalie Skrams ektemann, Erik Skram, i og med at romanene bygger på hennes egne erfaringer. Både i romanene, og i Amalie Skrams eget liv, svikter ektemannen når konen trenger ham mest (Garton 2011, 237). Dette kan tolkes som at ektemannen, Knut i romanene, og Erik i Amalie Skrams eget liv, var med å bevare den patriarkalske maktstrukturen. Gjennom å lese romanene opp mot brevene, håper jeg å kunne si noe om hvordan Amalie Skram skildrer forholdet mellom romankarakterene Else og Knut, og å kunne beskrive det faktiske forholdet til Amalie og Erik. Er Erik Skram, og romankarakteren Knut Kant, med på å opprettholde den patriarkalske maktstrukturen, eller kan brevene gi oss et annet syn på dette?

1.4 Kort introduksjon av brevsamlingen *Elskede Amalie*

Amalie og Erik Skram startet faktisk forholdet sitt gjennom brev. De to møtte hverandre for første gang høsten 1882, i anledning Bjørnstjerne Bjørnsons dikterjubileum på Aulestad.

Jubileet skulle avholdes 10-12. august 1882, men en del nordmenn og dansker samlet seg allerede 8. august hos Nina Thaulow i Kristiania, byen hvor Amalie Müller, en av Norges unge litteraturkritikere, bodde. Blant gjestene var den danske dikteren Holger Drachmann, og forfatteren Erik Skram, som var utsendt fra den københavnske avisen *Morgenbladet*. Senere på kvelden kom Amalie Müller innom, og hun ble fort midtpunktet (Garton 2011, 28). Erik dro etter Bjørnsons feiring på en liten Norgesturne, før han returnerte til sitt hjem i København. Det var tydelig at Amalie og Erik hadde fått øynene opp for hverandre under jubileet, for videre på sin Norgesreise sendte Erik flere brev til Amalie i Kristiania, og hun svarte (Garton 2011, 30). Ettersom at Amalie og Erik bodde i ulike land, hun i Norge og han i Danmark, ble skriftlig kommunikasjon gjennom brev en metode som gjorde at de kunne holde kontakten, og dyrke romansen. Det var også i et brev at Amalie fridde til Erik i 1883, og gjennom videre brevveksling ble de enige om at Amalie skulle flytte til København, og at de skulle gifte seg der i 1884. Senere i forholdet brukte de naturlig nok mindre tid på brevskrivning, men det oppsto også da situasjoner der de skrev brev. Iblant reiste Amalie bort for å skrive på romanene sine, og også Erik dro fra tid til annen bort i anledning arbeid eller fornøyer. Brevene utvekslet mellom dem ble derfor viktig for å holde kontakten. Tidlig i forholdet deres ble brevene et sted hvor de delte sin lidenskap og uttrykte kjærlighet, men siden ble det et sted de diskuterte aspekter ved hverdagslivet og familien, eller kom med beskyldninger til motparten (Garton 2002, 242).

Janet Garton, britisk professor i nordisk litteratur, ga i 2002 ut brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*. Brevene fra Det kongelige bibliotek i København ble utgitt i tre bind, og inneholder den bevarte korrespondansen mellom Amalie og Erik Skram, fra året 1882 til 1899. Samlet sett er det snakk om rundt 600 brev. Jeg studerer et utvalg av brevene fra tredje bind, og det er faktisk første gang disse brevene løftes frem som selvstendige tekster i en avhandling. Det norske språk- og litteraturselskap uttalte i anledning utgivelsen av brevsamlingen, at den var interessant på flere områder: Brevsamlingen gir et unikt innblikk i samlivet til Amalie og Erik Skram, og maler et bilde av samtiden, samtidig som den kaster lys over de to forfatterskapene, og da spesielt Amalie Skrams diktning (Mortensen og Solberg 2001,7). Ekteskapet til Amalie og Erik ble sett på som moderne, fordi det ikke var vanlig at en mann på denne tiden hadde en så sterk og bestemt kvinne ved sin side. I brevsamlingen behandles det mange historier – fra Amalie og Eriks kjærlighetshistorie som startet i 1882, til historier om oppturer og nedturer i samlivet og

ekteskapet, som siden førte til en separasjon i 1899 - og til historier om den sosiale, kulturelle og politiske utviklingen i Danmark og Norge på denne tiden (Mortensen og Solberg 2001,7).

Tredje bind av brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*, tar for seg brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram i perioden 1889 til 1899. Brevene fra høsten 1893 og sommeren 1894 ble til i tiden før og etter Amalie Skrams innleggelse. Særlig viktig er brev 450 til 466, datert fra 08.08.1893 og til 19.05.1894. Amalie ble innlagt ved København Kommunehospitals 6.avdeling 14. februar 1894 etter råd fra de nærmeste og legen sin. Der opplevde hun å bli behandlet som en ustabil sinnssyk, og ble holdt tilbake mot sin vilje, på bakgrunn av en mistanke om fare for selvmord. I underkant av en måned senere, 12. mars, ble hun flyttet til sinnsykeanstalten St Hans Hospital, der hun ble behandlet langt mer hensynsfullt. Etter noen uker fikk hun vite at hun kunne utskrives, og valgte da å bli innlagt på et vanlig sykehus, Sct. Josephs Hospital, 14. april. Tanken var å hvile ut etter alt hun hadde gjennomgått den siste tiden. I perioden Amalie var innlagt finnes det ikke noen brev sendt fra eller til Erik, og han kom heller ikke og besøkte henne. Erik gjorde dette i god tro om at det var det beste for Amalie på daværende tidspunkt, etter overlege ved 6. avdeling, Knud Pontoppidan, sitt råd. Først i slutten av april hadde Amalie og Erik igjen kontakt med hverandre, etter flere uker uten å treffes (Garton 2002, 295). Det vil bli interessant å undersøke hvilke ord ektefellene bruker i de utvalgte brevene, og se hvordan de henvender seg til hverandre.

1.5 Fremgangsmåte

I min studie vil jeg nærlese romaner og brev, med vekt på fortellerteknikk i romanene og retorikk i brevene, og gjøre en komparativ analyse av funnene. Etter innledningen følger det et kapittel (2) der jeg introduserer resepsjonen av studiens primærmateriale, og kort gjør rede for tidligere Skram-forskning, som jeg i analysen vil gå dialog med. Deretter følger et kapittel hvor jeg presenterer teoretiske tilnærminger til roman og brev (3). Ettersom at jeg i analysen vil gå i dialog med roman- og brevteori, og har et ønske om å bidra med sjangerteoretiske innsikter med mitt prosjekt, vil det være sentralt for meg å vise hvordan roman- og brevsjangeren i dag er beskrevet av kjente teoretikere.

I kapittel 4 og 5 vil jeg analysere romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* og utvalgte brev fra brevsamlingen *Elskede Amalie*, fra perioden før og etter Amalies innleggelse, og presentere min tolkning av tekstene. Analysen vil ta utgangspunkt i

forskningsspørsmålene jeg introduserte, der de hele tiden vil være rettet mot tekstene og det verbale uttrykket i skrift. Avslutningsvis, i kapitel 6, vil jeg sammenligne funnene fra analysene av romaner og brev, og se dette opp mot problemstillingen min, slik at jeg til sist kan presentere min konklusjon.

2. Forskningslitteratur og resepsjon

I dette kapitlet vil jeg se på tidligere Skram-forskning på romaner og brev, og kommentere resepsjonen av verkene. Jeg vil først ta for meg romanene i del 2.1, og deretter, i del 2.2, vil jeg kort gjøre rede for brevsamlingen. I del 2.3 vil jeg presentere to påstander, begrunnet i Skram-forskning, som tar med meg når jeg analyserer tekstene, og som jeg vil kommentere avslutningsvis.

Romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* (1895) har fått mye oppmerksomhet siden 1970-tallet, men også før det. De sentrale Skram-forskerne Antonie Tiberg (1910), Borghild Krane (1951,1961), Irene Engelstad (1984), Jette Lundbo Levy (1974), Unni Langås (2004) og Petter Aaslestad (2009), har alle gitt ut analyser av de to romanene.⁸ Brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899* som ble utgitt av Janet Garton i 2002, er derimot nesten ikke omtalt i forskningslitteraturen, og er i hovedsak blitt brukt til å hente ut biografisk informasjon. Ettersom det ikke er skrevet så mye om Amalie og Erik Skrams brevveksling, vil jeg kort gjøre rede for hvordan brevene er blitt brukt til å hente ut biografiske opplysninger. Jeg vil undersøke hvordan brevene har blitt brukt i biografiene om Amalie Skram som Irene Engelstad, Liv Køltzow og Janet Garton har gitt ut.

2.1 *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* (1895)

Amalie Skrams romaner *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* omhandler maleren Else Kant og hennes kamp for frihet fra to psykiatriske institusjoner. De ble godt mottatt i 1895, og førte til en debatt om datidens behandling av psykisk syke.⁹

Nyere litteraturhistoriske fremstillinger understreker sammenhengen mellom Skrams liv og kunst. I *Nordisk kvindelitteraturhistorie 5* (1998) hevder Elisabeth M. Jensen, Lone Finnich og Anne-Marie Mai at Amalie Skram i 1894 var «kortvarig tvangsindlagt på sindssygehospital», noe som resulterte i produksjonen av to romaner, som skapte blest rundt henne: «Den psykiske krise og kampen mot det psykiatriske system er beskrevet i *Professor Hieronimus*, 1895, og *Paa Sct. Jørgen*, 1895» (1998, 257). I *Norsk litteraturhistorie* (2012) påpeker Per Thomas Andersen at Amalie Skram opplevde flere kriser gjennom sitt liv, blant

⁸ Det eksisterer mange flere analyser av Amalie Skrams verk, men i min studie har jeg valgt å ta for meg de utvalgte Skram-forskerne. Se gjerne Hamm (1995, 2000), Bondevik (2004) og Andersson og Furuseth (2016) for å få et innblikk i andre perspektiver presentert i forskningslitteraturen

⁹ Se Mogens Gradenwitz sitt verk *Knud Pontoppidan og patienterne – Etatsraaden, Sypigen, Amalie Skram, Greviden* (1985) for en utfyllende beretning om denne debatten

annet da hun ble innlagt ved to psykiatriske institusjoner i Danmark i 1894. Andersen viser til at det er erfaringene fra innleggelsene som «ga støtet til de to hospitalromanene» (2012, 269). Han skriver det følgende om Skrams to romaner: «Den antiautoritære holdningen som fins i hennes ekteskapsromaner, ga hun senere uttrykk for i de selvbiografiske hospitalromanene *Professor Hieronimus* og *Paa Sct. Jørgen (1895)*» (Andersen 2012, 269).

Andersen bruker begrepet «hospitalromaner» om *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*. De to romanene har ellers gjerne blitt omtalt som «sinnssykehusromaner» i forskningslitteraturen, blant annet av Irene Engelstad (1984). Bakgrunnen for bruken av dette begrepet er at man ser på maktstrukturene på institusjonen, omtalt som sinnssykehuset, og på forholdet mellom den «sinnssyke» pasienten og autoriteten. Petter Aaslestad bruker i sin artikkel «Amalie Skrams asylromaner revisited», fra 2009, begrepet «asylromaner» for å omtale de to romanene, og begrunner sitt valg slik: «*Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* er ikke romanene om Else Kant, men romanene om en viss Else Kant på asyl» (Aaslestad 2009, 57). Aaslestad knytter altså i hovedsak romanene til selve institusjonen der Else må oppholde seg mens hun mottar sin behandling, noe som viser til at det har skjedd en endring i forklaringen som sikter til den historiske institusjonen. Selv har jeg valgt å bruke begrepet pasientromaner om *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*, på bakgrunn av at jeg først og fremst vil ha fokus på hovedpersonen Else Kant, som i romanene er pasient ved to psykiatriske institusjoner.

Pasientromanene bidro til en offentlig debatt om den psykiatriske pasientbehandlingen i Danmark.¹⁰ Mange anmeldere i samtiden var svært opptatt av å diskutere om Else Kant var sinnssyk eller ikke, og dette ble dermed også en del av debatten (Engelstad 1984, 168). Blant de mer kritiske anmeldelsene, finner vi en i *Berlingske Tidende* (28/3, 1895), der *Professor Hieronimus* (1895) beskrives som alt annet enn et «udarbeidet Digtværk». Romanen blir i anmeldelsen kalt et «Flyveskrift», ment som et angrep på enkeltmennesket Knud Pontoppidan, som ledet Kommunehospitalets 6. avdeling da Amalie Skram var innlagt. Selv meldte Pontoppidan seg inn i psykiatridebatten i 1897 da han skrev innlegget *6te Afdelings Jammersminde* (1978). Der forsvarer han legestanden og hevder det er kommet en antipsykiatrisk holdning blant folket, blant annet på grunn av Amalie Skrams to pasientromaner. Pontoppidan mente at det var de som jobbet innen psykiatrien som burde ha

¹⁰ Anmeldelser fra samtiden, som jeg trekker fram, er utvalgt på bakgrunn av informasjon innhentet fra forfatterleksikonet til J.B. Halvorsen (1901)

definisjonsmakten, og at psykisk sykdom skulle fremstilles objektivt, og ikke subjektivt, slik han mente Skram gjorde i sine romaner.

Ifølge Pontoppidan viste *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* at Amalie Skram måtte være sinnssyk. Han mente at romanene var et eksempel på hvordan sinnssyke ser verden med et fordreiet blikk, som ikke burde anerkjennes:

Jeg har iøvrigt selv haft meget Udbytte af at gøre mig bekendt med ”Professor Hieronimus”. Det er en fortræffelig Bog – for hvem der kan lese den. Den giver en naturtro Skildring af, hvorledes et sindssygt Menneskes hadefulde Forbittrelse fordrejer hendes Syn og bibringer hende forvrængede Opfattelser (Pontoppidan 1978, 26).

Han mente Skrams skildringer ikke ga et realistisk bilde på ham og hans avdeling, og hevdet at hun ved å la sin «løbske Fantasivirksomhed» få løpe fritt når hun skrev, lot den ta «Magten fra hende» (Pontoppidan 1978, 26). Pontoppidan hevdet at Skrams pasientromaner, og den påfølgende debatten omkring den psykiatriske praksisen, gjorde ham til «den mest upopulære figur i København» (1978, 48). Debattinnlegget hans ble på mange måter et slags avskjedsbrev, i og med at han kort tid etter sa opp stillingen sin ved Kommunehospitalets 6. avdeling¹¹.

Blant sentrale skikkelser i samtiden som kommenterte utgivelsen av romanene, finner vi Bjørnstjerne Bjørnson og Edvard Brandes. I sin anmeldelse av romanene i *Politiken* (7/3, 1895), skrev Edvard Brandes følgende: «Spørgsmaalet, Grundspøgsmaalet: ’er Fru Kant sindssyg eller ikke’, kan ikke besvares af Læseren, - end ikke, hvis man ser bort fra det Fagvidenskabelige ved Sagen (...) Thi Forhistorien mangler». Brandes mente at det ikke var noe poeng i å diskutere om Else Kant var sinnssyk eller ikke, fordi leseren ikke kunne svare på det. Han ga også uttrykk for at romanene var godt skrevet, og at skildringene hadde høy kunstnerisk kvalitet. Bjørnstjerne Bjørnson ga en omtale som kan karakteriseres som veldig begeistret da han presenterte *Professor Hieronimus* (1895) som en del av den moderne norske litteraturen i *Tilskueren* (1896). Bjørnson sendte også Amalie Skram et brev etter utgivelsen, der han både skrøt av romanen og tok seg friheten til å kommentere forholdet hennes til Erik Skram. Amalie hadde i forkant sendt ham et brev der hun fortalte om behandlingen hun hadde mottatt som innlagt, og om Eriks svik.

¹¹ Han sa opp stillingen sin ved Kommunehospitalet 1. januar 1898, og ble så overlege ved Jyske asyl i Århus

I et brev fra Sct. Josephs hospital, sendt 1. mai 1894, skriver Amalie Skram til Bjørnstjerne Bjørnson at hun har vært «*næsten* dræbt i ti uger» etter at hun la seg «ned i helvedet til Pontoppidan» (Anker og Beyer 1996, 99). Videre skriver hun om bakgrunnen for at hun valgte å bli innlagt: «Jeg *bad* ikke selv om at komme under Pontoppidan forresten, med da S. foreslog mig det, havde jeg intet at indvende, da jeg trode P. var udmærket dygtig og dertil en førstesort kar, istedetfor den små pædagogiske tyran, han er» (Anker og Beyer 1996, 101). Forkortelsen S. står for Skram, og viser til ektemannen Erik Skram. Amalie indikerer at Erik muligens sitter med noe av skylden for det hun opplevde som innlagt, i og med at det var han som foreslo for henne at hun burde innlegges hos Pontoppidan. Bjørnson åpner brevet han sendte henne 5. februar 1895, med henvendelsen: «Kjære ven, jeg har lest din roman i et sug» (Anker og Beyer 1996, 101). Deretter skriver han om sine tanker omkring romanen, før han tar stilling til det Amalie skrev til ham om innleggelsene og Erik: «Jeg ser heri hele hans slaphed og det som værre er. Du er gift med en velformet fiskebolle» (Anker og Beyer 1996, 102). Bjørnson er med andre ord skeptisk til Eriks opptreden i anledning Amalies innleggelse.

I artikkelen fra *Tilskueren* (1896) skriver Bjørnson dette om pasientromanene:

Det er nemlig første Gang i Litteraturen, at en stor Forfatter i fuld aandelig Klarhed har haft Lejlighed til at gøre en saadan Studie. Den er ogsaa derved, at her ser man tydeligst ind til hendes Kunst. Hvad er Hemmeligheden i den? At det hun beskriver, er set og gennemstuderet til Bunds, før hun siger et Ord (Bjørnson 1896, 289).

Ifølge Bjørnson er *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* skrevet på bakgrunn av Amalie Skrams egenerfarte opplevelser som innlagt. Han gir uttrykk for at han ikke tror at Skram var sinnssyk, og at hun i full klarhet gjorde de observasjoner som romanene bygger på. Han mente at romanene representerte noe nytt innen norsk litteratur. Bjørnson peker på at Amalie Skram tydelig får fram sine kunstneriske evner i to de romanene, der hovedpersonen Else Kant frykter at hun har mistet sine evner til å skape kunst.

2.1.1 Antonie Tibergs tolkning av *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*

De selvbiografiske elementene som preger *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* har interessert mange Skram-forskere. Antonie Tiberg¹² ble den første til å skrive en biografi om

¹² Norsk litteraturhistoriker, forfatter og lektor.

Amalie Skram, da hun i 1910 ga ut *Amalie Skram som kunstner og menneske*. Der behandler hun det hun ser på som likheter mellom Amalie Skram og romankarakteren Else Kant:

Hendes arbeidsmetode, den samme som fru Kants, maate slite paa et nervesystem som alt engang før hadde været helt over i sindssygdome. Og saa kom der en dag da maskineriet sa stop, likesom hos fru Kant, som strævdde med sit store billede, som hun maatte og skulde male, som hun hadde saa klart indi sig, men ikke kunde faa frem. Amalie Skram hadde sit store arbeide S.G. Myres avkom under hænderne, og det gik hende nøiagtig som fru Kant. Hun kom ikke nogen vei med det. Fru Kant kunde male «søde, yndige Billeder med smilende Landskaber og Flitterstasfigurer», det vil sige: «det kunde hun altsaa ikke». Fru Skram kunde skrive smaa pene fortællinger til at stikke ind i et tidsskrift eller et julehefte, men hun kunde ikke faa «Afkome» færdig (Tiberg 1910, 218).

Tiberg sammenligner Else Kants problemer med å få ferdig sitt store maleri med Amalie Skrams frustrasjon over ikke å få ferdig romanen *Afkom*. Amalies fortvilelse over å ikke få ferdig *Afkom* er også et gjengangertema i brevene utvekslet med ektemannen Erik Skram. Tiberg knytter Skrams skaperkraft til hvordan hun lider - uten å skape kan hun ikke være tro mot den hun er. Tiberg ser altså sammenbruddet Amalie Skram opplever i sammenheng med at hun er kunstner, og på mange måter trekker hun linjer til den romantiske tanken om det lidende geniet. Tiberg mener Skrams karrierevei som forfatter bidro til den antatte psykiske sykdommen, i tillegg til hennes sjalusi. Det er interessant at Tiberg allerede i 1910 understreket at Amalie Skram var en stor forfatter, og spennende at hun knytter det romantiske bildet av det lidende geni opp mot hennes yrke.¹³

2.1.2 Borghild Kranes tematiske og biografiske tolkning

Den norske forfatteren og psykiateren Borghild Krane ga i 1961 ut monografien *Amalie Skrams diktning: tema og variasjoner* der hun tar for Amalie Skrams diktning, deriblant *Professor Hieronimus* (1895) og *På Sct. Jørgen* (1895).¹⁴ Krane har i monografien gjort en tematisk og biografisk lesning av Amalie Skrams to pasientromaner. Krane starter analysen av pasientromanene med å legge frem en teori om at de tre verkene som ble utgitt før Amalies innleggelse i 1894, *Fru Inès*, *Forraadt* og *Agnete*¹⁵, var et forvarsel om det som skulle

¹³ Christine Hamm har også kommentert dette i sin masteroppgave fra 1995

¹⁴ Borghild Krane hadde alt gitt ut monografien *Amalie Skram og kvinnens problem* (1951), der hun gjorde en psykoanalytisk analyse av de to romanene

¹⁵ Romanen *Fru Inès* (1891) og *Forraadt* (1892) regnes, sammen med *Constance ring* (1885) og *Lucie* (1888), som Skrams ekteskapsromaner, der det moderne kvinnelivet blir utforsket. Skuespillet *Agnete* ble utgitt i 1893 og har flere trekk som gjør at det kan minne om Ibsens *Et dukkehjem*

komme. Hun viser til at disse verkene har en sinnsstemning som er opprevet, men peker samtidig på at det ikke var forventet et sammenbrudd så fullstendig som det man ser i *Professor Hieronimus* (Krane 1961, 177).

De to pasientromanene blir av Krane omtalt som en «dokumentarisk begrunnet anklage» (1961, 177). Romanene har ifølge Krane et polemisk preg, men ble godt mottatt i samtiden. *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* var med å skape stor publisitet omkring Amalie, i et større omfang enn hun tidligere hadde opplevd. Krane påpeker at romanene var med å gi Amalie bedre økonomi, samtidig som de var med på å skape en offentlig debatt rundt behandlingen av psykisk syke. Krane forklarer bakgrunnen for debatten slik: «Som polemiske skrifter virket *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* til å utløse en kritikk som alt hadde ulmet. Der oppsto en livlig avisdiskusjon» (1961, 190). Debatten var med å skape endring gjennom at behandlingen av psykisk syke ble forbedret. Amalie engasjerte seg ikke noe videre i debatten som fortsatte etter Pontoppidans motsvar. Som Krane så fint oppsummerer: «Hennes ord var sagt, og både polemisk og dikterisk ble de to bøker viktige ledd i hennes produksjon» (1961, 190).

Borghild Krane omtaler de to pasientromanene som «meget selvbiografisk lagt opp» (1961, 178). Hun begrunner dette med at det kun er noen få detaljer som er med å skille Else Kant fra Amalie Skram, og at de to historiene er tilnærmet like. Blant annet er både Else og Amalie kunstnere - Amalie er forfatter og Else malerinne. De to kvinnene er også gift og har begge et lite barn – Else en liten gutt, Tage, og Amalie en liten datter, Johanne, som hun hadde fått med Erik. Fra før av hadde Amalie sønnene Jacob og Ludvig, fra sitt første ekteskap. Både Amalie Skram og romankarakteren Else blir innlagt ved en psykiatrisk institusjon etter å ha kjent på psykiske plager over en lengre periode. Ved begge innleggelsene misbruker overlegene på avdelingene, Hieronimus og Pontoppidan, sin makt. Både Else og Amalie blir ufrivillig sendt videre til en annen institusjon, hvor de begge blir behandlet bedre og etter kort tid kan utskrives. Borghild Krane beskriver forholdet forfatteren Amalie Skram har til romankarakteren Else Kant slik:

Sannsynligvis har denne tydelige og motige identifisering med den syke hovedpersonen vært et uttrykk for Amalie Skrams vilje til å innstå for skildringen med sine personlige erfaringer, og dermed gi angrepet større vekt. Men man kjenner også fra før denne trang hos Amalie Skram til å blottstille personlige forhold, til å bekjenne, kle seg åndelig naken, for å bruke Agnetes ord (Krane 1961, 178).

Amalie Skram går ifølge Krane ikke bare til angrep på autoritetenes behandling av de psykisk syke, men gir også en personlig beretning om det å være i psykiatrisk behandling og tankene rundt dette. Krane peker på at det er fokus på syner, drømmer og hallusinasjoner i romanene, og mener at dette er passende i og med at det skildres mennesker som er psykisk syke (1961, 185). Natten før Else og Knut skal møte Hieronimus for første gang har Else et mareritt, og drømmer at Knut dør. Dette er den første drømmen hun har i fasen som syk, før hun innlegges. I drømmen ser hun en sal, der jamrende mennesker ligger bundet i sengene sine, og etter hvert blir en kiste båret inn i rommet. Oppi den ligger en hodeskalle, og hun vet at det er Knut. Krane beskriver drømmen som et forvarsel. Hun hevder at den skumle salen med de bundne skikkelsene er et håpløst bilde på verden, og en pekepinn på hva Else kan vente seg hos professor Hieronimus. Krane mener at Elses drøm om Knut som ligger der død i kisten er med å varsle at kjærligheten imellom dem er døende (1961, 186).

Krane kommer etter hvert inn på det at romaner med så tydelige selvbiografiske elementer som Amalie Skrams pasientromaner kan by på problemer:

Det var ikke alltid med diskresjon at det selvbiografiske moment fikk skinne gjennom. Og i disse bøkene skjer det i alle fall også en blottstillelse av Else Kants mann, og deres hjemlige forhold, som ikke kan ha vært meget heldig eller behagelig for Erik Skram, eller for henne selv (Krane 1961, 178).

Her poengterer Krane at Amalie Skrams beretning om «sitt liv» på institusjon, også ble utleverende med tanke på ekteskapet hennes til Erik Skram. Det at Else Kant tydelig var sint på sin mann Knut og ikke ville møte ham, fordi han hadde latt være å komme tilbake etter henne, er ifølge Krane med på å vise hvordan situasjonen var mellom Amalie og Erik Skram. Selv etter at Else Kant får høre at mannen har blitt løyet til av overlegen, og misforståelsen oppklares, velger hun å holde ham på avstand. Fremfor at mann og barn henter henne når hun omsider utskrives fra Sct. Jørgen, får hun en venninne til å komme. Det Else ønsker er å få hvile slik at hun kan skape igjen, og målet hun setter seg i møte med friheten er å avsløre professor Hieronimus sanne ansikt for allmennheten. Krane (1961) mener det som tar sted i romanene om Else Kant korrelerer med hvordan situasjonen var for Amalie Skram rundt det tidspunktet hun var innlagt.

Det Borghild Krane karakteriserer som en svært personlig historie for Amalie Skam, blir ufrivillig en fremstilling av Erik sin historie også, fortalt fra hennes ståsted. Dette synes jeg er en spennende vinkling, men jeg mener at man bør være forsiktig med å lese romanene som «en sannhet» om Amalie Skrams liv, selv om det er flere tydelige selvbiografiske elementer i romanene. Slik jeg ser det vil det være interessant å se på de fortellertekniske grepene som er gjort i romanene for å kunne si noe om hvordan forholdet mellom romankarakterene Else og Knut kommer til syne. Jeg vil i min studie se på hvordan Else og Knut Kants ekteskap utfolder seg i romanene, og hva de to karakterene tenker om innleggelsene, fremfor å lese romanene som en beretning om Amalie Skrams innleggelser.

2.1.3 Jette Lundbo Levy sin feministiske innfallsvinkel

Den danske forfatteren Jette Lundbo Levy skrev i 1974 etterordet til Pax forlag sin versjon av *Professor Hieronimus*, og har en litt annen innfallsvinkel til romanene enn Krane. Levy starter med å hevde at romanene viser hvordan patriarkatets dominans er ødeleggende. Hun mener at Amalie Skram er med på å både direkte og indirekte formidle kritikken av kvinnenes plass i samfunnet og behandlingen på psykiatriske institusjoner. I romanene er det sykepleierne som har innsikt i hvordan systemet på institusjonene fungerer, og som formidler dette. Sykepleierne er de som prøver mest innstendig å få Else til å oppføre seg riktig, og som prøver å overbevise henne om å underkaste seg Hieronimus, fordi de respekterer autoriteten. Levy mener at Amalie Skram klarer å beskrive et maktforhold som er ment til å begrense kvinner og undertrykke dem. Sykepleiernes roller kan på mange måter sammenlignes med mødrenes rolle i den borgerlige familie. De er omsorgsfulle og kjærlige, samtidig som de opprettholder systemet. Levy mener at maktsystemet i stor grad bygger på angst, og det kommer også frem i romanene at sykepleierne er redd for professor Hieronimus (1974, 171).

Levy mener Amalie Skram er med på å vise hvor ensom den kampen Else Kant kjemper mot sinnssykdommen er (1974, 172). Else er redd for å henvende seg til andre i frykt for at de vil bekrefte at hun er gal. Institusjonenes maktstruktur begrenser friheten hennes, og dette gjør det vanskelig å gjøre opprør. Samtidig gir oppholdet Else en annen ny erfaring; solidariteten med andre kvinner, som kommer tydeligst frem i *På Sct. Jørgen* (1895). Sykepleierne har et omsorgsfullt forhold til pasientene, men det er først når Else overføres til Sct. Jørgen at hun går fra å betrakte de vennskaps- og kjærlighetsforhold som oppstår mellom pasientene, til å inngå i dem selv. Levy hevder at solidariteten mellom kvinnene står i motsetning til maktsystemet på institusjonen. Hun mener dette kan overføres til flere områder. Else Kants

sykdom kobles opp mot at hun er kvinne, mor og kunstner. Levy hevder at rollen som kvinne og mor kolliderer med den som kunstner, og at det er dette som gjør det vanskelig for henne å skape (1974, 173). Hun trekker paralleller til Amalie Skrams egen situasjon, der hun hadde en liten datter og samtidig skulle få ferdig *Hellemyrsfolket*. Levy hevder at de vanskeligheter Else og Amalie møter, henger sammen med de normer og idealer som er knyttet til det å være kunstner (1974, 174). Hun mener at Else Kants sammenbrudd og opphold hos professor Hieronimus er nødvendig for at hun skal kunne utvikle seg som kunstner. Levy (1974, 174) hevder at Amalie Skram nærmer seg løsningen på den kvinnelige forfatterens problem ved å skrive de to pasientromanene.

Gjennom sin feministiske lesning tilbyr Jette Lundbo Levy en ny innfallsvinkel i lesningen av de to pasientromanene. Hun åpner, slik jeg ser det, opp for et interessant holdepunkt. Levy ser ikke på forholdet mellom mann og kvinne, men fokuserer på forholdet mellom kvinnene. En slik innfallsvinkel kan insinuere at Else hadde godt av å nedprioritere Knut og komme seg bort, ettersom det er samholdet med kvinnene som gjør at hun finner styrken som trengs for å kunne skape igjen. Selv om jeg vil fokusere på noe ganske annet, nemlig hvordan forholdet mellom Else og Knut beskrives i romanene, og hvordan forholdet påvirkes av Elses tilstand og innleggelser, kan deler av Levys tolkning av verkene bli relevant.

2.1.4 Irene Engelstads strukturalistiske og psykoanalytiske tolkning

Irene Engelstad¹⁶ er en av de mest kjente og betydningsfulle Skram-forskerne. I *Sammenbrudd og gjennombrudd. Amalie Skrams romaner om ekteskap og sykdom* (1984) gir Engelstad en strukturalistisk analyse av *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*, og inkluderer samtidig et psykoanalytisk perspektiv. I analysen av de to romanene bruker Engelstad akantmodellen som et hjelpemiddel i en strukturalistisk analyse, og kombinerer dette med et psykoanalytisk holdepunkt. Engelstad (1984, 29) beskriver sin måte å analysere på slik: «I romananalyse har jeg funnet det nyttig å knytte an til strukturalistisk tekstanalyse, særlig slik den har blitt utformet av A. J. Greimas (1966)». Engelstad mener at Greimas metode er godt egnet når man skal analysere handlingen og den tematiske strukturen i et verk, og dersom man vil sammenligne tekster, slik hun gjør i *Sammenbrudd og gjennombrudd: Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom* (1984). Engelstad har også valgt å inkludere en psykoanalytisk tilnærming for å kunne avdekke kompleksiteten og mangfoldet i Skrams verk, noe hun viser til som tekstens «spenningsmønstre» (1984, 29).

¹⁶ Litteraturforsker og professor II ved Universitetet i Oslo

I romanene beskriver Else Kant ved flere anledninger at hun har angst for å bli gal og at hun er redd for å miste sin identitet. For Else Kant er det å være kunstner en stor del av hvem hun er, og et poeng hos Engelstad (1984, 176) er at romanene handler om Else både som pasient og kunstner. I det vi møter Else innledningsvis er hun fortvilet og ønsker å dø for å slippe sine lidelser, da hun er redd for å bli sinnssyk på grunn av forholdene hjemme. Hun legges inn for å få pleie og ro, men slik blir det ikke. Etter å ha blitt innlagt er det behandlingen på institusjonen som gjør Else redd for å bli gal, og som fører til at hun ønsker å dø. Professor Hieronimus, som er overlege ved avdelingen, vil ikke høre på henne, og hun blir ufrivillig innesperret på en avdeling der hun er «omgitt av gale». Elses ønske om å få slippe livet blir ikke oppfylt, og hun velger etter hvert en annen utvei enn det Skrams tidligere hovedkarakterer hadde valgt. Der tidligere karakterer ville gått til grunne eller dødd, velger Else livet. Else får i behandlingen et ønske om å leve – hun vil fortelle alle om maktmisbruket hun og de andre pasientene har vært utsatt for, og har et ønske om å få uttrykke seg som kunstner igjen. På bakgrunn av dette mener Irene Engelstad at Amalie Skrams pasientromaner kan kalles gjennombruddsromaner med en optimistisk livsholdning (1984, 225).

Engelstad mener at selve prosjektet i romanene handler om hvem som skal kunne definere sinnstilstanden til Else, hvem som skal kunne definere hennes identitet, og hvordan dette skal gjøres (1984, 179). Hun trekker frem anmeldelser fra samtiden, der hovedmålet ofte er å avklare Elses sinnstilstand. Blant andre ble det fremsatt teorier om at hun enten var frisk og i stand til å skildre sine opplevelser sannferdig, slik Bjørnson påsto, eller flyvende gal, og at romanene bygget på en løgn om overlegen, slik en anmeldelse i *Politiken* foreslo. Edvard Brandes mente at selve grunnspørsmålet, om Else er sinnssyk eller ikke, ikke kan besvares av leseren.

Ved å ta i bruk akantmodellen får Engelstad (1984) frem hva prosjektet til professor Hieronimus er, og hvilke knep han benytter seg av. Engelstad mener at Hieronimus prosjekt er at Else skal identifiseres som sinnssyk. Hun mener Hieronimus i første omgang har et oppdragelsesprosjekt der han ønsker at Else skal underkaste seg, være selvbehersket og disiplinert, men at prosjektet utvikler seg etter hvert som Else kjemper imot. Fordi Else ikke anerkjenner Hieronimus som en autoritet fungerer ikke oppdragelsesprosjektet, noe som fører til at han vil bevise at hun er sinnssyk. Som «hjelpere» i sitt prosjekt forsøker han å få med seg sykepleierne som jobber på institusjonen, ektemannen Knut og dr. Tvede, og lykkes delvis med dette. Hieronimus blir av Knut og dr. Tvede anerkjent som en autoritet, og

sykepleierne forsøker iherdig å få Else til å følge Hieronimus regler, uten hell. Engelstad går inn på forholdet mellom lege og pasient i sin analyse, noe det har vært en tendens til i forskningslitteraturen. Maktstrukturen på institusjonen kan sammenlignes med den patriarkalske familieformen: «Den patriarkalske familieformen var forbildet for den moderne psykiatriske institusjonen» (Engelstad, 1984, 182). Det var tenkt at institusjonene skulle fungere oppdragende, men Else motsatte seg dette hierarkiet. Else står imot Hieronimus, som har en rolle som kan sammenlignes med farens strenge hovedrolle i den borgerlige familien. Maktstrukturen kommer tydelig til syne i *Professor Hieronimus*, men er ikke like synlig i *På Sct. Jørgen*, der legen ikke oppfatter Else som sinnssyk, men likevel ønsker å observere henne. Forholdet mellom lege og pasient dreier seg også om forholdet mellom mann og kvinne, der det typisk var mannen som hadde autoriteten. Else sto ifølge Engelstad (1984, 182) opp mot den patriarkalske maktstrukturen, og slik kan man trekke linjer til et feministisk perspektiv

I min oppgave blir ikke det å studere maktstrukturer, eller å se på forholdet mellom lege og pasient, det mest relevante. Det kan likevel være interessant å dra inn perspektivet som dreier seg om forholdet mellom mann og kvinne, når jeg arbeider med å analysere hvordan forholdet mellom Else og Knut blir beskrevet i romanene.

2.1.5 Unni Langås tolkning av den patriarkalske maktstrukturen i romanene

I studien *Kroppens betydning i norsk litteratur 1800-1900* (2004) skriver Unni Langås¹⁷ om den patriarkalske maktstrukturen som kommer til syne i *Professor Hieronimus* (1895), på den institusjonen Else er innlagt på. Hun går også inn på hvordan kjønn og det kroppslige påvirker forholdet mellom professor Hieronimus og Else Kant. Langås gjør i likhet med Engelstad en analyse av forholdet mellom lege og pasient, som knyttes til forholdet mellom kjønnene og maktforhold. Langås (2004, 215) leser pasientromanene som «en representasjon av hysteriets uttrykksformer» og som et bilde på datidens samfunnsstrukturer. Hun utfører en lesning som forener psykoanalytiske og feministiske perspektiver, og skriver seg dermed inn i en etablert tradisjon, men benytter en mer tradisjonell feministiske analysemetode. Langås trekker også inn nyere teoretikere, og ser på psykoanalytiske elementer i tekstenes diskursnivå. Om en ser hennes lesning opp mot Engelstad, som hadde en mer psykoanalytisk orientert analyse, viser Langås en videreutvikling i arbeidet med romanene i sin analyse.

¹⁷ Unni Langås er professor i nordisk litteraturvitenskap

Unni Langås peker på at forholdet mellom Else og professor Hieronimus – forholdet mellom den profesjonelle og maskuline autoriteten og den feminine, underordnede pasienten - korrelerer med den patriarkalske maktstrukturen som var dominerende på 1800-tallet (2004, 215). Hun viser til at Else tenderer til å søke hjelp hos menn. Langås kaller dette et «hensiktsløst prosjekt», der Knut blir «den som Else klamrer seg til når professoren svikter» (2004, 227). Hun karakteriserer professoren som den øverste faglige autoriteten ved institusjonen, og Knut som den øverste autoriteten i familien. Langås peker på at Else bruker Knuts navn som «et slags mantra», spesielt når hun er redd, for å forsøke å finne et støttepunkt under innleggelsen. Dette hevder Langås kommer av at Else opplever det å søke ektemannen som eneste utvei, i det hun befinner seg innesperret på den patriarkalske institusjonen (2004, 228). Langås konkluderer med at romanen «demonstrerer og problematiserer hvordan den maskuline makten gjennomsyrrer samfunnet» (2004, 238).

I og med at jeg har en litteraturvitenskapelig studie, der jeg vil gjøre en narratologisk analyse av romanene, vil de feministiske og psykoanalytiske elementene Langås ser på ikke nødvendigvis være like relevante for mitt prosjekt. Det er likevel nødvendig å sette de to romanene inn i en historisk kontekst. Med det sagt, er det sentralt å ha kunnskap om samfunnsstrukturene på slutten av 1800-tallet – da legen var øverste autoritet ved psykisk helsevern i Danmark, og patriarkalske strukturerer preget både samfunn og institusjon.

2.1.6 Petter Aaslestad sin narratologiske analyse av romanene

Petter Aaslestad¹⁸ ga ut i 2009 ut artikkelen «Amalie Skrams asylromaner revisited», der han gjør en narratologisk analyse av *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* (1895). Han ønsker å undersøke hvordan Amalie Skram klarte å uttrykke seg så virkelighetsnært i romanene om Else Kant på asyl, og mener dette kan knyttes til fortellerstilen. Aaslestad legger vekt på at de to romanene blir dominert av fri indirekte stil, og at romanene forankres i opplevelsene Skram selv hadde da hun var innlagt ved to psykiatriske institusjoner i København i 1894. Han peker på at leseren blir gitt et unikt innblikk i det daglige livet på institusjonen, noe som til dels forsterkes av romanenes få eksterne analepser, der det utelukkende er livet på asyl som skildres. Dette kommer til syne gjennom bruk av anakroni – det blir introdusert nye elementer, men etter hvert blir også disse elementene dagligdagse. Leseren blir introdusert for, og inkludert i, institusjonslivet gjennom gjentakende fortellinger om daglige hendelser i romanene (Aaslestad 2009, 56).

¹⁸ Norsk litteraturforsker og professor i litteraturvitenskap ved NTNU

Aaslestad viser også til historiske fakta når han går inn på at behandlingen Else blir utsatt for ikke er riktig. Else blir blant annet plassert på et rom alene på en urolig avdeling, utelukkende fordi hun ikke innledningsvis ønsker å dele rom med noen andre, i det hun blir introdusert for et dobbeltrom på en avdeling for de med mildere plager. Hun blir altså feilplassert på institusjonen, og blir i tillegg holdt der mot sin vilje, noe som gjenspeiler sykehusvesenets mangler på denne tiden i Danmark. I Norge hadde man et rettsapparat og en «sinnssykelov» som skulle verne om de syke, men noen tilsvarende ordning eksisterte ikke i Danmark. Aaslestad konkluderer med at romanene er viktige historiske kilder med tanke på institusjonenes feilbehandling av pasienter, og gjennom erfaringer uttrykt av pasienten selv. Han gjør også et poeng ut av at man kan lese romanene i dag, uten noen kunnskap om de involverte i psykiatridebatten, og viser til at selv om en del detaljer fra romanene stemmer overens med Amalie Skrams eget liv, når ikke det fiktive universet i romanen utenfor Else Kants verden (Aaslestad 2009, 55).

Jeg vil i min studie gjøre en narratologisk analyse av de to pasientromanene, for å se på hvilke fortellertekniske grep som er gjort av Amalie Skram, der målet mitt er å finne ut hvordan forholdet mellom Else og Knut kommer til uttrykk. Med tanke på at Petter Aaslestad har gjort en narratologisk analyse av de to romanene, vil hans studie være et verdifullt holdepunkt for meg når jeg skal gå i gang med analysen av de to romanene.

I tillegg til de nevnte bidragene fra Skram-forskningen finnes det en rekke artikler og avhandlinger om de to romanene. Jeg har sett nærmere på noen av dem, men etter det jeg kan se introduserer de ikke noen nye vinklinger som blir avgjørende for mine lesninger, og derfor har jeg valgt å avgrense meg til de kjente Skram-forskerne nevnt i dette kapitlet.¹⁹

2.2 Brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*

Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram ble utgitt i sin helhet av Skram-forsker og professor i nordisk litteratur, Janet Garton, i 2002. Som tidligere nevnt, er det ikke skrevet så mye om brevskriveren Amalie Skram,²⁰ men det er skrevet mye om henne som forfatter og

¹⁹ Jeg vil trekke inn annen relevant forskning og litteratur underveis, der dette passer seg, som oftest i fotnoter

²⁰ I anledning utgivelsen av Gartons *Elskede Amalie* (2002) er det blitt skrevet noen artikler i Amalie Skram Selskapets årbok (2002, 2003, 2010/2011) om brevene Amalie Skram utvekslet med Erik og andre

menneske. Brevene Amalie har utvekslet med Erik Skram, og andre, har blant annet blitt brukt til å hente ut informasjon om Amalie til en rekke biografier. Jeg vil kort gjøre greie for hvordan brevene er blitt brukt i biografiene om Amalie Skram som Irene Engelstad, Liv Køltzow og Janet Garton har gitt ut.

2.2.1 Irene Engelstads bruk av brev i *Amalie Skram om seg selv* (1981)

Irene Engelstad ga i 1981 ut biografien *Amalie Skram om seg selv* der hun gir en beretning om Amalie Skrams liv og forfatterskap. Hun bruker en rekke brev sendt fra, og til, Amalie Skram som materiale til biografien. Brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram er særlig i fokus. Engelstad hevder at det som skiller hennes arbeid med å skrive en Amalie Skram-biografi, fra sine to forgjengere, Tiberg (1910) og Krane (1951, 1961), er at hun har fått tilgang til et større datamateriale: «jeg har kunnet brukt materiale som det forholdsvis nylig er blitt tilgang til» (Engelstad 1981, 9). Materialet hun sikter til at det nylig er blitt tilgang på, er brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram, og brev Amalie utvekslet med andre, som ble funnet, og gjort tilgjengelige, av den danske litteraturforskeren Thomas Bredsdorff, noen år før hun ga ut biografien. Engelstad skriver at hun hentet ut Amalie og Eriks brevveksling fra Det kongelige Bibliotek i København, hvor de ble bevart etter Bredsdorffs funn (1981, 9).

Engelstad trekker brevene utvekslet mellom Amalie og Erik inn i biografien, ofte som sitater, for å understreke tanker Amalie hadde, eller for å vise til ting hun opplevde i livet.

Hovedsakelig er det Amalies brev til Erik, og andre, som presenteres i biografien, men Engelstad har også inkludert flere av brevene Erik sendte til Amalie. Av brevene hun trekker frem, som er sendt fra Erik til Amalie, er de fleste fra starten av forholdet deres, men det er også tatt med noen fra da de var gift. Hun trekker blant annet frem et brev Erik sendte Amalie, fra september 1882. Ifølge Engelstad var Amalie og Erik nyforelskede, da han besluttet å fortelle om sitt forhold til en ung kvinne: «Den unge Pige jeg omtaler er Dameskrædderinde og har aldrig tænkt på at ville være min Hustru. Hun er forstandig og ved at hvad der udgør hendes Fryd som Elskerinde vilde være en Ulykke for hende som Frue» (1981, 70). Engelstad beskriver at i det Amalie får vite dette, blir opplevelsen hennes av forholdet deres ødelagt. Hun får frem at Amalie også skriver om denne opplevelsen i et brev fra 7. mars 1883: «Men derfor kan du forstå at den fryd du har givet mig ved at være min, har lagt livet ydeligere øde for mig, siden det ser ud til at vi aldrig kan komme til at leve sammen» (Engelstad 1981, 80).

Slik jeg ser det er brevene utvekslet mellom Amalie og Erik blitt sitert av Engelstad for å vise hvordan ektefellene henvendte seg til hverandre, i starten av forholdet spesielt. I tillegg virker det som Engelstad vil vise hvordan ektefellene kommuniserte omkring Amalies verk, og hvordan de brukte brevene for å legge frem problemene de hadde i forholdet, som ofte var tilknyttet sjalusi. Engelstad kommenterer også ektefellenes skrivestil i sin biografi:

Brevne mellom de to viser et kommunikasjonsmønster som er preget av at han er forståelsesfull, kjærlig, men svært behersket og også ofte belærende. Hennes brev derimot, er fulle av følelsesutbrudd. Amalie kommer ofte med aggressive utbrudd, for i det neste avsnittet angstfullt å be om at han ikke må bli sint på henne (Engelstad 1981, 135-136)

Det er interessant at Irene Engelstad valgte å kommentere Amalie og Eriks skrivestil, da dette er noe jeg vil se nærmere på i min analyse.

2.2.2 Liv Køltzows bruk av brev i *Den unge Amalie Skram* (1992)

Liv Køltzow ga i 1992 ut biografien *Den unge Amalie Skram: et portrett fra det nittende århundre* der hun gir en beretning om Amalie Skrams liv som ung kvinne, fra hun ble født i 1846 og frem til år 1885. Biografien avsluttes med å vise til Amalies «nye liv» som gift med Erik Skram i København. Køltzow skriver i etterordet at det var Irene Engelstad som oppmuntret henne til å skrive biografien, og at Engelstad ga henne kopier av brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram. Bakgrunnen for at hun fikk brevvekslingen til Amalie og Erik var at Engelstad mente brevene burde utnyttes ytterligere (1992, 405). Gjennom hele biografien viser Køltzow til brevmaterialet hun har funnet. På de aller fleste sidene er det henvist til brev Amalie enten har sendt, eller mottatt, for å vise til hvor hun var i livet og hva som interesserte henne, på det tidspunktet det skrives om. Liv Køltzow bruker brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram aktivt, spesielt mot slutten av biografien, for å vise til hvordan kjærlighetshistorien deres utartet seg. Hun bruker også brevene deres for å kunne si noe om hvordan livet til Amalie utviklet seg, ettersom at Amalie delte svært personlige tanker med Erik om ting som opptok henne og ting hun hadde opplevd. Brevene blir, utover dette, brukt som en kilde av Køltzow, for å vise til hvordan forholdet til Amalie og Erik var de første årene de var sammen.

2.2.3 Janet Gartons bruk av brev som biografisk materiale

I anledning Amalie Skrams 150-års jubileum i 1996, ble det gjort et arbeid av Senter for humanistisk kvinneforskning med å kartlegge den nyere forskningen som var blitt gjort på

Amalie Skram. Dette resulterte i heftet *Amalie Skram - 150 år. Nye perspektiver på Amalie Skram-forskningen*, som kom ut i 1997. Der har Janet Garton bidratt med artikkelen «'Som Du trenger til mig Amalie!'. Amalie og Erik Skrams brevveksling 1882-1899». I denne artikkelen gjør Garton rede for Amalie og Eriks brevveksling, og hvordan det å skrive brev ble en viktig kommunikasjonsarena for ekteparet. Arbeidet med brevene utvekslet mellom Amalie og Erik, i anledning jubileet, gjorde at Garton ønsket å utgi brevvekslingen i sin helhet. Garton fikk på bakgrunn av dette i stand en avtale med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i 1996, som i samarbeid med Det norske språk- og litteraturselskap ønsket å utgi den hittil utrykte brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram fra 1882-1899. I forordet til brevsamlingen skriver Janet Garton at Liv Køltzows biografi om Amalie Skram var en viktig kilde underveis i arbeidet, og at de to har diskutert prosjektet. Hun viser også til at Irene Engelstad, i tillegg til Liv Køltzow, har oppmuntret henne til å gi ut brevsamlingen (Garton 2011, 14).

I 2002 ble Gartons arbeid med brevene som Amalie og Erik utvekslet, satt ut i livet da hun ga ut brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*. Garton peker på at ektefellenes intense ideutveksling i skriftlig form var blitt mulig fordi brevet på denne tiden var blitt et moderne kommunikasjonsmiddel. Amalie og Erik var ofte på reise, gjerne hver for seg, og brukte brev som en arena for å holde kontakten. Det finnes også brev som er skrevet mens de to bodde sammen, da særlig Amalie kunne ha behov for å uttrykke sine tanker skriftlig dersom hun var uenig i noe Erik sa eller gjorde, eller følte at Erik hadde misforstått henne (Garton 2002, 13). Janet Garton mener at brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram er viktige, spesielt for å få frem Eriks standpunkt. Hun peker på at mange kritikere, både i Norge og Danmark, ofte har omtalt Erik på en nedlatende måte. I begge land har han av flere blitt omtalt som en upålitelig kvinnebedårer, som lot sin kone i stikken på «galehuset i København» (Garton 2003, 16). Garton mener at brevene utvekslet mellom Amalie og Erik er med å nyansere det bildet mange har hatt av de to ektefellene: «Jeg vil påstå at det er umulig å lese brevene uten å fatte ganske mye sympati for Erik» (2003, 20).

Som en relevant kilde til biografien sin, *Amalie. Et forfatterliv* (2011), bruker Janet Garton brevene utvekslet mellom Amalie og Erik. Hun skriver det følgende om biografien i forordet: «Det var aldri meningen å skrive en biografi. Men da jeg ble ferdig med arbeidet omkring brevvekslingene, gikk det opp for meg at jeg hadde samlet mye stoff – mest fra danske arkiver – som belyste Amalie Skrams forfatterskap, og som ikke hadde blitt brukt til å lage en

sammenhengende fortelling om hennes senere liv og verker» (Garton, 2011, 14). Med andre ord førte utgivelsen av brevvekslingen mellom Amalie og Erik,²¹ til at Garton fikk et ønske om å gi ut en biografi om Amalie Skram. Garton viser til brevene gjennom hele biografien, og trekker frem sitater for å stadfeste tidspunkt for ulike livshendelser, og for å understreke Amalies meninger og tanker.

Janet Garton går i biografien inn på hvordan Amalie Skram opplevde innleggelsene i 1894, og hvordan dette påvirket forholdet til Erik. Ifølge Garton følte Amalie på et «uopprettelig svik» etter at Erik ikke kom for å besøke henne, eller få henne ut, da hun var innlagt (2011, 236). Hun påpeker at ektefellene hadde en slags forsoning da de møttes 22. april 1894. På dette tidspunktet bodde Amalie på sykehuset Sct. Josephs, for å hente krefter etter innleggelsene, og kunne komme og gå som hun ville. Garton peker på at forholdet deres, til tross for forsoning, så ut til å gå mot slutten:

..i det skjebnesvangre året 1894 hadde det kommet noe nytt inn i forholdet, en følelse av at noe var brutt mellom dem som ikke kunne heles. Vel hadde de blitt forsonet da de traff hverandre igjen, men til tross for Eriks forsikringer, kunne Amalie ikke riktig tro at det var for hennes skyld han hadde akseptert å være fullstendig avskåret fra henne. For henne beviste det en mangel på forståelse for hennes behov og en kulde som hun ikke tidligere hadde møtte hos ham, og som hun tolket som en voksende likegyldighet. Og Erik hadde blitt trett av om og om igjen å måtte forklare og forsvare sine følelser og sine gjerninger. Dette året kunne man si var begynnelsen på slutten; den gjensidige kjærligheten som hadde holdt dem sammen gjennom alle krisene, hadde fått en avgjørende knekk (Garton 2011, 242).

Garton fremsetter altså en påstand om at innleggelsene, i tilknytning til Eriks valg og handlinger, og Amalies i økende mistenksomhet etterpå, er det som fører til at de to ektefellene går hvert til sitt. I sin biografi løfter Garton frem brev skrevet av både Amalie og Erik, og hevder at det er umulig å ikke føle sympati med Erik etter å ha lest brevsamlingen.

2.3 Perspektiver fra Skram-forskningen som blir viktige i min lesning

Det er tydelig at brevene utvekslet mellom Amalie og Erik er blitt brukt til å hente ut biografisk materiale. Amalie og Erik Skrams brevveksling er blitt brukt som en sentral kilde i biografiene om Amalie Skrams liv, som er blitt utgitt av Irene Engelstad (1981), Liv Køltzow

²¹ Samt de to bindene hun ga ut om Amalie Skrams brevveksling med andre nordiske forfattere, og med sine forleggere

(1992) og Janet Garton (2011). I hovedsak er det brevene Amalie har skrevet som er i fokus, men brev sendt fra Erik til Amalie har også blitt inkludert for å vise frem deres forhold.

Som den tidligere Skram-forskningen jeg har presentert viser, har mange tolket karakteren Knut sin rolle i romanene, og den reelle Eriks Skrams håndtering av Amalies innleggelse, som en opprettholdelse av de patriarkalske maktstrukturene i samfunnet. Jeg vil derfor ta med meg to påstander inn min videre lesning. De to påstandene er basert på eksisterende Skram-forskning, og jeg vil ta med meg disse når jeg gjør min lesning av de to pasientromanene og de utvalgte brevene, før jeg avslutningsvis vil presentere mine funn. De to påstandene jeg søker å si noe om er:

- 1) At Erik ikke var støttende ovenfor Amalie, med tanke på hennes tilstand i perioden før, under og etter innleggelsen
- 2) At konfliktene i Amalie og Eriks ekteskap, som følge av Amalies to innleggelse, var det som førte til at ekteparet valgte å skille seg

Den første påstanden baserer jeg på det som står skrevet hos Krane, Levy, Engelstad, Langås og Garton, og i den andre påstanden baserer jeg meg i hovedsak på Gartons utsagn om ektefellenes forhold.

3. Teoretisk rammeverk: sjangerteori om romaner og brev

I brevene jeg vil undersøke er det to personer som skriver hver sin del i en pågående samtale, mens pasientromanene er fortellinger fra forfatteren Amalie Skram, som ønsker å gi en kunstnerisk fremstilling. Dette vil være avgjørende for om begge parter i et forhold kommer til orde. Det er med andre ord helt nødvendig å tenke over hva som er spesielt med roman- og brevsjangeren og hvordan sjanger kan påvirke fremstillingen av et forhold. Jeg vil derfor starte med å se hva andre har skrevet om disse sjangrene.

That is why genre matters: it is central to human meaning-making and to the social struggle over meanings. No speaking or writing or any other symbolically organized action takes place other than through the shapings of generic codes, where “shaping” means both “shaping by” and “shaping of”: acts and structures work upon and modify each other (Frow 2006, 10).

Å skulle definere en sjanger har vist seg å være prinsipielt vanskelig, men det er likevel et behov for sjangerforståelse hvis man vil analysere og tolke tekster.²² I dag rommer sjangerteori flere perspektiver (Berge og Ledin 2001, 5). Det er strukturene omkring sjangrene som blir definerende for å skape og tolke mening (Frow 2006, 10).

Det vil være nødvendig å vite hvordan roman- og brevsjangeren påvirker leserens forståelse, når jeg senere vil se nærmere på forholdet mellom Amalie og Erik Skram slik det kommer til syne i brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*, og når jeg skal se på forholdet mellom karakterene Else og Knut Kant i romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*. For å kunne få en bedre forståelse av primærmaterialet mitt vil først se nærmere på relevant teori om romansjangeren, før jeg ser nærmere på teorier om brevet som sjanger.

3.1 Teori om romansjangeren

Romanen er den yngste av de episke hovedsjangrene, men har røtter som går tilbake til antikken. Sjangeren ble for alvor populær på 1700-tallet, og på 1800-tallet befestet romanen sin posisjon (Selboe 2015, 15). Det å se nærmere på teori om romansjangeren vil være en god støtte når jeg skal undersøke hvordan forholdet mellom Else og Knut Kant utspiller seg i *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*. Jeg vil støtte meg på refleksjoner omkring romanen som sjanger fra Mikhail M. Bakhtin, John Frow, Tone Selboe, og Anders M. Gullestad.

²² Se Sejersted sin utgreiing om sjanger i *Dei litterære sjangrane* (2018)

En av teoretikerne som har bidratt mest til å gi en større forståelse av skillet mellom epos og roman er den kjente russiske filosofen, lingvisten og litteraturforskeren Mikhail M. Bakhtin (1895-1975). I essayet «Epos og Roman: Om romanstudiets metodologi» setter Bakhtin opp den nye tidens roman, mot den den eldre tids epos. Eposet har en lang tradisjon og historie, og er en sjanger preget av erindring, og idealisering av fortiden. Romanen er en sjanger i utvikling, og forholder seg derfor til samtiden på en annen måte (Bakhtin 1991, 133). Bakhtin mener at romanen er med å utfordre den relasjon eposet hadde til fortiden: «Å fremstille en begivenhet i det verdi- og tidsmessige nivå hvor en selv og ens samtidige befinner seg (og følgelig også på basis av egen erfaring og oppfinnsomhet) betyr et radikalt brudd, en overgang fra eposets til romanens verden» (1991, 134).

3.1.1 Romanen som en moderne sjanger ved Gullestad og Selboe

Anders M. Gullestad²³ beskriver i *Dei litterære sjanrane* (2018, 33) hvordan romanen er en moderne sjanger, selv om den har mange forløpere. Han bygger sin forestilling, ikke minst, på tekster fra Bakhtin. Gullestad viser til at romanen som sjanger oppsto i tidlig moderne tid, og at den stadig utviklet seg fra 1700-tallet av, før den etablerte sin normposisjon på 1800-tallet. Både i antikken og middelalderen ble samtidsvirkeligheten hovedgjenstand for latterliggjøring, men da kun i den folkelige latterkulturen. Latteren ble ikke viktig for hovedsjangre som epos og tragedie, men fikk etter hvert betydning for romanens fremvekst og utvikling, samt språkbruken i romanen. Parallelt med latterligjøringen av samtiden i den folkelige latterkulturen, ble det gjort mange parodier av «de høytstående genrene». Ut av dette vokste det i antikken en litteratur som ble kalt «alvorlig-latterlig». Denne litteraturen inkluderer sjangre som «de sokratiske dialoger» og menippeiske satire. Ifølge teoretikeren Bakhtin har disse sjangrene fungert som forløpere for romansjangeren slik vi kjenner den i dag (1991, 141). Gullestad trekker frem at selv kjente forskere, deriblant Bakhtin, som har vektlagt den antikke romanens betydning for sjangerens senere utvikling, er enig i at det var først i moderne tid at romanen virkelige fikk utvikle seg og oppfylle sitt potensial (2018, 35). Bakhtin formulerer det slik: «The ancient period of the novel is enormously significant for a proper understanding of the genre. But in ancient times the novel could not really develop all its potential; this potential came to light only in the modern world» (Bakhtin 1981, 40).

²³ Førsteamanuensis i Scandinavian Area Studies ved Universitetet i Bergen

Tone Selboe, professor i allmenn litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo, har gitt ut boken *Hva er en roman* (2015), der hun hevder at romanen tilbyr en unik sjanse til å forstå forholdet mellom mennesker. Selboe mener at romanen handler om mennesker og deres skjebner, da sjangeren gir et innblikk i karakterenes indre liv og følelser. Hun mener at romanen helt enkelt forklart blir en slags sosialhistorie eller en idehistorie i litterær form (Selboe 2015, 8). Romanen kan hos Selboe i korte trekk sammenfattes ved tre perspektiver – et antropologisk perspektiv, der det å fortelle er sterkt knyttet til det å være menneske, et teknikkperspektiv, der romaner gir oss mulighet til å delta i flere ulike liv som fremstilles på bestemte måter, og et tredje perspektiv som handler om å forstå forholdet mellom mennesker. Selboe (2015, 11) forklarer det slik: «Romanen rommer historier med stor antropologisk kraft, den er fortalt på en måte som styrer hvordan vi som lesere ser og forstår hendelsene, og den åpner for en inngående analyse av forholdet mellom ulike mennesker». Dette sier noe om hva romaner kan romme eller være, men det er ikke nødvendigvis sånn alle romaner er. Selboe mener at det er lettere å si hva romanen ikke er, enn hva den faktisk er. En roman er ikke et drama, en biografi eller brev, men et kjennetegn ved romanen er at det er en sjanger som har mulighet til å ta opp andre sjangre i seg. Selboe sitt ønske er ikke å definere romansjangeren, men å bidra til å lage en sjangerprofil, som omhandler tematikk, handling og språk, som nødvendigvis hele tiden vil være i endring (2015, 18). Selv om romanen har røtter fra antikken, og det diskuteres om tidlige verk også kan kalles romaner, utviklet romansjangeren seg først på 1700-tallet i Europa, før det ble den dominerende sjangeren på 1800-tallet. Selboe beskriver romanen som en moderne sjanger i tilblivelse, der det fokuseres mer på fremtid enn fortid (2015, 28).

Romanen er yngre enn boktrykkerkunsten, som den eneste av de litterære hovedsjangrene, og er dermed den første episke sjangeren som ble skrevet ned for å skulle bli lest. Dette står i motsetning til de eldre episke sjangrene som ble levert muntlig i flere generasjoner før de ble skrevet ned (Gullestad 2018, 36). Den muntlige fortellertradisjonen har satt sitt preg på de andre sjangerne, blant annet er folkeeventyrene preget av memoreringsteknikker, som kommer til uttrykk ved tretallsloven og standardfraser som «snipp, snapp, snute» og «det var en gang». Romanforfattere har aldri hatt behov for lignende memoreringsteknikker, noe som har gitt sjangeren et mer tilbaketrukket preg. Gullestad hevder at det er vanskelig å gi noen helhetlig beskrivelse av romansjangeren, men at det finnes noen nyttige holdepunkt som er med å skille romanen fra eposet, som at romanen prøver å styre unna fastsatte regler, og er en hybrid sjanger som tar sikte på å utforske hele den menneskelige eksistens (2018, 37).

3.1.2 Bakhtins forsøk på å finne holdepunkter ved romansjangeren

Et viktig trekk ved romansjangeren er at den i motsetning til eposet ikke har noen egen kanon enda. Ifølge Bakhtin (1991, 136) blir studiet av romanen derfor et studium av et «levende, til og med moderne språk». Bakhtin hevder at eposet er autoritetstro, mens romanen er antiautoritær, fordi romanen etter hans mening har oppstått på bakgrunn av en satirisk, kroppslig og folkelig tradisjon (Gullestad 2018, 36). Det er interessant at Bakhtin karakteriserer romanen som antiautoritær, i og med at Amalie Skram nettopp kritiserer en autoritet i sine pasientromaner.²⁴ Skram bruker sin stemme til å beskrive en situasjon der hun mener at overlegen på en institusjon misbruker sin rolle. Dette er med å gjenspeile situasjonen hun var i da hun ble behandlet av overlege Knud Pontoppidan ved sin innleggelse på Kommunehospitalets 6. avdeling i København i 1894.

Bakhtin argumenterer i «Epos og Roman: Om romanstudiets metodologi» (1991) for at romanen har måttet kjempe for sin hedersplass i litteraturen. Bakhtin skriver følgende i essayet: «Romanen parodierer de andre genrene (nettopp som gener), avslører deres formelle og språklige vilkårlighet, fortrenger enkelte gener, innlemmer andre, revurderer og reaksentuerer dem» (1991, 127). Eposet er, som Bakhtin påpeker, en avsluttet sjanger, og er på bakgrunn av dette mulig å beskrive sjangermessig (1991, 129). Han fastslår at romanen er den eneste uferdige sjangeren, og at den derfor har mulighet til å ta opp element fra andre sjangre uten å miste sin egenart. Bakhtin mener dette gjør at romanen ikke kommer til å stivne til slik eposet gjorde (Knappe-Poindecker 2011, 1). Han hevder at kanoniserte sjangre, i perioder der romanen står sterkt, vil «romaniseres» (Bakhtin 1991, 127). De andre sjangrene blir da friere i formen, samtidig som språket fornyes (Bakhtin 1991, 128). Brevromanen er et eksempel på dette, der brev som sjanger ble brukt i romanform, slik som i Samuel Richardsons *Clarissa* (1748). Poenget er at dersom man bruker andre sjangre for å skrive en roman, slik som brev er brukt i *Amtmandens døtre* (1855), vil denne sjangeren vises «objektivt» frem, slik at man får nye perspektiv på sjangeren, takket være romanformen. Bakhtin hevder, i likhet med Gullestad, at det er vanskelig å si noe om romansjangeren som en helhet, fordi den mangler faste og stabile kanoniske kjennetegn, men at det er mulig å finne noen holdepunkter. I essayet «Epos og Roman: Om romanstudiets metodologi» trekker Bakhtin frem det han anser som tre grunnleggende særtrekk ved romanen:

²⁴ Dette er også noe Christine Hamm (2000, 76) har påpekt

- 1) Romanens stilistiske tredimensjonalitet, som henger sammen med den flerspråklige bevissthet den bringer til uttrykk;
- 2) Den radikale forandring av tidskoordinatene i romanen som litterær form;
- 3) Den nye sonen som med romanen åpner seg for den litterære utformingen, en sone som nettopp skaper maksimal kontakt med nuet (samtiden) i dets åpne, uavsluttede aspekt (Bakhtin 1991, 131-132).

Romansjangerens utvikling er ifølge Bakhtin betinget av en historisk endring, en politisk utvikling i en overordnet idéhistorisk kontekst: Romanen oppstår når demokratiet vokser til, i det samtalen mellom likeverdige blir et ideal for samhandlingen mellom mennesker (Bakhtin 1991, 132).

3.1.3 Romanen som en polyfon sjanger

Romanen blir av litteraturteoretikeren John Frow (2006) beskrevet som en kompleks sjanger. Han mener at man må skille mellom de enkle og «primære» sjangrene, og de mer komplekse og «sekundære» sjangrene. Frow mener at de primære sjangerne er «enstemmige» (univocal), og at de sekundære sjangrene, som innbefatter romanen, er «flerstemmige» (multivocal), da de er preget av et samspill av ulike stemmer og former. Frow (2006, 40) forklarer det slik: «a “primary“ genre is univocal: it speaks in its own “voice”, its formal logic is singular; whereas the more complex “secondary” genres are multivocal: their formal logic allows or encourages the incorporation of other forms, other “voices”». Frow trekker frem Mikhail M. Bakhtin, som også mener at romansjangeren er kompleks, og gir mulighet til å integrere og tematisere andre sjangre. Flerspråklighet blir av Bakhtin sett på som et grunnelement i romanen. Bakhtin ønsket å definere romanen som en demokratisk sjanger ved å fremme dens mulighet til dialog. Han fokuserte på det dialogiske aspektet ved språket, og mente at det var gjennom samtale at den språklige meningen ble til (Bakhtin 1991, 125).

Begrepet polyfoni er viktig for Bakhtins forståelse av romansjangeren, og viser til romanens flerspråklighet eller flerstemthet. Gjennom sine studier²⁵ utviklet Bakhtin (1991) en teori om romanen som en demokratisk, polyfon sjanger. I den polyfone romanen blir stemmer som

²⁵ Den omfattende studien *Problemer i Dostojevskis poetikk* (1929/1963) og *François Rabelais og middelalderens og renessansens folkekultur* (1965), samt det lengre essayet «Ordet i romanen» (1935) og essayet «Epos og Roman: Om romanstudiets metodologi» (1991)

uttrykker ulike verdier, meninger og antakelser trukket frem, noe som fremmer en dialogisk sannhetstilnærming. Dette vil si at romanen ikke fremstiller en absolutt sannhet, men tar stilling til de ulike perspektivene i verden, og løfter dem frem i sitt mangfold (Clark og Holquist 1984, 2). I det fortelleren ser det karakterene ser, og gjenforteller deres historier, blir stemmen til fortelleren blandet med karakterenes stemme. Det er ifølge Bakhtin (1991) i dialogen at man kan få frem flerstemtheten (polyfonien) som kjennetegner romansjangeren. Flerstemthet i romaner innebærer at det ikke finnes én sannhet, men at sannheten er posisjonell og alltid kan knyttes til en karakter. Ulike sannheter og evalueringssystem blir beskrevet ved hjelp av de ulike karakterenes ord og formuleringer. Den polyfone roman preges med andre ord av en indre dialog mellom forfatteren og karakterene som får frem deres respektive syn på verden, uttrykt ved deres egne ord. Da oppstår gjerne det Bakhtin omtaler som en «hybrid konstruksjon», i det forfatteren og karakterens stemmer og verdisystem kommer til uttrykk i en dialog (Hamm 2000, 71).

Ved å la flere ulike stemmer komme til uttrykk, og la dem gå i dialog, kan det forhandles om hvordan ting skal være, og det er slik det demokratiske potensialet kommer til syne i romansjangeren. Som jeg vil komme inn på i analysen av romanene, brukte forfatterinnen Amalie Skram romansjangeren for å gå i dialog med problemer i samtiden, noe som er karakteristisk for det moderne gjennombrudd. Ettersom at Bakhtin er en av de mest betydningsfulle romanteoretikerne, og i tillegg er kjent for å ha analysert verkene til Dostojevski, som skrev på samme tid som Amalie Skram, vil jeg bruke hans teori i min studie av Skrams pasientromaner, *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* (1895).

3.2 Brevet som sjanger, med ulike innfallsvinkler

Når jeg i de følgende kapitlene ser nærmere på utvalgte brev fra brevsamlingen *Elskede Amalie*, interesserer jeg meg også for hvordan brevsjangeren kan legge føringer for hvordan ektefellene Amalie og Erik kan samhandle. Brevene jeg vil undersøke, utvekslet mellom ektefellene Amalie og Erik Skram, faller inn under betegnelsen privatbrev. De kjennetegnes ved en intim og uformell karakter (Jørgensen 2006, 11). Jeg vil i mitt arbeid med brev som sjanger særlig støtte meg på refleksjoner over brevsjangeren slik de finnes hos Eivind Tjønneland, Janet Gurkin Altman, John Christian Jørgensen, Margreta Jolly, Liz Stanley og Elizabeth MacArthur.

3.2.1 En retorisk tilnærming til brev ved Tjønneland og Altman

Dersom man ser brevsjangeren i lys av en strukturalistisk kommunikasjonsmodell, kan man si at et brev er en tekst som blir skrevet av en person som ønsker å si noe til en annen person. Eivind Tjønneland skriver tilsvarende i *Dei litterære sjangrane* (2018, 185) at et brev er en skriftlig meddelelse fra en avsender til en eller flere mottakere. Det skilles mellom brev som er ment for det offentlige og for det private, mellom private brev som er ikke-litterære og litterære verk i brevform, med faktiske eller fiktive mottakere (Lothe 2007, 28). I et privatbrev formidler en avsender noe til en konkret mottaker, i en fortrolig kommunikasjon (Tjønneland 2018, 185).

Hensikten med å skrive brev er at en person, en avsender, ønsker å dele et budskap med en annen, en mottaker. Retorikken benytter en modell for kommunikasjon der man har en avsender, et budskap og en mottaker (Tjønneland 2018, 193). Brev er en sakprosasjanger, der det å skrive brev er en språkhandling. I brevets univers forholder man seg til virkeligheten, og avsenderen har ofte et klart anliggende. Den som skriver et brev, ønsker med andre ord å samhandle i en virkelig sammenheng. Et brev sendes til en eller flere utvalgte mottakere, der avsenderen ønsker å oppnå noe med det de skriver – et konkret mål. I antikken ble retorikk sett på som kunsten å tale, men i dag har begrepets innhold endret seg. Retorikk omfatter nå all granskning av forholdet mellom uttrykk og mening, både muntlig og skriftlig, i språklig kommunikasjon (Tjønneland 2018, 190). I brev benyttes det en rekke retoriske strategier som ligner på dem som brukes i taler, ved at man i brev har en klar adressat, man vil noe, og det brukes retoriske spørsmål, utrop, alliterasjoner og teatralitet for å appellere til den man henvender seg til. Disse retoriske strategiene kan være vellykkede eller mislykkede, noe man kan undersøke særlig om man leser lengre brevvekslinger. Det å dele tanker og følelser er en del av menneskelivet, men hvordan man velger å uttrykke seg kan påvirke hvordan mottakeren oppfatter budskapet. Ved å dele sine meninger med hverandre i brevform ønsket Amalie og Erik å oppnå noe helt konkret – alt fra giftemål og hengivenhet til innrømmelser av utroskap.

Et brev avslører ikke alle karakteristika ved en avsender eller en mottaker. Når en avsender skriver et brev til en mottaker, vil brevet skrives basert på de tankene og oppfatningene avsender har om mottakeren (Hanson og Messick 2003, 25). På dette grunnlag kan det å skrive et brev til noen sies å være en kombinasjon av det å skrive til en fiktiv person, altså den man tror personen er, og å skrive til en ekte person, den som faktisk mottar brevet.

Avsenderen ser gjerne seg selv på en annen måte enn det mottakeren gjør, og omvendt, og

begge parter har gjort seg opp en mening om motparten som de handler på grunnlag av. Denne refleksjonen vil bli viktig i gjennomgangen av Amalie og Eriks brev. Det er opplagt at Erik så Amalie på en annen måte enn hun så seg selv, og omvendt, noe som kommer til syne i brevene. I brevene fikk ektefellene mulighet til å henvende seg til hverandre med klare intensjoner, ofte i de stunder de var fra hverandre. Ved å uttrykke seg selv gjennom brev får man mulighet til å «iscenesette seg selv», noe som er et retorisk grep. I Amalie og Eriks tilfelle var det først en iscenesettelse av kjærligheten som kom til syne i brevene, før det nærmere separasjonen dreide seg om anklager fra Amalie og til Erik.

På mange måter har brev, som kommunikasjon generelt, alltid hatt et dramatisk element ved seg, fordi en avsender må gi et tydelig uttrykk for det han eller hun vil ha formidlet. Et menneske kan ikke forstå et annet menneske umiddelbart, og dermed er mennesker avhengig av språklige uttrykk for å bli forstått. På denne måten risikerer mennesker alltid å bli oppfattet som for teatrale eller ekspressive: «Iscenesettelse hører til menneskelig samvær, og ønsket om å kunne unngå å måtte spille teater er en illusjon» (Barish 1981, 476f). Med dette menes det at man som menneske har et behov til å kunne formidle og uttrykke ideer og følelser i møte med andre, men at man også av den samme grunnen er nødt til å sette seg i scene i en viss forstand. Det å gi uttrykk for sin kunnskap og identitet, og sine følelser, er en betingelse for å kunne formidle et tydelig budskap, men innebærer også en risiko for å bli misforstått.

Blant brevteoretikere som har sett på det formmessige ved brevsjangeren finner vi Janet Gurkin Altman. Hun er spesielt kjent for boken *Epistolarity: Approaches to a Form* (1982), der hun analyserte flere brevromaner og kom frem til at det finnes noen definerende sjangertrekk for brevsjangeren. Altman ser i hovedsak på brev i forbindelse med brevromaner, og ser med andre ord på noe annet enn det jeg vil undersøke, som er private brev. Hun trekker likevel frem hvordan innhold, kontekst og form i ulike brev kan trekkes opp mot en generell sjangerbeskrivelse, og gjør det klart at det som er felles for brev som sjanger er den tette kontakten mellom avsender og mottaker. Altman peker på at forholdet mellom den som sender og mottar brev vil være konstruert av en forfatter i brevromanen, men at dette forholdet likevel er prinsipielt sammenlignbart med hvordan et direkte forhold arter seg i reelle privatbrev. Altman oppsummerer i siste kapittel av boken polariteten ved brevsjangeren gjennom seks ulike tilnærminger, der brevet blir sett på både som en bro og en barriere, tillit og mistillit, avsender og mottaker, et jeg og et du, her og der og nå og da, avvikling og fortsettelse, og kontinuitet og diskontinuitet (1982, 186).

Altmans første tilnærming til brevsjangeren handler om at hun ser på brevet både som en bro og en barriere. Hun presiserer at dette handler om at brevet kan føre avsender og mottaker nærmere hverandre, og dermed styrke forholdet (bro), eller føre til en avstand som er med å svekke forholdet (barriere). I den andre tilnærmingen, der Altman trekker frem brevets tillitt og mistillit, viser hun til at brev kan være en arena for åpenhet og bekjennelse, derav tillit, eller en arena der avsender og mottaker oppfattes som lukkede og skjuler sin intensjon, derav mistillit. Den tredje tilnærmingen, avsender og mottaker, dreier seg om at den som skriver brev også må lese det som formidles, ofte i ett og samme brev. De som skriver brev vil med andre ord veksle mellom å skrive og lese, fortelle og bli fortalt, og kode og dekode. Selv om et brev kan være svært personlig og intimt peker Altman på at det er adressert til en annen, enten en person eller flere. Hun viser til at forholdet kan endre seg dersom brevene skulle bli gjort offentlig på et senere tidspunkt (Altman 1982, 186). Den fjerde tilnærmingen, med et jeg og et du, her og der, nå og da, handler om at brevsjangeren avhenger av en gjensidighet mellom avsender og mottaker (jeg og du). Altman (1982, 187) mener at dem som skriver brev søker å løse den umulige oppgaven det er å presentere både begivenheter og adressaten, og at de derfor prøver å lukke gapet mellom sitt ståsted (her) og mottakers (der), samtidig som det skapes en illusjon av nåtiden (nå) ved at det veksles mellom å skrive om fortid (da) og fremtid.

Den femte tilnærmingen Altman trekker frem er avvikling eller fortsettelse av brevskrivning. Hun hevder at dynamikken i brevsjangeren involverer en forflytning mellom to poler: den potensielle avslutningen ved en avsenders signatur eller en åpenhet som innbyr til fortsettelse i det et brev avsluttes. De to alternativene kan enten avvikle en kjede av dialog, eller åpne for at meningsutvekslingen fortsetter i lang tid. Altman viser til at avvikling av en brevkorrespondanse kan ta sted bevisst ved at en part signaliserer at de ikke ønsker å kommunisere lengre, på grunn av død, eller ved at en part lar være å svare den andre. Den sjette og siste tilnærmingen er kontinuitet og diskontinuitet, viser til brevets dualitet som en selvstendig kunstnerisk enhet og samtidig som en enhet i en større samling. Altman (1982, 187) mener brevets dualitet gjør det til et passende instrument for å skrive kontrasterende og diskret, samtidig som fragmenteringen i brevformen oppmuntrer til en etablering av sammenheng og kontinuitet på ny nivåer. En fellesnevner for Altmans tilnærminger til brevsjangeren er fokuset på kontakten mellom mottaker og avsender. Altman (1982, 186)

peker at hver av tilnærmingene kan vektlegges ulikt, også i ett og samme brev, noe hun hevder gjør sjangeren paradoksal.

Amalie og Erik delte sine tanker og sin identitet gjennom formidling, innledningsvis i forholdet som oftest ved å skrive brev. Det å skulle dele noe med en annen, vise seg frem og spille det ut, blir slik både en trussel mot, men også en betingelse for, å kunne uttrykke kjærlighet. Christine Hamm påpeker i en undersøkelse av Johan Sebastian Welhavens brev til Ida Kjerulf at denne innsikten er spesielt viktig for brevforfattere å forholde seg til, da de kan utvikle metoder for å kunne lykkes med sine prosjekt (2009, 300). Altman oppsummerer tilsvarende polariteten ved brevsjangeren gjennom de seks tilnærmingene hennes, der brevet blir beskrevet som både en bro og en barriere, tillit og mistillit, avsender og mottaker, et jeg og et du, her og der, nå og da, avvikling eller fortsettelse, og kontinuitet og diskontinuitet (1982, 186). Tilnærmingene viser til forholdet mellom avsender og mottaker. Jeg vil ta med meg Altmans seks tilnærminger som et holdepunkt i min lesning, ettersom hun prøver å definere kjennetegn for brevsjangeren som potensielt kan være relevante for min lesning. I min lesning av brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram blir det viktig å undersøke hvordan ektefellene henvender seg til hverandre og hvilke ord de bruker, og få innsyn i hvordan retoriske grep eventuelt blir tatt i bruk, for å kunne si om brevene var preget av nærhet og tillitt eller avstand og mistillit.

3.2.2 Ulike typer brev ved Jørgensen og Tjønneland

Både Amalie og Erik Skram var kjente forfattere i sin samtid. I boken *Om Breve* (2006) gir den danske litteraturforskeren John Christian Jørgensens (1944-) en innføring i brevsjangeren, og diskuterer begrepet forfatterbrev inngående. Et hovedpoeng hos Jørgensen er at forfatterbrevet har både en dokumentarisk funksjon og en kunstnerisk funksjon, som gir det særart (2006, 41). Ettersom både Amalie Skram og Erik Skram var forfattere, kan det være aktuelt og relevant å se på hvordan dokumentetsiden og kunstsiden kommer til uttrykk i deres brevveksling. Den dokumentariske funksjonen blir hos Jørgensen forklart med at forfatterbrev ofte omfatter viktig biografisk informasjon om en kjent person. Denne funksjonen er absolutt relevant for brevvekslingen til Amalie og Erik, noe som blir bekreftet av det faktum at brevene i stor grad har blitt brukt til å hente ut biografisk informasjon om Amalie. Satt på spissen kan det nok være mye informasjon å hente ut fra de fleste privatbrev, men informasjonen man finner i forfatterbrevene skiller seg ut ved at den er til interesse for et allment publikum. Den kunstneriske funksjonen blir av Jørgensen forklart som at forfattere

som avsendere ofte har noen litterære kvaliteter i sitt brevspråk: «Af et brev skrevet af en forfatter forventer vi en særlig bevidsthed om sproget, stilen, genren og hele meddelsessituasjonen» (2006, 63).

Et poeng hos Jørgensen er at forfattere er mer bevisst på måten de bruker språket. Samtidig påpeker han at privatbrev gir rom for en mer direkte kontakt med mottaker, mer uformelt språk og et løsere oppsett (2006, 11). Han trekker frem brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899* som et eksempel på at brevveksling mellom forfattere ikke bare er med å aktualisere dem, men også tilfører noe nytt (2006, 52). Jørgensen (2002, 52) beskriver brevsamlingen *Elskede Amalie* som «en brevroman taget ud af livet», der ektefellene Amalie og Erik delte sine tanker med hverandre. Han beskriver brevvekslingen mellom dem som en kjærlighetshistorie, fra forelskelse og til et ekteskap preget av glede, sorg, lykke, skuffelse, sykdom og sjalusi, før det omsider ender i brudd, noe som også kommer frem i parets skrivestil i brevene (Jørgensen 2006, 52).

Amalie og Erik Skram formidlet sine tanker jevnlig i brevform gjennom ekteskapet, og det markeres tydelig i språket når forholdet deres går mot slutten. I brevene fra 1899 veksler Amalie på å skrive du og De til Erik, og velger å signere med pikenavnet Amalie Alver (Garton 2002, 534). Amalie prøvde også å brenne noen av brevene ektefellene utvekslet,²⁶ i sinne, men uten hell, noe som viser til at hun handlet impulsivt, og ikke med tanke på et mulig publikum. Slik jeg ser det er ikke brevvekslingen mellom Amalie og Erik skrevet slik at den er tilpasset andre lesere, da paret omtaler og drøfter en rekke navngitte personer, og sjalusi bringes på bordet og anklager om utroskap legges frem. Jørgensen skriver at selv om brevvekslingen mellom ekteparet er privat og ikke er skrevet med tanke på å skulle bli utgitt i deres samtid, så er det tydelig at Amalie og Erik var bevisst på at «dette var en slags historie de skrev sammen» (Garton 2002, 27).

Eivind Tjønneland har utalt følgende om private brev, skrevet av forfattere, som siden har blitt gjort offentlig tilgjengelig: «Brev er både pirrende og problematiske kjelder til diktarnes liv og verk» (Tjønneland 2018, 189). Dette tolker jeg som at sjangeren kan appellere til lesernes nysgjerrighet, men samtidig er det også en fare for at brevene kan føre leseren på villspor. Jørgensen (2006) påpeker at det er sentralt å huske på at det som skrives i brev ikke nødvendigvis er sant, særlig med tanke på forfatterbrevets dokumentariske funksjon. Dette

²⁶ Se brev 432, skrevet fra Amalie til Erik, fra 1892, i Janet Gartons *Elskede Amalie* (2002, 225).

gjelder alle privatbrev, men blir ekstra viktig i en sammenheng der forfattere har en offentlig karakter de er bevisst, da de potensielt kan ha et større publikum. Brevene Amalie Skram utvekslet med Erik og andre har blant annet blitt brukt som kilder for å skaffe informasjon om henne til biografier. Er det slik at brev nødvendigvis er mer sanne kilder enn romaner for eksempel? Jørgensen gir en definisjon av forfatterbrevet som sjanger, ifølge ham selv satt på spissen, som forener den dokumentariske og kunstneriske siden: «Forfatterbrevet er i denne mere snævre forstand en som autentisk dokument camoufleret litterær tekst beregnet på senere publikation med henblik på at skabe et bestemt billede af ophavsmanden og styre tolkningen af hans litterære værker» (2006, 63). Jørgensen mener med andre ord at noen forfattere kan fremstille seg selv på en bevisst måte i privatbrev, slik at forfatterbrevet ikke blir autentisk, men «en kamuflert litterær tekst». På denne måten kan forfatterbrevet være med å utfordre privatbrevets rammer, og skape en situasjon der avsenderen ikke bare henvender seg til en mottaker, men isteden mange.

I noen tilfeller stemmer Jørgensens tanke om at forfatteren er bevisst et større antall mottakere når de skriver. Dette kommer til syne hos Alexander Kielland, som selv begynte å samle på brevene sine med tanke på senere publisering. Det samme gjorde August Strindberg, som så på brevene sine som en del av forfatterskapet sitt, og som derfor sørget for at brevene ble utgitt (Jørgensen 2006, 44). Det er samtidig vanskelig å tenke at andre forfattere, som i motsetning til Kielland og Strindberg ikke har gitt uttrykk for at de ønsker sine brev publisert, har tenkt over at brevene deres kunne bli publisert i fremtiden, under selve brevskrivningen. Amalie og Erik Skram var antageligvis klar over at brevvekslingen deres kunne være interessant for offentligheten, men det vil ikke kunne si noe om den offentlige bevisstheten påvirker innholdet i brevene deres. Sånn jeg oppfatter brevene skrevet av Amalie og Erik, er det i første rekke brev skrevet fra en ektefelle til en annen, der tanker om hverdag, familie, andre mennesker i samtiden og forholdet, deles. Med tanke på det som kommer frem i brevene vurderer jeg det slik at Amalie og Erik ikke tilpasset innholdet slik at det potensielt skulle passe eller interessere andre som kunne lese dem. I så tilfelle tror jeg nok paret hadde delt litt mindre om de vanskelige periodene i ekteskapet og sjalusien, og unnlatt å navngi alle de hadde noe imot eller irriterte seg over. Erik Skram ga dog Amalie et skrin hun kunne oppbevare brevene fra ham i, noe som kan gi et inntrykk av at han innerst inne visste at brevene kunne ha en verdi, også litterært, for allmennheten. Jørgensen hevder at Eriks brev hadde høyere verdi enn hans verk, og gjengir et sitat fra Pål Dahlerup om ekteparets

brevveksling: «Hun hadde talent og han troen på kærligheten, for nu at sige det med ubarmhjertig præcision» (2006, 53).

Elizabeth J. MacArthur gir i *Extravagant Narratives* (1990) en innføring i hvordan privatbrev med fordel kan leses med samme litterære strategi som brevromaner. Hun gjør en narratologisk analyse, der hun har flere interessante synspunkt. Selv om jeg gjør en lesning som baserer seg på retorikk i brevene, kan det være interessant å se hvilke holdepunkt hun presenterer for brevsjangeren. MacArthur mener at alle brev, også privatbrev, er medierte konstruksjoner, organisert for å få frem en bestemt mening (1990, 117). Hun har utviklet sin strategi som en kritikk til at privatbrev skal ses på som uredigerte og sanne bilder på folks liv. MacArthur mener at privatbrevet er skapt og organisert med tanke på å få frem et budskap til en mottaker, noe som kan minne litt om Jørgensens ide om forfatterbrevet som «en kamuflert litterær tekst». Tanken til MacArthur skiller seg dog litt fra Jørgensen, ved at hun mener at medieringen alltid skjer ubevisst når en person vil uttrykke seg til en annen. Dette mener hun fører til at grensene mellom brev som er fiksjon og brev som er «ikke-fiksjonelle» blir mer uklare:

Since both «real» and «fictional» letters are at least to some extent mediated constructions, authentic letters cannot necessarily be rejected as non-literary, and the distinction between real and fictional texts begins to break down. Any correspondence, any written text, in fact, may be given a literary reading (MacArthur 1990, 118).

MacArthur mener at det å karakterisere en brevveksling som fiksjon, eller ikke, vil være med å legge begrensninger på lesningen som blir gjort. Hun bruker den kjente brevromanen *Lettres Portugaises* fra 1600-tallet for å illustrere tankene sine. Brevromanen utgis på ulike måter, basert på forståelsesrammen den settes i, fordi det ikke er en enighet om den kan anses som fiksjon eller ikke (1990, 110). Tilnærmingen MacArthur har valgt legger til rette for at lesningen av privatbrev går utover den rent dokumentariske funksjonen, også i tilfeller der brevene ikke har et litterært preg i stil eller form. Denne tilnærmingen kan knyttes til en prinsipiell diskusjon om hvor mye av det forfattere skriver som er planlagt og ikke. For min del tenker jeg at det ikke er interessant å spekulere i hva Amalie og Erik kan ha tenkt når de skrev, fordi jeg ikke har noen annen mulighet til å få innsyn i dette enn ved å tolke det som står skrevet i brevene. Derimot mener jeg at brevsamlingen *Elskede Amalie* kan ha verdi utover det å gi biografisk informasjon, og vil i min studie analysere hvordan formidlingen

mellom ektefellene foregår i brevene, hvilke ord som brukes av Amalie og Erik, og hvilke holdninger som kommer til uttrykk.

3.2.3 Brevet som sjanger – er brev en egen sjanger?

Brevsjangeren er preget av stor variasjon. Enkelte går så langt som å diskutere hvorvidt det i det hele tatt eksisterer noen egen brevsjanger. Brevet som sjanger har blitt behandlet av Margreta Jolly og Liz Stanley i artikkelen «Letters as / not a genre» (2005). Brevteoretikerne diskuterer i artikkelen om det er slik at brev, som finnes i en rekke ulike former, med meget variert innhold, kan samles under den samme sjangerbetegnelsen. Det drøftes om brevsjangeren i det hele tatt kan sies å være til, eller om den heller bør defineres med vekt på den enkelte avsenders brev. Liz Stanley (2005, 100) beskriver det slik: “Consequently it is worth exploring letters as / not genre with regard to the *particular* practices of letter-writers”. Dette vil si at Stanley hadde definert det Amalie og Erik Skram har skrevet som «deres beskrivelse av en sjanger for dem». Dette kunne gitt et mer åpent sjangerbegrep og fokus på de aspektene ved brevsjangeren som er preget av den stilen brevskriverne selv legger vekt på. Likevel er det sånn at alle sjangre er preget av variasjon og ulike sjangertrekk, så dette er ikke unikt for brevsjangeren. Det å si at brevsjangeren ikke anses som en sjanger blir på mange måter en innvending mot all sjangerlære, og tankespranget som blir gjort har dermed sine klare begrensinger. Et viktig poeng hos Stanley og Jolly er likevel at brevsjangeren ikke kan defineres med noen absolutte sjangerkrav. Stanley påpeker selv at et eventuelt begrep for brevsjangeren bør være «hybridic and messy» (2005, 99).

4. Analyse av romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*

Hvilket innblikk får vi i forholdet mellom Else og Knut i de to romanene? Hvilken betydning har de fortellertekniske grepene for måten leseren oppfatter forholdet deres, og hvem sympatiserer leseren med? Jeg vil nå presentere min tolkning av de to pasientromanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*, med hensyn til de dialogiske og fortellertekniske aspektene. Først vil jeg gjennomgå romanenes handlingsforløp, for å klargjøre tematikken. Deretter vil jeg gå inn på de fortellertekniske grepene som er gjort i romanene, og se nærmere på forholdet mellom Else og Knut.

4.1 Handlingsforløpet i romanene

Romanene *Professor Hieronimus* (1895) og *På Sct. Jørgen* (1895) forteller historien om maleren Else Kant som blir innlagt ved to psykiatriske institusjoner. *Professor Hieronimus* åpner med at Else ikke klarer å male eller sove. Hun plages av en grusom hoste og bekymrer seg for sønnen som ikke vil spise eller sove. Samtidig har hun dårlig samvittighet fordi hun sa opp tjenestepiken Kirsten som stjal, og som nå har begynt å drikke. Else uttrykker sin frustrasjon og fortvilelse til ektemannen Knut.

Handlingen tar til kvelden Else forsøker å ta sitt liv ved å helle i seg en flaske med gift. Knut oppdager hva som foregår, og får stoppet henne. Han bestemmer seg for at Else behøver hjelp, og snakker med huslegen neste dag. Huslegen Dr. Tvede foreslår at Else bør innlegges på et hospital der hun kan få ro, og foreslår et besøk hos professor Hieronimus, som er kjent for å være den beste på sitt felt. Else har tidligere snakket om ham og lest hans avhandlinger. Tvede foreslår et opphold på 8-10 dager, for å kartlegge hva som bør gjøres videre. Else går med på å la seg innlegge hos Hieronimus, og hun drar sammen med Knut for å møte ham. Ved første møte synes hun professoren virker sympatisk, men dette inntrykket endres fort når hun innlegges.

Dagene på hospitalets 6. avdeling preges av uro, og Else har en følelse av å være mistenkeliggjort. Ved ankomst blir hun fratatt alle sine personlige eiendeler, til og med strømpebåndene. Om natten roper og banker de mannlige pasientene, deliristene, nedenunder, og også dagene preges av uro i avdelingen. Else føler at hun er fanget mellom «de gale», og sliter enda med søvnløshet og hoste. Etter hvert pines hun av en sterk tannpine, men blir nektet tannlegebesøk av Hieronimus. Hun blir fortvilet av enda en faktor som er med å holde henne våken. Else mener selv at hun er frisk, og ber Hieronimus om å få reise hjem, noe han

avslår. Hun påpeker at forholdene på avdelingen er umenneskelige. Hieronimus svarer med å hevde at hun er altfor temperamentsfull, og mangler evne til å kontrollere seg selv grunnet sin sinnssykdom. Han mener at målet med oppholdet hennes blir å lære seg disiplin. Samtidig er Knut bekymret for Else, men er usikker på hva som er det riktige å gjøre. Huslegen og vennene hans peker på at Hieronimus er den beste på sitt felt, og Hieronimus selv forsikrer ham om at Else etter en stund vil komme til ro og få det bedre.

Ved starten av oppholdet har Else fremdeles selvmordstanker. Hun savner sin lille sønn Tage, og håper stadig at Knut skal komme for å befri henne. Etter hvert planlegger hun å ta sitt eget liv fordi hun er så redd for å aldri skulle få forlate avdelingen. Like etter at hun har besluttet å ta sitt liv, når hun et vendepunkt. En ny pasient flytter inn på naborommet, og lykkes i å ta sitt eget liv ved å svelge karbolsyre, noe Else synes er avskyelig. Else innser at hun ønsker å leve for sønnen Tages skyld. Etter å ha besluttet at hun vil leve forstår hun at hun må kjempe for sin frihet, og en ny ro gjør at hun endelig klarer å sove om natten. I det tilstanden hennes bedrer seg får hun tilbake noen av eiendelene sine, og blir flyttet til et rom som er noe finere enn det forrige. Hun utvikler også et godt forhold til sykepleierne med tiden, og blir en slags pleier for de andre pasientene. Samtidig lyver professoren til både Knut og Else om tingenes tilstand, og hindrer dem fra å møtes – noe som virker ødeleggende på forholdet.

Etter hvert forteller Hieronimus til Knut at Else er sinnssyk og en svært vanskelig pasient å behandle. På bakgrunn av dette nekter han Knut å besøke henne. Med tiden blekner Elses håp om å bli reddet av sin mann, og skuffelsen blir etter hvert så stor at hun ikke lenger ønsker å treffe ham. Etter 25 dager under professor Hieronimus pleie, skal Else overføres til institusjonen Sct. Jørgen for videre behandling, i det Hieronimus anslår blir ett års tid.

Professor Hieronimus avsluttes med at Else tar farvel med pasientene og pleierne, og setter seg inn i en vogn som skal ta henne til Sct. Jørgen. Hun blir vemodig ved avskjeden, både fordi hun tenker på alle kampene hun har kjempet og vunnet under oppholdet, og fordi hun ikke vet hva som nå venter henne.

På Sct. Jørgen er en direkte fortsettelse av *Professor Hieronimus*. Handlingen tar til i det Else blir transportert til Sct. Jørgen i vogn. På vei til sitt nye hjem snakker hun med en gammel kone som følger med henne under transporten. Den gamle konen sier at Sct. Jørgen kommer til å bli roligere for henne, og at rommene ikke minner om celler, slik Else forteller at det var på 6. avdeling. For Else blir reisen vond, fordi hun ikke vet hva hun kan forvente videre, og fordi hun frykter det verste. Else er livredd for å motta pleie hos enda en Hieronimus. Tanker

om å rømme, og en viss misunnelse over selvmorderskens utsjekk fra institusjonen, streifer tankene hennes. Else forteller at det ikke feiler henne noe, og den gamle konen svarer med at overlegen på Sct. Jørgen raskt vil se at hun ikke er sinnssyk.

I det de ankommer hospitalet blir Else tatt imot av overlegen, som virker rettskaffen og god. Hun blir vist til sitt rom, som er enkelt, men fint møblert, og sitter igjen med et inntrykk av at oppholdet kan bli rolig og godt. Dette inntrykket varer imidlertid ikke lenge. I det kvinnen på naborommet, frk. Hall, tar til å rope og banne rasende på engelsk, og de andre pasientene blir urolige, innser Else at hun heller ikke her kan få hvile. Dette fører henne tilbake i en tilstand preget av fortvilelse og håpløshet. Oppholdet på Sct. Jørgen viser seg likevel å bli noe annet enn oppholdet på 6. avdeling hos Hieronimus. Etter hvert blir Else kjent med de andre pasientene på avdelingen, og får et moderlig forhold til dem. Hun vet at de er syke, men fokuserer på å se mennesket bak sykdommen. Samtidig stifter hun vennskap med sykepleierne, og blir som en ekstra pleier på avdelingen. Else får med andre ord et enda tettere bånd med menneskene på Sct. Jørgen enn hun gjorde på Kommunehospitalets 6. avdeling. Sammenlignet med 6. avdeling får Else også mer frihet på Sct. Jørgen, og blir vist tillit i den forstand at hun får dusje i fred og kan beholde personlige eiendeler. Hun får også gå turer i hagen og blir lovet at ingen skal få lov til å lese hennes private brev. Følelsen av å være ille berørt og umyndiggjort inntreer likevel i det klærne hennes blir merket med tallet «6600», og ikke initialene hennes. Else føler i det øyeblikk at hun ikke lengre er et menneske, men er blitt redusert til et nummer, lik en fange.

Sinnet Else bygger opp mot Hieronimus gjør henne sikker i sin sak på at hun skal skrive om sine opplevelser når hun en gang slipper ut. Det at Else er rasende på Hieronimus, og det faktum at hun ikke ønsker å treffe mannen sin, blir av overlegen tolket som et tegn på at hun ikke er klar for å dra hjem. Else mener at overlegen må kunne se at hun ikke er sinnssyk, og prøver å overtale ham til å la henne gå. Overlegen gjør da et poeng ut av at de andre pasientene på avdelingen også mener at de selv er frisk nok til å dra hjem, selv om de ikke er det. Etter hvert som Else føler seg bedre, og får sove lengre om nettene, forteller overlegen henne at hun snart kan utskrives. I forbindelse med utskrivelsen fra Sct. Jørgen, dukker spørsmålet om hva Else vil videre opp. Hun får tilbud om å bo hos ekteparet Heins, men føler at det ikke passer seg å være hos venner før hun har kommet seg. Hun ønsker derfor å skrives inn på Sct. Rudolfs Hospital i byen til hun kommer til krefter.

Det at Else heller vil skrives inn på et hospital i byen fremfor å dra hjem til familien sin får overlegen til å tvile på om det er riktig å skrive henne ut. Dette gjør Else motløs, og hun skriver et brev til fru Hein der hun sier at hun har gitt opp å vinne sin frihet, og ber fru Hein gi opp håpet. Brevet får overlegen til å reagere, og etter en prat med Else bestemmer han seg for at hun kan utskrives. Det sendes da brev til både Knut og til hospitalet i byen, om Elses ønske. Else får svar tilbake at hun kan innskriveres på Sct. Rudolf Hospital, men at de ikke har ledig plass før om fem dager. Hun ender da opp med å bli værende på Sct. Jørgen, frivillig, i fem dager. Til sammen varer oppholdet på Sct. Jørgen i 26 dager, og ikke i ett års tid slik professoren anslo. Venninnen fru Hein er den som henter Else dagen hun utskrives, og romanen ender med at de to er på vei til hospitalet i byen. Det er tydelig at tiden på institusjon har preget Else. Hun virker lettet og glad over endelig å ha vunnet friheten, men har på ingen måte glemt Hieronimus og hans ugjerninger. Hovedtematikken i *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* er hvordan Else blir feilaktig behandlet av autoriteten professor Hieronimus i datidens patriarkalsk strukturerte hospital. Skram skildrer i de to romanene hennes kamp for frihet.

4.2 Fortellerstil

Handlingen i de to pasientromanene kretser i hovedsak rundt Else Kant. Hun er hovedpersonen, og i tillegg ser vi det som skjer fra hennes perspektiv, uten at hun er en jegforteller. Vi kan dermed si at handlingen presenteres av det Jakob Lothe i *Fiksjon og film* (2003) omtaler som en personorientert tredjepersonsforteller. Da er fortelleren tilbaketrasket, og fokuserer i hovedsak på en eller flere utvalgte personer i handlingen, noe som gjør at hendelsene for leseren fremstår som mer subjektivt opplevd og mindre nøytralt skildret (Lothe 2003, 37). Det meste av handlingen i romanene fremkommer gjennom Else sine øyne, men hennes opplevelser er formidlet av fortelleren. Unntaket er noen få avsnitt i *Professor Hieronimus* der synsvinkelen ligger hos Elses ektemannen, Knut. I avsnittene der Knut er i fokus, skildres blant annet hans møter med huslegen og med Hieronimus. Synsvinkelskiftet gir leseren mulighet til å få innblikk i Knuts tanker, og hans reaksjoner på professorens ytringer. Det at man får et skifte i synsvinkel mellom Else og Knut bidrar til at opplevelsene Else har ikke blir presentert som en objektiv sett entydig og sann historie (Rønning 1984, 278).

Romanene har etterstilt narrasjon, noe som vil si at det fortelles om noe som allerede har funnet sted. For det meste brukes det fortidsformer av verbene i de to romanene, men bruken

av fri indirekte stil er med å gi en følelse av nærhet til sentrale hendelser som utspiller seg. Petter Aaslestad (2009) påpeker at bruken av fri indirekte stil er dominerende i de to romanene, og mener at dette gjør at romanene til tider grenser til en indre monolog. I artikkelen «Amalie Skrams asylromaner revisited» (2009) trekker Aaslestad frem romanåpningen i *Professor Hieronimus* for å illustrere sitt poeng. Fortelleren er nær i den forstand at hun fører ordet, men bruker en uttrykksmåte og et vokabular som er karakterens. Dette ser man allerede i de første linjene hentet fra åpningen, der fortelleren ordlegger seg på en måte som gir en illusjon av at vi vet hva Else tenker:

Å Gud nej – hun fik det ikke til – hun *fik* det ikke til! Det var aften i atelieret med stærkt lampelys. Fru Else Kant sto fortvilet foran staffeliet med det gråt i gråt bemalte lærred. Nu havde hun holdt på nat og dag i over et år, slidt sjælen ud af kroppen på sig, for å få frem, hvad hun havde på hjærte. Men jo længer det led, jo værre det blev. Denne skikkelse der i hjørnet, som skulde være livsangstens symbol – ha, ha! En stakkels tomsing af en fyr med påklistrede, sorte vinger – en maskeradefigur.

Å gud, gud, hvad *skulde* hun gjøre! (Skram 1895a, 1)

Det er interessant at Amalie Skram velger å åpne romanen på denne måten. Det er tydelig viktig for henne å få frem den kunstneriske krisen Else er i, som gjør henne dypt fortvilet og som blir en utløsende faktor for innleggelsen hos Hieronimus. Måten fortelleren presenterer denne åpningsscenen er også sentral. Når fortelleren ser det karakterene ser, og gjenforteller deres historier, blir stemmen til fortelleren blandet med karakterenes stemme. Dette er et typisk tilfelle av det Mikhail M. Bakhtin i sine studier, blant annet i *Problemer i Dostojevskijs poetikk* (1929/1963), betegner som polyfoni. Bakhtin mener at romansjangeren kjennetegnes av en flerstemthet (polyfoni), som kommer til uttrykk gjennom dialog. Flerstemthet i romaner innebærer at det ikke finnes én sannhet, men at sannhet er posisjonell og alltid kan knyttes til en karakter. Dette vil si at forskjellige sannheter og evalueringssystem blir beskrevet ved hjelp av de ulike karakterenes ord og formuleringer. Den polyfone roman preges med andre ord av en indre dialog mellom forfatteren og karakterene som får frem deres respektive syn på verden, uttrykt ved deres egne ord. Da oppstår gjerne det Bakhtin omtaler som en «hybrid konstruksjon», i det forfatteren og karakterens stemmer og verdisystem kommer til uttrykk i en dialog (Hamm 2000, 71).

Vi finner eksempel på en hybrid konstruksjon fra *Professor Hieronimus*, der både Else og fortellerens stemme ser ut til å komme til uttrykk. Elses klaging under behandlingen på 6.

avdeling kan evalueres på ulike måter. Fortelleren er i det følgende sitatet med å antyde at det finnes mennesker som mener at Else viser tegn på sinnssykdom ved å klage: «Else vilde til at synke ned igjen på bunden af brønden, men så tog hun sig sammen og jog tankerne bort. Frøken Suenson hadde naturligvis misforstået. Det var umuligt, at reservelegen kunde tyde hendes så berettigede klager som et tegn på sindsforvirring» (Skram 1895a, 101). I Skrams pasientromaner blir stemmene til de fiktive personene sidestilt med forfatterens stemme, samtidig med at Elses stemme dominerer også der den brytes med fortelleren. Alle perspektiv som kommer til uttrykk i pasientromanene presenteres som like viktige, noe Skram får frem ved å vise pasientenes og legenes ord og perspektiver på samme plan. Romansjangeren, som Skram her bruker, kan dermed i lys av Bakhtin anses som en demokratisk sjanger, der ulike meninger, verdier og antakelser forenes.

De to romanene har en kronologisk diskurs og felles tekstnarrativ, der *På Sct. Jørgen* er en direkte fortsettelse av første roman, *Professor Hieronimus*. Strukturelt er pasientromanene preget av at de er konsentrert om den tiden Else er innlagt, og fokuset blir dermed på opplevelsene som finner sted i dette tidsrommet. Handlingen starter i det Else er så syk at hun tenker å ta sitt eget liv, noe som resulterer i innleggelse, og handlingen avsluttes den dagen hun blir utskrevet fra institusjonen Sct. Jørgen. Imidlertid er det få tekster som ikke har innslag av anakroni, og her er heller ikke *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* noe unntak. De to romanene inneholder noen få eksterne prolepsis og analepsis, og disse kan i hovedsak knyttes til nåtidsøyeblikk Else erfarer på institusjonene. En av de få eksterne prolepsisene vi finner i *På Sct. Jørgen* er denne: «Nå ja ja, hvad kom Hieronimus nu hende ved. Tidsnok at tænke på ham, når hun engang blev fri og skulde skrive om ham» (Skram 1895b, 190). Else er fast bestemt på at hun må fortelle omverdenen om behandlingen hun har vært utsatt for, og få frem hvordan autoriteter enkelt kan misbruke makten sin i det autoritære systemet som preger de psykiatriske institusjonene. De fleste av de få eksterne prolepsisene som finnes i de to romanene handler om at Else ønsker å skrive om Hieronimus når hun slipper ut, for å advare andre mot ham.

Det er få eksterne analepsis i romanene, noe som gjør at man ikke får vite så mye om livet til Else Kant i forkant av at hun innlegges. Historienivået har heller ingen gjenstander som direkte kan overføres mimetisk til verden utenfor. Leseren får ikke vite noe om hvilken by Else befinner seg i, og selv om det kommer frem at hun er fra et annet land, blir det aldri nevnt at dette kan være Norge. Imidlertid gir de eksterne analepsisene noen pekepinner om

Elses liv, blant annet at hun tidligere har vært innlagt. Bakgrunnen for at Else går med på å la seg innlegge hos Hieronimus er at hun har gode erfaringer fra en tidligere innleggelse på institusjon. En sentral ekstern analepse blir plassert i teksten som en forklaring på en av Hieronimus kommentarer: «De, som før har været interneret, ved jo (...)» (Skram 1895a, 283). Else blir irritert når Hieronimus hånlig henter om hennes tidligere innleggelse. Hun utdyper sine erfaringer fra sitt forrige opphold på institusjon, som varte i to måneder, i det hun tenker gjennom samtalen hun hadde med Hieronimus:

Ja, dengang. Hvor stille og godt havde hun ikke havt det på anstalten hos den humane og kjærlige gamle overlæge, der nu forlængst lå i sin grav. Dengang var det også langvarig søvnløshed fremkaldt ved sjælelige rystelser, som hadde voldt, at hun blev syg. Og hun havde dengang vært dårligere end nu (...). Det var nettop mindet om dette fredfuldt velsignede opphold hos den gamle elskelige overlæge som hadde gjort hende så villig til at søge Hjælp hos Hieronimus (Skram 1895a, 283-234).

I forkant av denne tidligere innleggelsen var Else plaget av hallusinasjoner og søvnløshet, men forteller at hun fikk sove, og sluttet å hallusinere, så fort hun hadde kommet på anstalten. Den eksterne analepsen viser at Else også tidligere har slitt med psykisk plager. Hun hevder at hun på dette tidligere tidspunktet var enda sykere enn da hun skulle innlegges hos Hieronimus. Samtidig kommer det frem at Else har gode minner fra sitt tidligere opphold på institusjon, noe som gjør henne villig til å søke hjelp.

I første kapittel av *Professor Hieronimus* finner vi en ekstern homodiegetisk analepse, som sier noe om tilstanden til Else i forkant av innleggelsen på 6. avdeling: «Ja, det var jo ikke så underligt, så søvnløs, som hun hadde vært nu snart i et år. Hele sommeren da hun lå dernede i Schweits med barnet, hadde hun ikke sovet ordentlig en eneste nat» (Skram 1895a, 4). Gjennom analepsen får leseren vite at Else har slitt med søvnen i lang tid, og at hun ikke har fått sovet ordentlig hele sommeren. Dette sier altså noe mer om bakgrunnen for Elses innleggelse, og det at hun tilbragte sommeren «der nede i Sveits» sier noe om henne som karakter. Skram får frem at Else sliter med dårlig søvn og en vond hoste, og at hun tidligere har vært innlagt på en psykiatrisk institusjon. Samtidig starter romanen med å vise hvor frustrert Else er over å ikke få ferdig sitt store maleri, og dette er med å vise at Else er under et stort psykisk press, og at hun er stresset. Hallusinasjonene og selvmordsforsøket leseren blir introdusert for i starten av *Professor Hieronimus* er med å vise at tilstanden hennes eskalerer, og at hun nærmer seg et sammenbrudd.

Tidsstrukturen i de to romanene er ganske enkel – en dag fører til den neste. Hver gang en hendelse tar sted i historien, blir den også fortalt om, og på denne måten dominerer den anaforske frekvensformen, i alle fall innledningsvis. Bruken av den anaforske frekvensformen gjør at teksten kjennes mer virkelighetsnær for leseren. Gjennom den anaforske frekvensen får man frem hvordan Else stadig opplever nye og skremmende hendelser som pasient, i det som egentlig er trivielle hverdagssituasjoner i sykehusverdenen. Selv om Else er engstelig blir hun etter hvert vandt til de daglige rutinene, og sosialiseres inn i livet på institusjon. I kapittel XXII i *Professor Hieronimus* kommer en iterativ frekvens til syne: «Dagene gik, og nættene gik» (Skram 1895a, 197). Her oppsummeres de foreløpige hendelsene, og det brytes med den anaforske frekvensformen.

Etter hvert som Else, og leseren, sosialiseres inn i dagliglivet på institusjon, ved hjelp av den anaforske frekvensen, modnes fortellingen og den iterative frekvensformen får større plass. Første kveld Else skal sove på hospitalet opplever hun noe skremmende: «Så med et lød det dundrende slag, vilfe skrik og en rasende skjælden. Det forekom Else, at det var umiddelbart under hennes seng. Hun fór op i heftig angst» (Skram1895a, 55). Else får høre av sykepleierne at bråket hun hører er de mannlige pasientene; deliristene, nedenunder, men hun klarer ikke helt å komme til ro. I det deliristene fortsetter å skrike og slå enda høyere, klamrer Else seg til en sykepleier som forsøker å trøste henne. Ved en senere anledning har Else fått en «selvmorderske» på naborommet, og ligger om kvelden livredd i sengen. Hun prøver desperat å holde seg våken gjennom natten, men dupper av flere ganger. Hver gang Else sovner får hun grusomme mareritt, der den døde kvinnen ligger over henne. Brått i natten lyder høye brøl, av noe som kunne vært ville dyr. Else utbryter da lettet: «Gudskjelov for deliristene!» (Skram1895a, 147). Else vet at dersom hun holdes våken av deliristene, slipper hun å få mareritt om kvinnen på naborommet som tok selvmord. På dette tidspunktet har deliristenes leven blitt en del av hverdagen på institusjonen for Else, og leseren har erfaring nok til å kunne trivialisere bråket. Frekvensformene som tas i bruk i de to romanene er med andre ord med å gi leseren et dypere innblikk i hverdagslivet på institusjon, og leseren blir sammen med Else sosialisert inn i den daglige rutinen.

Romanene har intern fokalisering, noe som vil si at fortelleren ser det karakterene, i hovedsak Else, ser. Til tider fremstilles øyeblikksbilder sanset gjennom Elses øyne, men uten at det gis en forklaring fra Skram omkring karakterens indre tanker. Funksjonen til den interne fokaliseringen blir altså ikke å gi kunnskap om hovedpersonen Else, men å gi rom for fiktiv

troverdighet i Skrams fiksjonsunivers. Kapittel XXXI i *Professor Hieronimus* åpner med replikken: «Hvis De vil se liget, må De komme nu, fru Kant», (Skram 1895a, 254). Else kommer så fort frøken Suenson roper på henne, og en detaljert beskrivelse av liket følger. Den avdøde kvinnen er fru Fog, som Else tidligere har besøkt på rommet, og bedt sammen med, til tross for at hun ikke er religiøs selv. Skram formidler situasjoner Else opplever på institusjonene på en måte som gjør at hennes interesse for det abnormere blir overskredet av empatien hun har for pasientene. På denne måten blir Else og Hieronimus skrevet frem som kontraster, til tross for at de begge har en interesse for det abnorme.

Selv om de to pasientromanene er skrevet nokså likt, med de samme fortellertekniske grepene, endrer fokaliseringspunktet seg noe i *På Sct. Jørgen*. Forfatteren må «hjelpes» Else i større grad i *Professor Hieronimus*. Dette fordi hun innledningsvis virkelig trues av et sammenbrudd.²⁷ Søvnløshet, hoste, hallusinasjoner, og en fortvilelse over å ikke få ferdig sitt store maleri, driver henne nesten til selvmord. På denne tiden er det den fortellende instansen som beskriver situasjonen, og fortellerinstansen fungerer dermed som en motvekt til den psykiske tilstanden vi ser hos Else. Møtet med selvmordersken på 6. avdeling blir Elses vendepunkt, der hun innser at hun vil leve, og at hun må kjempe for sin frihet. Else utvikler etter hvert en egen stemme, i møtet med professor Hieronimus, noe som gir henne evnen til å kunne kommentere sin egen situasjon. Hun blir etter hvert mer ironisk, og kan le av sprø ideer de andre pasientene har, samtidig som hun aksepterer dem. Jo tettere Else kommer på menneskene på institusjonen, jo sikrere blir hun på sin egen identitet og selvkontroll. I *På Sct. Jørgen* er Else endelig kommet bort fra Hieronimus, og føler seg tryggere i seg selv, noe som gjør at hun tørr å komme enda tettere på pasienter og pleiere. Her likestilles også karakterenes og fortellerens stemme i økt grad. I det Else er i dialog med pasienter og pleiere i *På Sct. Jørgen* mangler nesten den formidlende fortellerstemmen fullstendig, og kan kun høres svakt. Else er ved slutten av oppholdet på Sct. Jørgen blitt sosialisert inn i samfunnet, og kan reise med en visshet om at hun har kontroll over eget liv.

4.3 Forholdet mellom Else og Knut Kant

Innledningsvis i *Professor Hieronimus* kommer det frem at Else er søvnløs og stresset, noe som påvirker forholdet til ektemannen Knut. Det er tydelig at Else har dårlig samvittighet for at tilstanden hennes preger ekteskapet: «Hennes stakkels mand – så opprevet og fortvilet som

²⁷ Dette har også Christine Hamm (2000) pekt på i «Sannhet og sinnsykdrom: En lesning av Amalie Skrams romaner *Professor Hieronimus* og *Paa St. Jørgen*»

hun var – ja fortvilet ind til døden, fordi hun måtte, *måtte* få sit arbejde ferdig (...)» (Skram 1895a, 3). I sitatet får Skram frem at Else er trygg på ektemannen Knut, og ser på ham som en person som tar ansvar og som har stor omsorg for henne. Det er tydelig at Else også er veldig glad i mannen sin, men at tilstanden hennes har drevet henne til randen av et sammenbrudd. Hun reagerer med å bli sint i det Knut stopper henne fra å svelge gift: «Ja, han *holdt* af henne, men altså ikke nok til at ville unde henne døden» (Skram 1895a, 15). Vi forstår at Else er desperat, i det hun ønsker å dø og vil at Knut skal la henne få gjøre det, men samtidig ser vi det som skjer utenfra. Else er på sammenbruddets rand, og virker utenfor. Til tross for at det er hennes tanker vi får innblikk i, er fortelleren på Knuts side. Han ser at hun er dårlig, og ønsker at hun skal få det bedre. Knut fremstår sympatisk og tålmodig ovenfor Else i den krevende situasjonen. Det er tydelig at han er redd for å miste henne og vil at hun skal få det bra.

I andre kapitel av *Professor Hieronimus* skildres det hvordan Knut oppsøker huslegen Tvede for å rådføre seg omkring Elses tilstand. Han er bekymret for konen, og ønsker å skaffe hjelp slik at hun skal få det bedre. Huslegen foreslår at Else skal innlegges på et hospital. Det er tydelig at Knut er usikker: «-En eller annen privatkikk? spurte Knut nølende» (Skram 1895a, 19). Her er det tydelig at Knut stusser litt ved forslaget. Huslegen anbefaler et opphold hos professor Hieronimus, og forsikrer Knut om at han er den beste på sitt felt. Knut prøver å selge inn forslaget til Else på en mild måte: «-Bli der nede noen dager, fortsatte Knut. -En halvannen ukes tid i det høyeste», og runder av med spørsmålet: «Det ville du vel saktens kunne finne deg i?» (Skram 1895a, 25). Knut har opplevd at Else kan være opprørsk, og ekteparet har allerede hatt noen runder der de har diskutert hva som bør gjøres. Han avrunder derfor forslaget med en mer bestemt mine. Else går med på å innlegges, og gleder seg til å snakke med noen som kan hjelpe henne, slik at tilstanden hennes kan bli bra igjen.

Else og Knut drar for å snakke med Hieronimus på hospitalet, og det fastslås i samtalen at Else skal innlegges samme ettermiddag. Knut ønsker at hun skal få hjelp og ro, men har en dårlig følelse rundt innleggelsen. Allerede i det de forlater kontoret begynner Knut å tvile på avgjørelsen, og deler dette med Else: «-Uff ja, sa Knut og sukked da de gik over gårdsrummene. -Bare det nu er dette rette vi gjør» (Skram 1895a, 33). Else er optimistisk og svarer sin mann freidig: «-Hvorfor skulde det ikke være det rette?» (Skram 1895a, 33). Her får Skram frem, ved hjelp av direkte dialog, at Knut er usikker, men at Else selv ønsker innleggelsen. Det er interessant at Knuts usikkerhet, og Elses bestemthet, ikke fortelles via.

fortelleren eller Else, men at leseren møter dem i dialog, noe som gir samtalen mer troverdighet. På dette tidspunktet mener Else at Knut handler etter beste evne, basert på rådet han fikk fra huslegen. I og med at Else selv ønsker å innlegges prøver Knut å være støttende. Ekteparet drar tilbake til hospitalet samme kveld, og i det de ankommer avdelingen er det tydelig at Knut er preget. Han er blek, klemmer Elses hånd og klarer ikke si noe. I det de skal ta farvel snakker han med bevende stemme og kysser henne.

I starten av oppholdet på 6. avdeling lengter Else intenst etter Knut og sønnen Tage, og synes det er uforståelig at Knut ikke besøker henne. Hun begynner å danne seg teorier om at Tage er blitt alvorlig syk, og at det er dette som forhindrer Knut fra å se henne. I en samtale med sykepleieren frøken Stenberg får hun vite at Knut kan forlange å få henne utskrevet fra avdelingen, og dette tenner et håp i henne. Else skifter så på å være håpefull og skuffet, i det dagene går og Knut ikke dukker opp. Mot slutten av første roman endres gradvis Elses tanker. Hun går fra å tenke at Knut er en god mann og at han vil redde henne, til å begynne å tvile på ham. Else venter tålmodig på besøk, og får til slutt smuglet ut et brev til ham der hun forklarer hvordan hun er blitt behandlet, og ber ham komme på besøk innen kommende fredag dersom han bryr seg. Hun lever i håpet om at han skal dukke opp og redde henne:

Ja, Knut kunne jo ende komme. Inden fredag aften *senest*, hadde hun skrevet. Å Knut, Knut, - bare hun fikk tale med ham, fik forklare ham at, det slett ikke var til et galehus, hun skulde. Han havde jo aldrig, aldrig nogen sinne svikget når det gjaldt (Skram 1895a, 279).

I dette utdraget kommer det frem at Knut er en mann som alltid stiller opp for konen sin, noe som gjør at Else har stor tro på at han skal komme, og få henne ut. Else blir motløs når Knut ikke dukker opp slik hun ba ham om, og begynner å tro at han ikke lenger bryr seg om henne. Hun opplever Knuts fravær som en bekreftelse på at han ikke ønsker å treffe henne lenger. Ved avslutningen av *Professor Hieronimus* har Else bygget opp et stort sinne mot sin mann.

Leseren får imidlertid – i motsetning til Else – en forklaring på hvorfor Knut ikke besøker Else. Fortelleren formidler en scene der Knut samtaler med Hieronimus. Det blir tydelig at han først ikke klarer å gjennomskue Hieronimus, som mener at det ikke er lurt at Else mottar besøk. Etter at Knut begynner å tvile på om innleggelsen er det riktige for henne, rådfører han seg med huslegen og to venner. Men også huslegen sier at Hieronimus er den beste og at behandlingen er god. Knut er usikker på hva som er det riktige å gjøre i situasjonen. Han blir fortalt av de han stoler på at det riktige er å ha Else innlagt hos Hieronimus, selv om han

tviler, og dette gjør at han ikke handler, noe som kan få leseren til å oppleve ham som litt tiltaksløs.

I det fjerde og siste avsnittet der synsvinkelen ligger hos Knut, i kapitel XXXV i *Professor Hieronimus*, forteller Knut til huslegen at han føler hele innleggelsen har vært et feilgrep: «-Jeg begynner å tro, at det har stået en kamp mellom ham og Else, og at Hieronimus i den er bleven den lille. Nu holder han hende tilbage for at knekke henne» (Skram 1895a, 287). Det er tydelig at Knut er klar over at han har en sterk kone, som ikke er redd for å si ifra. Han frykter at hun blir straffet for å tale sin sak, og tar derfor saken til huslegen. Dr. Tvede mener det vil være skadelig å stoppe behandlingen, og mener det er riktig at Else skal overføres til Sct. Jørgen som planlagt. Selv om Knut helt tydelig tror at Else ikke burde være innlagt er han redd for å handle alene, og velger dermed å følge huslegens råd. Med andre ord får Skram formidlet til leseren at Else er dypt skuffet over Knut, og at han på sin side fortvilet forsøker å finne ut hva som er best for henne. Problemet er at Knut i for stor grad stoler på de andre, mannlige autoritetene, nemlig de to legene.

Else kjenner på en sorg i det Knut aldri kommer, da hun forventer mer innsats fra sin mann. Hun tror at han har gitt henne opp, og at han tror på det professoren sier om at hun er sinnssyk. Hun føler seg totalt sviktet når hun sender et desperat brev, og Knut heller ikke da kommer. Else er fast bestemt på at hun ikke lenger ønsker å se ham. Reservelegen prøver å roe Else, og ber henne se Knuts side av saken: «-De ved jo ikke hvilket pres Deres mand har vært under» (Skram 1895a, 281). Else svarer kontakt tilbake: «-Men hvorfra har han fåt denne pludselige autoritetstro? Og det på sådan en vildfarende herre som Hieronimus?» (Skram 1895a, 281). Reservelegen poengterer da at dannede mennesker er oppdratt til å tro på legene. Skram får frem at Knut vanligvis er en mann som står opp for seg selv og det han tror på. Derfor overrasker det Else at han ikke trosser Hieronimus. Skram får frem at det er vanskelig for Else å vite hva hun skal tenke og føle omkring situasjonen, men hun viser at skuffelsen er stor når Knut ikke kommer. Else er lei seg, sint, og redd for hva som venter henne videre.

I en av de fire avsnittene der synsvinkelen ligger hos Knut, blir han fortalt av professor Hieronimus at Else skal overføres til hospitalet Sct. Jørgen for ett års tid. Knut bestiller i den forbindelse plass til Else på annen pleie, etter råd fra Hieronimus. Han får beskjed at det kun er rikfolk som benytter første pleie, og at annen pleie på Sct. Jørgen tilsvarer første pleie hos professoren. Mot slutten av *Professor Hieronimus* finner vi i denne sammenheng en av de få proleptiske uttrykkene som er i romanen: «Knut takkede for underretningen [om at Else burde

legges inn på annen pleie]. *Han vidste ikke den gang, at den var uriktig*» (Skram 1895a, 288, prolepse uthevet i kursiv). Overlegen på Sct. Jørgen, som mottar forespørselen til Knut, bestemmer seg for at en kvinne som Else er nødt til å bo på første pleie, og skaffer henne et rom der til ankomst. I *På Sct. Jørgen*, etter noen dager på sin nye institusjon, blir Else rasende i det hun finner ut at Knut egentlig skaffet henne rom på annen pleie. På annen pleie sover det 8-10 personer på samme rom, noe som sjokkerer henne. Else undrer på hva som må ha kommet over Knut, men er samtidig evig takknemlig for overlegens bestemmelse om at hun måtte få rom på første pleie. Else bestemmer seg for at hun ikke orker å tenke mer på dette med Knut, og hans uforståelige valg: «Ja ja, det nytted ikke at gruble eller sørge over det. Hun hadde nok med alt andet. Og desuden – Knut kom hende jo ikke mere ved» (Skram 1895b, 89). Else er såpass sint på sin mann at hun ikke lenger ønsker å vite av ham. Han har brutt hennes tillit og forlatt henne i nødens time.

I det Else skal transporteres til Sct. Jørgen i det første kapitlet av *På Sct. Jørgen* finner vi en av de få eksterne analepsene som eksisterer i romanene. I det vognen kjører forbi en gammel park vekkes det minner hos Else: «-Der havde Else gåt med Knut paa klare, varme sommerdage (...). Og hun havde vært så lykkelig ved at gå der, fordi hun gik der med Knut, og fordi den gamle store park et par små steder minded lidt om hendes hjemland» (Skram 1895b, 6). Her er Else nostalgisk, i det hun tenker tilbake på minnene hun har fra parkbesøkene med Knut. Det er uuttalt at det er vondt for henne å minnes dette. Else vet at stunder som de hun minnes er forbi, og føler ikke lenger at hun kan stole på sin mann. Den tilliten og det samværet hun og Knut tidligere delte er over for alltid, og det preger henne.

På slutten av oppholdet i *På Sct. Jørgen* får Else besøk av venninnen fru Hein. Dette besøket skal være med å gi henne et nytt blick på ektemannen: «Samtalen med fru Hein havde noget ændret hendes syn på Knuts holdning ligeovenfor hende, og nu brødes dette nye syn med det, der under de sidste måneders forladthet og lidelse havde påtrent seg henne (...). Det var altså virkelig så, at Hieronimus havde nægtet Knut adgang til hende, og usandhet, at Knut ikke havde villet se hende» (Skram 1895b, 187). I denne samtalen får Else også vite at det var Hieronimus som anbefalte Knut å legge henne inn på annen pleie ved Sct. Jørgen, og at han ikke visste bedre. Dette gjør henne forvirret, i og med at hun har brukt tiden hun har vært innlagt på å være sint på, og skuffet over, ektemannen. Hun får et nytt syn på situasjonen:

Knut, Knut! Hvor havde han dog sådan ubeset kunnet gi hende fremmede steder og fremmede mennesker i vold? Det var naturligvis fordi han trode blindt på Hieronimus. Det havde hun også selv gjort. Ellers var hun jo ikke gået til ham (Skram 1895b, 189-190).

Her kommer det frem at Else har forståelse for at Knut har latt seg lure av Hieronimus, ettersom hun selv også trodde på ham innledningsvis. Hun forstår at han har vært i en vanskelig situasjon, og klarer å se hendelsene fra hans side. Elses sinne, som til nå har vært rettet mot både Knut og Hieronimus, blir etter fru Heins beretning utelukkende rettet mot Hieronimus: «Når man nu så hvilke misbrug en mand kunde gjør af sin stilling. Som nu denne Hieronimus! Ikke alene havde han bragt Else til undergangens yderste grænse, men også gjort hvad han kunne for at lægge forholdet øde mellem hende og Knut» (Skram 1985b, 190). Skram får her frem at Hieronimus har vært med å sabotere forholdet mellom Else og Knut. Innblikket Else får i hva Knut har vært gjennom, og hvordan han har blitt manipulert, gjør at hun får sympati med ektemannen, og legger skylden på Hieronimus. Dette gir leseren en følelse av at det kan gå mot forsoning for ektefellene. Else er sterkt preget av opplevelsene fra institusjonen og er skuffet over Knut, men møtet med fru Hein blir et vendepunkt. Else viser at hun forstår Knuts side av saken, og man aner et håp om at forholdet til Knut med tiden kan heles.

4.4 Fortellerstemmen i de to romanene

I *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* blir de ulike scenene der både Else og Knut opptrer, fortalt på en måte der leseren kommer tett på hendelsene, på grunn av fortellerstemmens nærhet til karakterene. Jeg vil nå se nærmere på noen sentrale scener fra de to pasientromanene, der jeg fokuserer på situasjoner som har stor betydning for handlingen, og for forholdet mellom Else og Knut.

I det første kapitlet i *Professor Hieronimus* prøver Else å ta sitt eget liv ved å svelge gift. En tilstand preget av fortvilelse og søvnløshet har ført henne til å tenke at det beste utfallet er om hun dør:

«Hvad vil Du med den?», spurte Knut, som havde iagttat hende oppmærksomt.

«Ingenting. Lad mig bare være».

«Nej, Else! Giv mig øjeblikkelig flasken. Jeg véd hvad Du pønser på».

Else så stivt på ham. Han stod rolig med hånden fremrakt og et blik, der synes overfyldt af soorg, og samtidig var så træt og modløst (Skram 1895a, 15).

Else lover å ikke ta sitt eget liv i det hun innser at Knut virkelig er redd for å miste henne. Hun føler på den sterke kjærligheten han har for henne, noe som gjør at hun klarer å skifte fokuset vekk fra alt det vonde som plager henne. Skram får i denne scenen frem hvordan Knut tålmodig, men bestemt, opptrer i møte med Else og sykdommen hennes. Fortelleren skildrer handlingen gjennom Elses øyne, noe som gjør at man som leser kommer tett på situasjonen. Knut har mye omsorg for Else, og det kommer tydelig frem at han er redd for å miste henne, i det han ser at hun tar frem giftflasken. Else er da grepet av håpløsheten i situasjonen hun befinner seg i. Ved å snakke med Knut innser hun at han virkelig ønsker at hun skal være sammen med ham og ha det bra. Leseren føler med begge parter av forholdet i det som er et sårt øyeblikk, som leder frem mot innleggelsen hos Hieronimus.

Når Else skal innlegges på Kommunehospitalets 6. avdeling under professor Hieronimus, bestiller Knut rom på første pleie til henne. Første pleie er for rolige pasienter som ikke er så syke. Ved ankomst nekter Else å dele rom, slik man må på første pleie. I det sykepleieren viser henne rommet sitt, og Else ser det står to senger der, begynner hun å protestere: «Men har man da ikke et værelse for seg selv på første pleie? utbrøt Else. – Jeg *kan* ikke sove sammen med noen» (Skram 1895a, 32). Sykepleieren forteller at hun skal dele rom med en rolig eldre kvinne. Dette synes ikke Else noe om, og blir mer og mer urolig. Hun tenker på de andre pasientene hun så på veien til rommet sitt, kledd i det som så ut som fangedrakter. Hun får så øye på en kvinne som gjemmer seg i hjørnet av rommet. «-Jeg vil herfra straks! Straks på øyeblikket, hører De!», utbryter hun (Skram 1895a, 38). En yngre sykepleier kommer så til, og spør pleieren som kom med Else, frøken Stenberg, om hva som skjer. De to pleierne snakker litt sammen, før frøken Stenberg forteller Else at hun kan få et eget værelse. Else følger med til en ny avdeling, som ser ut til å være enda mer nakent bekledd og fengselsaktig enn den forrige. Dette er annen pleie, som er for de mer urolige og sykdomspregede pasientene. Der blir Else introdusert til et rom med bare en jernseng og et lite nattbord, med vinduet plassert høyt oppe på veggen. Else påpeker fortvilet at det mangler møbler på rommet, og mener det ser ut som et fangehull. Frk. Stenberg sier da at hun ikke trenger møbler fordi hun skal være sengeliggende frem til hun har kommet til ro. Else innser fort at hun er fanget på en lukket celleavdeling, og ber innstendig om å få tale med professoren. Hun blir da fortalt at han ikke kommer på jobb før neste dag, og blir motvillig avkledd og lagt i sengen. Slik starter Elses opphold på institusjon – et opphold som skal preges av uro, maktmisbruk og kamp for frihet. Else blir feilbehandlet på 6. avdeling, med tanke på at hun egentlig var

tiltenkt et rom på den rolige avdelingen. Når professor Hieronimus innser at Else er blitt plassert på feil avdeling, prøver han å kompensere for feilen ved å hevde at tilstanden hennes er blitt forverret. Dette er med å berettige valget hans om å beholde henne på annen pleie, mot hennes vilje, ovenfor Dr. Tvede og Knut.

Første gang Knut besøker huslegen, i kapittel 2 i *Professor Hieronimus*, er første gang det forekommer et synsvinkelskifte, der fokuset dreies fra Else og over på Knut. I løpet av romanen ligger synsvinkelen hos Knut i fire korte avsnitt. Det andre synsvinkelskiftet forekommer i kapittel XV, i en scene hvor Knut er på hospitalet hos professor Hieronimus:

Knut sad for tredje gang siden Elses innleggelse på hospitalet, spændt og urolig i professorens venteværelse. Hvad han hittil havde fått ut av den ordknappe professor, havde lydt lidet trøstende og lidet opplysende: «Deres hustru var urolig ved innleggelsen». – «Ikke tale om besøk.» - «Nu til en begynnelse kun spørsmål om å vinne pasientens tillit» - «Ingen nytte i å forhøre seg før om noen dager.» - «Foreløpig kan det å bemerke at Deres hustru synes å være en meget vanskelig pasient». Det var Knut som under besøkene hadde ført ordet. Professoren hadde lyttet til – ikke så interessert som han gjerne skulle være, syntes Knut. Hvorfor var denne mannen så forbeholden, i grunnen kjølig? (Skram 1895a, 134).

Ved besøkene hos Hieronimus får Knut en følelse av at professoren hindrer ham i å treffe Else, og stiller seg skeptisk til at legen virker å ha så lite interesse for det han forteller. Knut er under den oppfatning at professoren allerede har dannet seg et bilde av Else, uten et godt grunnlag, som han bevisst holder fast ved. I samtalen denne dagen, sier Hieronimus noe som sjokkerer Knut: «-Deres hustru er flyvende gal» (Skram 1895a, 222). Dette preget Knut, og setter en støkk i ham. Han blir usikker på om bekymringene han har hatt den siste tiden stemmer overens med virkeligheten. Er Else virkelig sinnssyk, eller lyger denne anerkjente legen til ham? I løpet av samtalen blir Knut fortalt at Hieronimus ønsker å overføre Else til hospitalet Sct. Jørgen. Knut blir da litt satt ut. Han spør hvor lenge det er snakk om, og professoren forteller at man må beregne ett års tid til behandling. Dette setter en støkk i ham: «Knut hadde følelsen af, at han sto der og forslæpte sig på en tung byrde. Han kunde ikke gå, og han undlod med vilje at lægge merke til, at audiensen hos den alltid travle professor var forbi» (Skram 1895a, 137). Det er tydelig at det hele er tungt for Knut. Etter den rystende samtalen med Hieronimus, bestemmer han seg for å ta en prat med dr. Tvede. Huslegen mener at det bare er en ting å gjøre, og det er å følge Hieronimus råd - det samme sier de Knut kjenner. Knut bestemmer seg motvillig for å følge rådet: «Han bandt så sin vilje med faste

bånd om en beslutning, der smærtet som en ond byll i brystet: Hieronimus' råd *skulle* følges» (Skram 1895a,138). Skram får frem at Knut bestemmer seg for å følge rådene han blir gitt, til tross for at han ikke stoler på Hieronimus. Det smerter ham å skulle sende Else til Sct. Jørgen når han egentlig er uenig med professoren, men han tørr ikke annet når alle hans nærmeste ber ham stole på autoriteten.

I det Else skal transporteres fra 6. avdeling til Sct. Jørgen, i første kapitel av *På Sct. Jørgen*, tenker hun på Knut:

Og dog følte hun hele tiden hjertet klappe pludslig med sterke slag, fordi hun uafsladelig; mens hun så gjennom vognvinduerne, troede at gjenkjende Knuts skikkelse. Det var begyndt allerede da hun kjørte over hospitalets gårdsrum. Knut *måtte* stå der (...). Men overalt havde han *ikke* vært. Hun sorged ikke over det. Kunde bare ikke forstå det (Skram 1895b, 3-4).

Her kommer leseren tett inn på Elses tanker, ved at den fri indirekte stilen nesten grenser til indre monolog. Else er skuffet over at Knut ikke kom for å redde henne fra 6. avdeling, men håper i det hun forlater Professor Hieronimus klør, at han skal dukke opp. Hun vet at Hieronimus har lurt ham, og ser derfor på overføringen til Sct. Jørgen med håp. Hun tenker at Knut endelig har anledning til å hente henne, uten Hieronimus innblanding. Knut dukker ikke opp på vei til Sct. Jørgen, og det er tydelig at Else preges av dette, selv om hun gjør det klart at hun ikke sørger. Else synes at situasjonen med Knut er vanskelig og uforståelig. Hun begynner å tvile på forholdet deres, og blir usikker på hvem Knut egentlig er som person. På mange måter virker det som om Else ikke orker å sørge over at Knut ikke redder henne, fordi hun ikke kan forstå hvorfor han ikke gjør det, noe som gjør henne frustrert. Situasjonen gjør at et sinne mot Knut vokser frem. Dette sinnet forteller hun om til overlegen på Sct. Jørgen ved ankomst.

Det ser ut til at sinnet Else hadde ovenfor professor Hieronimus i den første romanen, overføres (delvis indirekte) til Knut i den andre romanen, fordi hun endelig er kommet bort fra professoren. Som beskrevet i kapitel 4.3, skriver Skram frem et vendepunkt i *På Sct. Jørgen*. Avslutningsvis i romanen blir det klart at Else i samtale med fru Hein får et innblikk i hva Knut har vært gjennom. Denne innsikten gjør at hun får forståelse for hans side av situasjonen. Det viser seg likevel at Else trenger tid til å bearbeide alle inntrykkene hun sitter igjen med, både når det gjelder oppholdet på institusjonene og forholdet til ektemannen. Else velger å innlegges ved et hospital etter innleggelsen, og drar dit sammen med venninnen.

4.5 Betydning av fortellerteknikk for leserens forståelse av forholdet

Som beskrevet kretser den første av de to romanene rundt Elses forhold til professor Hieronimus, mens den andre romanen, i alle fall indirekte, kretser rundt Elses forhold til Knut. Hvordan dette forholdet utvikler seg, blir av Amalie Skram fremstilt i romanene som formidlet av fortelleren. Fortellerteknikken er derfor avgjørende for leserens tolkning av forholdet. Fortellerteknikken er for eksempel med på å løfte frem hva de ulike partene i forholdet føler, men røper også noe om hvor forfatterens sympati ligger. Det blir sentralt for meg å se på de fortellertekniske grepene Skram har gjort, da det er en enighet i forskningslitteraturen om at hun behandlet egne opplevelser i romanene.

Som nevnt i kapitel 4.2 domineres begge romanene av fri indirekte stil, noe som er med å skape nærhet til karakterene og hendelsene som finner sted. Fortelleren fører ordet, men bruker et vokabular og en uttrykksmåte som er karakterenes. I noen scener grenser dette mot indre monolog. Skram lar synsvinkelen være hos hovedpersonen Else størstedelen av tiden, men i noen få avsnitt er synsvinkelen hos Knut. I og med at handlingen mesteparten av tiden fremkommer fra Elses perspektiv får leseren i størst grad innblikk i hennes tanker, og i hendelser hun erfarer. Vi følger Else fra hun er på randen av sammenbrudd, til hun sosialiseres inn i samfunnet og livet på institusjon. Som jeg var inne på i kapitel 4.2 utvikler Else en stemme i møtet med professor Hieronimus. Dette gjør at hun ikke trenger like mye støtte fra fortellerstemmen i *På Sct. Jørgen*.

I første roman må fortellerstemmen forklare situasjonen for Else i de situasjonene der de psykiske plagene preger henne. I andre roman er Else tryggere på seg selv, og mer selvbehersket, noe som gjør at hun tørr å komme tett på menneskene hun møter på Sct. Jørgen. I møtet med disse menneskene dominerer Elses stemme, og fortellerstemmen forsvinner nesten. Gjennom at Else samler styrke og finner sin egen stemme, får hun mulighet til å kommentere sin egen situasjon. I det hun forlater Sct. Jørgen er hun sikker på at hun skal klare seg videre i livet, fordi hun vet hva som forventes av henne og er trygg på seg selv. Denne sammenhengen har Irene Engelstad (1984, 218) også pekt på, og hun trekker samtidig frem at Else avslutningsvis styres av et livsviktig prosjekt, nemlig å skrive om opplevelsene hos Hieronimus. Skram får i romanene frem hvordan Else bruker lidelsen hun erfarer under innleggelsene til å gi livet sitt en ny retning, der hun avslutningsvis har en optimistisk livsholdning. Engelstad viser til at Else bryter med det mønsteret man har sett hos tidligere

Skram-karakterer, der lidelsen har ført til at karakterene har villet gå til grunne, eller de har dødd. På bakgrunn av dette omtaler Engelstad de to pasientromanene som gjennombruddsromaner (1984, 221).

Sympatien ligger i hovedsak hos Else gjennom begge romanene, ettersom at hun er hovedpersonen. Vi ser det meste av handlingen gjennom Elses øyne, og får innblikk i hva hun tenker og føler underveis, noe som gjør det naturlig at vi føler sympati med henne. Dersom man ser Else i forhold til professor Hieronimus, så ligger all sympati hos henne. Vi får ikke innblikk i Hieronimus sine tanker, samtidig som Else forteller om den grusomme behandlingen hun blir utsatt for. Dette gjør det enkelt for leseren å skulle stemple Hieronimus som en usympatisk maktmisbruker. Else føler seg innesperret mellom de gale på 6. avdeling, og er frustrert fordi pleierne og Hieronimus ikke kan se at hun er frisk. Hun feilbehandles på annen pleie, og er sint fordi mannen hennes ikke kommer for å redde henne - og vi føler med henne. Knut er den som med hjelp fra Dr. Tvede får Else innlagt hos Hieronimus. Kan dette være med å gi ham noe av skylden for at Else gjennomgår det grusomme oppholdet?

Synsvinkelskiftene i *Professor Hieronimus* gjør at leseren ikke utelukkende ser på Knut som en syndebukk. Knut vil hjelpe konen sin, men er usikker på hvordan han kan gjøre dette. Han rådfører seg derfor med huslegen Dr. Tvede, som anbefaler at Else legges inn på hospital under professor Hieronimus pleie. Ved å skifte synsvinkel får Amalie Skram frem at Knut i utgangspunktet er sympatisk og glad i sin kone, og at han både innledningsvis, og underveis, stiller spørsmål ved om behandling hos professor Hieronimus er riktig for Else. Leseren har forståelse for at Knut er i en vanskelig situasjon, og føler også noe sympati med ham. I de avsnittene der synsvinkelen er hos ham, får vi innblikk i tanker og reaksjoner han har. Dermed får vi vite at Knut stiller seg tvilende til om Else bør være innlagt på 6. avdeling, og at han prøver å finne en løsning. Når han rådfører seg med huslegen og venner, med spørsmålet om oppholdet hos professoren bør avbrytes, forteller de ham at han må stole på Hieronimus, som er den beste på sitt felt. Dette fører til at Knut ikke tørr å kreve at Else utskrives, og lar være å så for mye tvil omkring professorens metoder når de møtes. Flere av karakterene Else møter underveis i romanene forteller også noe om hvordan Knut har det og om valg han har tatt, uten at Else nødvendigvis tror på dem. Det at leseren underveis får se handlingen fra Knuts synsvinkel, fremfor at Skram lar alt sanses gjennom Elses øyne, er med å vise at det Else opplever er sanset fra hennes perspektiv og at det ikke er noen absolutt sannhet.

Amalie Skram utnytter det Bakhtin (1991) kaller romansjangerens polyfone egenskaper i pasientromanene. I Skrams romaner blir det gitt en stemme til pasientene, og ikke minst ektemannen Knut, der ulike sannheter blir beskrevet gjennom karakterens egne ord. Engelstad skriver det følgende om hvordan Skram skriver frem de andre pasientene: «Ikke desto mindre har Skram gitt en stemme til mange av de gale. De kommer selv til orde i lange dialoger og fremstår som fascinerende skikkelser, noen av dem også som sympatiske» (1984, 213). Det er viktig å påpeke at Skrams to romaner ikke fremstiller en absolutt sannhet, men at de bidrar til å løfte frem de ulike perspektivene. Skram gir leseren innsikt i hva Knut og flere av de andre karakterene tenker gjennom at hun lar deres stemmer komme til orde, noe som fører til at karakterene i pasientromanene får forhandlet om hva sannheten er gjennom dialog. Det gjør også at romanene fremstår som et prosjekt fra forfatterens side for å forstå situasjonen rundt egen innleggelse. I Amalie Skrams pasientromaner presenteres den kunstneriske krisen som den utløsende faktoren som fører til Elses utmattelse og som gjør at hun må innlegges. Mest sannsynlig er det et bevisst, nokså retorisk grep, Skram har gjort, ved å fokusere på Else som kunstner, og ikke på andre mulige problemer, for eksempel i ekteskapet, som også kunne vært utløsende for tilstanden hennes.

Den fri indirekte stilen i de to pasientromanene skaper nærhet til karakterene og hendelsene. Når fortelleren ser det karakterene ser, og gjenforteller deres historier, blir stemmen til fortelleren blandet med karakterenes stemmer. I den polyfone romanen oppstår det en dialog mellom karakterer og forfatter, slik vi ser hos Else og fortelleren, som får frem deres respektive syn, uttrykt ved deres egne ord. Dette er med å frem ulike syn på verden, og Bakhtin (1991) kaller det en hybrid konstruksjon. Ved at Amalie Skram lar flere ulike stemmer komme til uttrykk, og lar dem gå i dialog, utnytter hun det demokratiske potensialet i romansjangeren (Hamm 2000, 76). I det stemmene uttrykker ulike verdier, meninger og antakelser, fremmes en dialogisk sannhetstilnærming. På denne måten klarer Skram å gå i dialog med et problem i samtiden, nemlig forholdene ved de psykiatriske institusjonene i Danmark, noe som er karakteristisk for det moderne gjennombrudd.

5. Analyse av utvalgte brev fra brevsamlingen *Elskede Amalie*.

Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899

Hvilket innblikk får vi i forholdet mellom Amalie og Erik Skram gjennom å lese brevene utvekslet mellom dem? Hvilken betydning får ektefellenes skrivestil og ulike retoriske grep som er blitt gjort av de to forfatterne? Hvordan oppfatter leseren forholdet deres? Jeg vil nå se nærmere på utvalgte brev fra brevsamlingen *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*, med hensyn til de språklige, og retoriske, grepene som framkommer. Først vil jeg presentere brevsamlingen, og gjøre rede for hvilke brev jeg vil ta for meg. Deretter vil jeg ha fokus på de språklige grepene som er blitt gjort av ektefellene i brevene, for å se på hva hvilken effekt dette har på leseren, og for å få et innblikk i forholdet deres.

5.1 Brevene utvekslet mellom ektefellene Amalie og Erik Skram

Janet Gartons *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899* fra 2002, viser at brev ble en viktig kommunikasjonskilde for Amalie og Erik Skram, fra de møttes og til de skiltes. I det tredje bindet av brevsamlingen, som jeg undersøker, finner vi brev ektefellene utvekslet i perioden 1889 til 1899. Det kommer frem i brevene fra denne perioden at ekteparets forhold er turbulent til tider. Hverdagslivet, familien og forholdet deres diskuteres inngående i brevene, og Amalie framsetter flere anklager om utroskap til Erik.

Fra perioden Amalie var innlagt ved to psykiatriske institusjoner i Danmark i 1894, finnes det ingen bevarte brev. I ettertid er Amalie skuffet fordi Erik ikke kom på besøk da hun var innlagt, og dette tynger henne. Samtidig plages hun av sjalusi, og har en mistanke om at Erik elsker en annen kvinne. Hun beskylder ham derfor for ikke å være trofast. Erik mener selv at anklagene er falske og fornærmende, og hevder at Amalie overreagerer og er dramatisk. Tonen mellom dem er vekslende. Flere ganger er de milde mot hverandre og prøver å ha en forsonende tone, før tonen igjen endres, og de anklager hverandre og er frustrerte. I 1899 velger paret å flytte fra hverandre og ta ut separasjon, etter Amalies ønske. Fra tiden etter skilsmissen eksisterer det kun et bevart brev. Brevet er skrevet fra Amalie, og til Erik, i 1902, og dreier seg om at Eriks nevø skylder henne penger. Dette brevet er det siste i bind 3 av brevsamlingen.

Ekteparet Amalie og Erik Skram, og datteren deres Johanne, dro til Norge i mai 1893. I slutten av juni reiste Erik tilbake til København. Amalie, Johanne og tjenestepiken Marie flyttet da fra Bergen til Natland for et par uker, slik at Amalie kunne forsøke å skrive på

romanen hun holdt på med, *Afkom*, det siste bindet av *Hellemysrsfolket*. Hun håpet derfor at oppholdet på Natland skulle gi henne ro og inspirasjon. Det første brevet jeg analyserer er fra august 1893. Da befant Amalie seg fremdeles på Natland i Norge med Johanne og Marie, mens Erik var hjemme i København.

5.2 Analyse av utvalgte brev

Jeg har valgt å trekke frem noen utvalgte brev fra 1893 og 1894 som jeg anser som viktige for å belyse hvordan brevsjangeren kan fremstille en ekteskapelig samtale, i forbindelse med en ektefelles innleggelse. Amalie ble innlagt ved København Kommunehospitals 6.avdeling 14. februar 1894, for så å bli flyttet til St Hans Hospital 12. mars. Hun tilbragte til sammen to måneder på de to psykiatriske institusjonene, før hun ble uskrevet, og valgte så å bli innlagt på et vanlig hospital, for å få hvile ut. Brevene fra høsten 1893 og sommeren 1894 ble til i tiden før og etter Amalie Skrams to innleggelser. Jeg vil i denne analysen trekke frem brev 450 til 466, fra tredje bind av brevsamlingen, datert fra 08.08.1893 og til 19.05.1894. Grunnen til at jeg ønsker å se nærmere på akkurat disse brevene er fordi de gir et inntrykk av hvordan forholdet mellom Amalie og Erik var i tiden før, og etter, Amalies innleggelser ved to psykiatriske hospital i 1894. Det kommer fram i brev til Erik, og andre, at det var vanskelig for Amalie å skrive om sine opplevelser som psykiatrisk pasient.

5.2.1 Erik støtter Amalie, men er redd for å gjøre henne opprørt

Det første brevet jeg vil undersøke er brev 450²⁸, datert 8. august 1893. Brevet strekker seg over 4 sider i brevsamlingen, og er med andre ord, relativt sett, et litt lengre brev. Erik åpner brevet med å fortelle om at han har oppsøkt en lege angående mulig smittefare i leiligheten deres i København, etter Amalies ønske. Både Erik og Småen ble smittet med difteri tidligere det året, og hushjelpen deres Kristine var blitt dårlig, og innlagt på sykehus, på grunn av annen sykdom. Erik skriver til Amalie at legen etter sine undersøkelser har konkludert med at det ikke er grunn til bekymring omkring leiligheten, og at sykdomstilfellene ikke kan knyttes til boligen. Erik ønsker at Amalie skal forholde seg rolig etter å ha fått legens dom. Han vil at hun skal akseptere at leiligheten ikke er farlig: «Det er om dette næppe andet at sige, end at vi i denne som i alle andre Henseender må leve på vort Håb, giver vi os Frygten i Vold, går vi ind i et Helvede» (Garton 2002, 273). Erik er åpenbart redd for at hun skal overdrive faren.

²⁸ Brev 450 er det første brevet vi finner sendt fra Erik i perioden hvor han befinner seg hjemme i Danmark, mens Amalie er på Natland i Norge. Det er tydelig at han har sendt flere brev, men at disse er blitt borte.

Det kommer fram i brev 450 at Erik bryr seg om Amalie, og tar hensyn til hennes bekymringer. Han viser at han har lyttet til hennes frustrasjoner, spesielt omkring arbeidet, og at han forsøker å forstå henne. De beretninger Amalie har delt med Erik under sitt opphold på Natland så langt har gjort at han har begynt å tvile på om beslutningen de tok om at hun skulle dra dit alene for å skrive, ikke var riktig: «Dit Arbejde! Min sødeste Ven, det nager mig i Sjælen, når Du klager det over, og jeg tænker på Dig siddende der alene på Natland. Og atter og atter vender det Spørsmaal tilbage, om vi har gjort det rigtige i at lade Dig sidde der i Forvisning» (Garton 2002, 273).²⁹ Utdraget fra brevet hans viser at han har oppfattet at hun ikke har det bra, og at han har reflektert omkring valget de tok.

På mange måter svarer Erik på sitt eget spørsmål, senere i brevet, vedrørende om det var riktig å la Amalie bli boende på Natland uten ham: «Jeg har fået en underlig Uvilje imod det Sommerophold der oppe for Dig og Småen, som jeg fra først af mente var det ene rigtige, som Sagene stod» (Garton 2002, 274). Erik viser til at han i utgangspunktet tenkte det kunne være godt for Amalie å komme seg bort for å skrive, men at han etter hvert har innsett at det var et feilgrep. Han kjenner sin kone, og merker at hun er ulykkelig og stresset, og i den forbindelse er det godt mulig at han kjenner på anger og skyldfølelse. Erik signaliserer at han ønsker å være der for Amalie, slik at hun kan få det bedre. Han foreslår et sommeropphold på Jægersborg, i Danmark, for familien. Erik viser til at det kunne vært fint for dem å reise bort sammen, og peker på at hans nærvær kunne gjort at hun fikk ro. Han mener det ville bli godt for henne å ha en å prate med om skrivingen: «Du kunde have talt med mig om dit Arbejde, læst noget højt, fået Ro måske for en Anfægtelse, fået et Stød frem.» (Garton 2002, 274). Utdraget viser at Erik har en mild og behagelig tilnærming til Amalie, noe som understreker at han vil gi henne ro.

Erik skriver mot slutten av brevet at han har fått en middagsinvitasjon av en venn fra ungarstiden: «Ak, så fik jeg idag Inbydelse fra Jakob With om at spise hos dem alene en af Dagene» (Garton 2002, 275). Jakob With giftet seg i 1888 med Anna Schjødte, og har bedt Erik komme på middag hos dem. Det fremgår av brev utvekslet mellom Erik og Jakob, at giftemålet mellom Jakob og Anna hadde skapt problemer i vennskapet deres (Garton 2002, 275). Erik skriver til Amalie at han oppsøkte Jakob på hans kontor for å fortelle ham at han ville takke nei til invitasjonen. Jakob overbeviste ham da om å si ja: «Du må love mig at

²⁹ Brev 440-449 er brev sendt fra Amalie til Erik, fra Natland, der hun skriver om at Småen er syk, og skildrer søvnløshet, sjalusi, savn, og en fortvilelse over ikke å få arbeidet.

komme for min Skyld- og for hendes». Erik forklarer at han følte seg presset: «Han var sterkt angreben, og jeg forstod at der vilde komme en Krise med hende, hvis jeg udeblev. Så jeg lovede at komme i næste Uge» (Garton 2002, 275). Erik gjør det klart at han er i tvil om beslutningen han har tatt, og poengterer at han virkelig ikke vil dra dit, men at han føler han må for Jakobs skyld. Brevet avsluttes med oppfordringen «Nu må *Du* forstå min Adfærd» (Garton 2002, 275). Det er tydelig at Erik er redd for at Amalie skal bli sint på grunn av denne middagsavtalen, så han ønsker at hun skal se hans side av saken. Eriks formulering, med trykk på ordet «du», kan indikere at Amalie tidligere har bedt ham om å forstå hennes atferd, noe som gjør at han nå føler at han kan be henne om å gjøre det samme i retur. Erik signerer brevet sitt slik han vanligvis gjør, med «Din Erik» (Garton 2002, 275). I brev 450 er Eriks hensikt å få Amalie til å forstå valgene han tar, og vise at han ønsker at hun skal ha det bra.

5.2.2 Psykisk stress, selvmordstanker, kunstnerisk frustrasjon og graviditet

I et brev fra Natland skriver Amalie til Erik om de kvaler hun opplever. Brev 452 er langt, og rommer 7 sider av brevsamlingen. Brevet er datert 19. august 1893, men Amalie skriver på brevet over flere dager. Hun tilfører tekst etter hvert som hun får tid, før hun til slutt fullfører brevet 25. august 1893, og sender det til Erik. Brevet åpner med henvendelsen «Idag er det akkurat en hel uge siden jeg hørte fra Dig» (Garton 2002, 280). Hun har ventet på et brev som ikke kom, og ønsker å poengtere dette ovenfor ham. Hun skriver videre: «Jeg har tænkt mig at du er blet i ondt humør over mit næstsiste brev og derfor har opsat at skrive til Du fik et andet brev at svare på, og i så fald vil der atter gå omtrent en uge før jeg får noget» (Garton 2002, 280). Det ligger en anklage i henvendelsen hennes, og det at hun tror at Erik bevisst unngår å svare på brevet hennes. I det nestsiste brevet Amalie sendte ham var hun sjalu og opprørt, og avsluttet brevet med å skrive at det var skjedd noe alvorlig og forferdelig, men at hun ikke orket å fortelle ham om det fordi han hadde gjort henne i dårlig humør. Det virker som Amalie har tenkt mye på at det omtalte brevet kunne fremstå provoserende, noe som har skapt grobunn for antagelsen om at dette er grunnen til at han ikke har sendt henne et brev. Amalie prøver å gjøre rede for sine egne følelser, samtidig som hun reflekterer over hva Erik tenker og føler, og hans mulige grunner til å ikke ville svare henne.

I brev 452 forteller Amalie om at hun har det vanskelig og preges av psykisk stress. Hun sliter med søvnen for tiden, og blir stadig mer engstelig:

For der bør være måde med de lidelser et menneske frivillig tar på sig. Å, jeg er så dårlig, så dårlig og så forpint og fortvilet! Havde jeg ikke småen heroppe, så gik jeg op på Ulrikken,

fant meg et godt sted og styrte meg utfor. Og mit arbejde, mit arbejde – nej nu kan jeg ikke mere – jeg kan hverken sove eller våge, hverken dø eller leve (Garton 2002, 281).

Det fremkommer ikke nøyaktig av brevet hvilke lidelser Amalie sikter til, men at hun hadde det vondt, er det ingen tvil om. Til dels dreier det seg åpenbart om det å arbeide som forfatter, i og med at hun sliter med å skrive, og det kan dreie seg om andre faktorer, omkring situasjonen hun befinner seg i. Frustrasjonen og smerten Amalie kjenner på kommer tydelig til syne i språket, ved at hun velger å uttrykke seg med svært negativt ladde ord, som «forpint», «lidelser» og «fortvilet», og beskriver at hun hverken kan sove eller være våken, leve eller dø – alt er umulig. Utdraget viser at hun er på sammenbruddets rand, i det hun skildrer selvmord som «en mulig utvei» om det ikke hadde vært for datteren Johanne.

Mot slutten av brevet, i den delen som er fra 25. august, forteller Amalie til Erik at hun er blitt gravid i en alder av 48 år (Garton 2002, 285). Hun vet at det innebærer risiko å få barn i høy alder, og at økonomien kommer til å bli trangere. Graviditeten trigger antageligvis stresset hun er under, blant annet ved at hun allerede hadde fått forskudd på romanen *Afkom*, som hun ikke klarer å fullføre.

Brevet gir ikke en nærmere kunstnerisk forklaring på hvorfor Amalie Skram strevde på den måten hun gjorde med akkurat denne teksten. Irene Engelstad har i artikkelen «Er det mulig å male livsangstens symbol? Amalie Skrams *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* som kunsterromaner» (1996) gitt en mulig forklaring på hvorfor det var så vanskelig for Amalie å få ferdig *Hellemysrfolket*. Ifølge Irene Engelstad sto Amalie Skram i en kunstnerisk konflikt, i tillegg til å allerede være i en vanskelig livssituasjon. Den kunstneriske konflikten Amalie sto ovenfor, var valget mellom å skrive naturalistisk, slik hun tidligere hadde gjort, og det å prøve ut og implementere de to nye retningene på denne tiden, nyromantikken og symbolismen (Engelstad 1996, 137). Utover dette kan man bare anta at tanken om å føre sammen alle handlingstrådene i det storslåtte verket om *Hellemysrfolket*, med alle de ulike karakterene og deres bekymringer, må ha vært utfordrende for den trøtte og nedbrutte forfatteren.

Hvor fortvilet Amalie Skram er på dette tidspunkt, blir synlig i stilen i brevet. Hun gjentar ofte ord, slik som «så dårlig», «mit arbejde» og «hverken», og brevet har en gjennomgående melodramatisk tone. Christine Hamm gir i *Medlidenhet og melodrama. Amalie Skrams ekteskapsromaner og litteraturkritikk* (2006, 2) en beskrivelse av Skrams melodrama som «det eksessive og teatralske» i hennes tekster, som i følge Hamm er «et resultat av viljen til å

si noe, til tross for tvilen på uttrykket». Dette perspektivet er basert på lesninger av dagligspråksfilosofen Stanley Cavell. Hamm forstår det teatraliske hos Skram som resultatet av «mennesket som føler at det må lide i ensomhet, som ikke stoler på at dets eksistens kan bli kjent, men som likevel forsøker å hevde sin rett til å gi uttrykk for sin subjektivitet» (2006, 7). Den melodramatiske tonen i brev 452 kan tyde på en lignende skepsis mot det å bli forstått og anerkjent. Det virker som om Amalie Skram mangler ord for å beskrive den intense smerten hun føler på. Hun bruker språket til dels ubevisst for å få frem hvordan hun har det. Arbeidet, eller rettere sagt vanskelighetene med å få arbeidet, og søvnløsheten, påvirker henne negativt og gjør at psyken rammes. En kombinasjon av negative og stressende faktorer er med å føre Amalie inn i et tankespor der hun føler at hun snart ikke klarer mer.

Slitet hun opplever, både i form av fysiske og psykiske plager, skriver hun om flere ganger i brevet: «Og i ansiktet er jeg blet 90 år, gulbleg, udgravet, død og visnen. Det er ikke bare de legemlige gjenvordigheter søvnløshed o.s.v., som har gjort det; det er endda mere de brænnende kvaler over ikke at kunne *få* arbeide og så ikke over at *kunne* når jeg kan» (Garton 2002, 282). Det er interessant at Amalie velger å bruke ord som «død» og «visnen» for å gi et bilde på seg selv og egen tilstand. Også dersom man ikke vet at hun ble innlagt på psykiatrisk avdeling bare få måneder senere merker man fort at Amalie hadde det vanskelig, og at hun selv er bevisst på at hun snart ikke klarer mer. Amalie beskriver i tekstutdraget at det ikke bare er de legemlige, altså fysiske, plagene som gjør at hun ikke har det bra, men at det i enda større grad er vonde tanker omkring det å ikke kunne arbeide, altså å mestre livsverket sitt, som trigger vonde følelser.

Utover stresset omkring arbeidet, forteller Amalie i brevet om at hun og datteren Johanne har fått lopper, som for tiden sirkulerer i området på Natland. Ansvaret for et lite barn er vanskelig for henne som forfatter, da hun ikke får nok tid til å arbeide. Hun sliter med et vanlig problem, nemlig tidsklemma. Enten har hun ikke tid til datteren, eller så rekker hun ikke å skrive brev til Erik, eller så får hun ikke tid til å arbeide – tiden strekker dermed aldri til. Johanne har problemer med søvnen som følge av kløen fra loppebittene, noe som fører til at Amalie blir holdt våken om nettene. Amalie skriver i brevet til Erik, i den delen som er fra søndag 20. august, at hun har besluttet å leie en leilighet i Bergen for seg selv og Johanne, fordi hun ikke orker å bo på Natland mer. Hun legger til at denne beslutningen har gjort henne bedre til sinns. Det er tydelig at det betyr mye for henne å komme seg bort fra Natland: «Jeg længes, å jeg længes efter at komme herfra! Bare det nu ikke på grund av rejnver blir umuligt

imorges. Da *dør* jeg av fortvilelse!» (Garton 2002, 284). Amalie er melodramatisk i sin skildring, men det er tydelig at hun er bevisst på at oppholdet på Natland har gjort hennes tilstand verre og at hun derfor føler at det haster å komme seg vekk derfra.

Senere i samme brev, i den delen som er skrevet 25. august, forteller Amalie at hun og Småen har flyttet fra Natland til Bergen for noen dager siden. Amalie skriver at hun var syk og sengeliggende i to dager etter at de ankom Bergen, men forteller at hun nå har det bedre:

Nu har jeg det bedre, men hunden under sengen fra Natland er fulgt med. Det vil sigge, bare *første* natten hørte jeg den. Siden ikke, men gud véd, om den ikke kommer igjen. Nej *aldrig* vil jeg gjøre dette om igjen. Leve og dø i sin rede; det er det eneste sande! Ikke *Du*, ikke *noget jordisk væsen* aner eller *kan* ane hvad jeg har lidt isommer (Garton 2002, 285).

Amalie slet mye med søvnen på Natland og skrev i flere brev om at tilstanden hennes var dårlig. «Hunden fra Natland», som Amalie beskriver i brevet, er mest sannsynlig hallusinasjoner.³⁰ Det er interessant at Amalie forteller Erik om denne hunden. Utdraget er opplysende, fordi det gir oss en forståelse av at Erik mest sannsynlig allerede vet om episodene med «hunden fra Natland», noe som indikerer at han lytter til det Amalie forteller ham om ting hun har sett og opplevd, deriblant hallusinasjoner. Utdraget viser samtidig til at hun er fortrolig med ektemannen. Amalie er ikke redd for å fortelle Erik om det hun opplever, uansett om det så skulle være noe hun innbiller seg. Dette viser leseren at hun stoler på sin mann, og at det er mye tillit mellom dem. Erik fremstår som en tålmodig og omsorgsfull mann, som lytter til, og stiller opp for, sin kone.

I siste avsnitt av brevet vender Amalie tilbake til tanker om forholdet til Erik, og anklagene om utroskap: «Ja, jeg er «hurtig» og styg og fæl, men det er jo *bare* fordi jeg ikke traf *Dig* i min ungdom, og fik med *kun* Dig at gjøre. Men hvorfor kan Du ikke svare mig på det jeg spør Dig om og altså ikke forstår? Det gjør meg så bitter og sint at Du ikke vil det» (Garton 2002, 286). Amalie vet at hun kan være brå og anklagende ovenfor Erik, men hevder det er fordi hun ikke traff ham tidligere i livet.

Slik hun antyder det selv i brevet sitt, er det erfaringer fra Amalies første ekteskap – som gikk i oppløsning fordi August Müller var utro - som gjør at hun ikke stoler på Erik. Hun søker

³⁰ I brev 452 skriver Amalie om en hund som «ihærdig og næsten uafledelig skrapeer og skrapeer med sine poter» under sengen hennes hver natt, men som hun aldri har sett: «Mange ganger er jeg gåt frem og har keget under sengen men da hører lyden op» (Garton 2002, 283)

svar fra Erik på om han har vært utro, hvorpå han gjerne lar være å svare eller svarer unnvikende. Det er tydelig at hun blir sint når hun ikke får et tydelig svar. På samme tid føler kanskje Erik på at det er frustrerende å bli anklaget. Hun setter ham i en nesten umulig situasjon, der hun vil at han skal forstå og elske henne, samtidig som hun anklager ham for utroskap og kjefter. Amalie er sjalu, noe det er vanskelig for Erik å håndtere. Formuleringene avsenderen Amalie bruker, gjør det vanskelig for mottakeren av brevet, Erik, å forstå henne og å finne ut hvordan han skal respondere.

Måten ektefellene skriver til hverandre viser deres intensjon, og i dette tilfelle har Amalie flere intensjoner med sitt brev. Amalie vil ha annerkjennelse og forståelse fra Erik, samtidig som hun vil stille ham til veggs og få et klart svar. Hun signerer brevet med «Din Amalie», og tilføyer nederst i brevet: «Men hvis jeg nu lever og kommer mig efter at ha git Johanne en bror eller søster, som hun altid snakker om, skal jeg så ikke få en ring til af Dig? D.S.» (Garton 2002, 286). I brev 452 har Amalie et tosidig prosjekt. På den ene siden prøver hun å få Erik til å forstå hvordan hun har det, og hvorfor det er viktig for henne å få svar på anklagene, og på den andre siden prøver hun å bearbeide sine egne tanker og følelser.

5.2.3 Spontanabort – lettelse, sorg og fortvilelse

Allerede 2. september, i brev 454, skriver Amalie på ny til Erik. Denne gang er det for å fortelle ham at hun hadde mistet barnet: «Barnet som skulde komme blir der ingenting af min elskede ven! Det er gåt sin vej og jeg har måttet ligge et par daget i den anledning» (Garton 2002, 287). Amalie sørger over barnet fantasiene henne har kretset rundt, men som ikke ble noe av. Hun er også lei seg på Småens vegne, som hun hadde lovet en bror eller søster. Videre beskriver hun at hun også er lettet over det som har skjedd: «Men på den anden siden kan Du vel nok også vide at jeg er lettet. Gud må vide hvordan det vilde ha gåt mig, og så er det jo pengene. Forresten føler jeg mig klein og ussel efter det, Du vel kan vide; men det går vel over – kunde jeg bare få kraft og evne til mit arbejde» (Garton 2002, 288). Hun vet det hadde vært en påkjenning, både fysisk og psykisk, å skulle få et barn i en alder av 48 år. Samtidig ble det en lettelse å slippe bekymringer omkring penger til å oppdra barnet. Fokuset til Amalie er, som det har vært den siste tiden, raskt tilbake på arbeidet hun må få ferdig. Fortvilelsen over arbeidet hun ikke får til, uttrykkes igjen melodramatisk, ved bruk av gjentakelse og utrop: «Å mit arme elendige arbejde, mit arbejde, mit arbejde! Hva skal det bli til» (Garton 2002, 289).

At Amalie er frustrert over å ikke få skrevet videre på arbeidet sitt, kommer tydelig frem i det hun fremfor å fortelle Erik om spontanaborten omgående, åpner brevet med: «2den septbr og ikke kommen videre på mit arbejde! Jeg synes at al den lidelse jeg har gåt med i sommer og som blir værre og værre for hver dag der svinder, må ha sat sig fast i mit hjærte som en tærende sygdom» (Garton 2002, 287). Amalie har hatt det vanskelig den sommeren, og føler at smerten blir verre for hver dag som går. Hun sammenligner sine plager med en sykdom, som hele tiden tærer på henne. Ting har vært vanskelige for henne, og hun tynges av det. Hun lengter etter bedre tider, og det å være sammen med Erik igjen: «Og så længes jeg hjem og længes efter Dig og længes efter evne til at kunne arbejde. Aldrig har jeg dog vært så umulig som nu. Min hjerne er lam og tom og mit hjærte sygt av lidelse» (Garton 2002, 287). Amalie gjentar ordet «længes», for å vise Erik at hun lengter etter ham og gode stunder. Hun føler seg tom for krefter og tanker, noe som gjør henne ute av stand til å arbeide, samtidig som hun er preget av sorg og smerte. Hun beskriver hjertet sitt som sykt av lidelse, fordi hun har opplevd så mye trist og vondt.

I siste avsnitt skriver Amalie at hun ikke orker å tenke mer på det som er skjedd, og påpeker at brevet i hovedsak dreier seg om tapet av barnet og den vanskelige situasjonen hun befinner seg i: «Det er et kjedeligt og tarveligt brev dette, men det kommer af min underlige trætte og magtesløse og elendig triste tilstand» (Garton 2002, 289). Hun sørger over å ha mistet barnet, og trenger tid til å bearbeide det. Brevet avsluttes med den kjærlige hilsenen: «Også fra mig mange kysser, og omfavnelser min egen søde trofaste mand», og er signert «Din Amalie» (Garton 2002, 289). Hun forsøker å hankses med det faktum at hun begynner å bli eldre, og nærmer seg overgangsalderen, noe som er vanskelig å akseptere. Det kommer frem av brevene at Amalie har flere personlige utfordringer, og det virker som hun utover dette strever med å skulle forholde seg til alderdommen sin. Utfordringene det innebærer å bli eldre blir ekstra tydelig i det hun mister barnet, og dette tynger henne. Det å nærme seg overgangsalderen gir henne åpenbart et økt press, og hun sliter med å godta situasjonen hun er i.

I brev 456, datert 7. september 1893, skriver Erik til Amalie fra København, og uttrykker sin sympati for spontanaborten. Samtidig skriver han om en lettelse over at barnet ikke blir en realitet. Han åpner brevet med henvendelsen: «Ak min kæreste Ven, hvor dit sidste, længe ventede Brev gør mig godt og gør mig ondt på samme Tid» (Garton 2002, 293). Erik sier han har drømt om et søsken for Johanne han også, men mener at det hadde vært vanskelig for dem

å få et barn i den situasjonen de, og da spesielt hun, sto i. I brevet gir han uttrykk for at det er grusomt at Amalie må «pine» sin sjel for å få penger på bordet. Han oppsummerer det slik: «Ja det Forfatterskab er en forfærdelig Levevej!» (Garton 2002, 293). Erik er redd for at Amalies psykiske helse er blitt forverret ved at hun har måttet reise rundt uten ham med Johanne, samtidig som hun har hatt så mye annet å tenke på, blant annet arbeidet sitt og graviditeten. Han understreker at han ikke ønsker at de skal dele seg opp på den måten, noen gang igjen, noe som viser at han har reflektert over situasjonen og har sympati for alt Amalie har måttet klare på egenhånd. Erik formulerer inntrykket han har av sommeren til Amalie slik: «Min søde kære Ven denne dejlige Sommer har jo været et Helvede for Dig» (Garton 2002, 293). Han avslutter brevet med å vise til at de snart skal ses igjen, og signerer brevet slik han pleier, med «Din Erik» (Garton 2002, 293).

5.2.4 Erik er glad for at Amalie er reist til Achens for å få ro

Brev 457 er skrevet fra Erik til Amalie og er datert 30.01.1894. Amalie befant seg da hos Georg og Ane Cathrine Achen, for å forsøke å finne ut hva hun burde gjøre. Hun slet på denne tiden med sterk sjalusi ovenfor sin mann, og var fortvilet fordi hun ikke klarte å arbeide lengre (Garton 2002, 295). Brev 457 er det siste vi finner fra tiden før Amalies innleggelse. Erik åpner brevet med henvendelsen «Kære Amalie». Deretter skriver han litt om hverdagslivet, og om planene sine. Han nevner adressen han befinner seg på, og når han har fri neste dag, og ber henne kontakte ham da. I brevet uttrykker han lettelse over at Amalie har dratt bort for å få hvile: «Jeg er i Aften mere glad end nogensinde over, at Du tog til Achens» (Garton 2002, 297). Det ser ut til at Erik setter pris på å få litt avstand mellom seg selv og Amalie.

Erik vet at Amalie har hatt det vanskelig den siste tiden, og håper at det å reise bort kan være godt for henne. Han skriver videre i brevet: «Derfra vil Du med helt anderledes Ro end hjemme kunne tage Beslutning om, hvad Du vil, og hvad Du ønsker, jeg skal gjøre». Han bruker omtentksomme ord og gjentakelse, som i «hva Du vil» og «Hvad Du ønsker», for å få frem at han vil det beste for henne, og at hun må gi ham beskjed om sine ønsker. Tanken er at Amalie hos Achens skal få klarhet i hva hun vil, og trenger, i den situasjonen hun er i. Om det er å reise bort en periode, søke behandling eller forsøke noe annet, er ikke noe de har planlagt enda. Erik mener derfor det er fint at Amalie kommer seg bort fra hjemmet, for å få hvile og klarhet i hva hun har behov for. Han avslutter brevet med å gjenta det at han venter å høre fra henne: «Jeg venter altså Underretning i Samfundet Nørrevold 92» (Garton 2002, 297). Erik

bruker gjentakelse for å signalisere at det er viktig for ham å høre fra henne, og forsøker med brevet å få henne til å ta kontakt, slik at han vet hva hun ønsker. Han signerer slik han pleier med «Din Erik» (Garton 2002, 297). Målet med Eriks brev er at Amalie kontakter ham, og at hun vil fortelle hvordan hun har det og hva hun ønsker og trenger i tiden fremover.

Brevet vitner om at Erik er i en vanskelig situasjon, der han både skal gi Amalie den friheten og roen hun trenger, men også vise henne at han vil være sammen med henne og gi henne kjærlighet. Tilstanden hennes setter ham i en fortvilende og vanskelig situasjon der han må forsøke å finne en balanse mellom det å være kjærlig og støttende ovenfor henne, og det å gi henne pusterom slik at hun får klarhet i egne tanker og behov. Likevel vitner dette brevet om at den kommende konflikten, og endelig skilsmissten, mellom Amalie og Erik, ikke bare er noe som skyldtes Eriks oppførsel under Amalies innleggelse. Det blir gjennom et studium av brev som dette tydelig at det er de ekteskapelige konfliktene som har bidratt til at hun endte opp med å la seg innlegge, og som førte til at Amalie i 1899 tok ut separasjon.

5.2.5 Innleggelsene - et brudd i tillitten mellom ektefellene

Brev 464, fra tredje bind av *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*, er skrevet fra Amalie til Erik, og er datert 16. mai 1894. Dette er det første brevet i brevsamlingen man finner fra tiden etter at Amalie var innlagt på psykiatrisk avdeling.³¹ På det tidspunktet brevet ble skrevet befant Amalie seg i Russland med sitt reisefølge fru Sofie Horten. Det var blitt samlet inn penger til Amalie av venninnen Ane Cathrine Achen med flere, slik at hun kunne få reise bort, og ta det med ro, en periode, etter innleggelsene i København. Brev 464 åpner med henvendelsen «Kjære Erik Skram». Amalie fortsetter brevet i en dramatisk og anklagende tone: «sådan er det jo hun kalder Dig i brevene din nye unge veninde, og så får vel jeg med mine gamle, kanskje forhenværende rettigheder også ialtfald endnu lov til å gjøre det samme» (Garton 2002, 302). I brevet framsetter Amalie en anklage til Erik, der hun påstår at han har en elskerinne, unge Anna Rosengreen. Hun søker med brevet å få svar på om Erik er utro, men vil samtidig få uttrykt at hun elsker ham og ikke takler at han elsker en annen.

I andre avsnitt av brevet forteller Amalie at hun lenge har tenkt på å sende Erik et brev, men at hun tidligere ikke har klart å uttrykke sine følelser. For å gi et bilde på hva hun nå føler

³¹ Det finnes imidlertid korte, informative beskjeder utvekslet mellom ektefellene i perioden etter innleggelsene, og dette er brev 458-463. Brev 458-462 er korte beskjeder fra Erik til Amalie, mens brev 463 er en kort beretning fra Amalie til Erik

skriver hun: «..det er som et bjerg imellom os, og jeg kan ikke mere som hin mindeværdige mandag, i går 3 uker siden, sætte over bjerget med et éneeste sæt og slænge mig ned foran Dig» (Garton 2002, 302). Amalie Skram bruker berget som et bilde på avstanden som har eksistert, og som fortsatt eksisterer, mellom henne og Erik. Berget viser til en fysisk avstand mellom dem, men også en avstand i den ekteskapelige nærheten. Ektefellene gikk ti uker uten å snakke med hverandre fra februar til slutten av april det året, og det finnes ingen brev fra denne perioden. Den lange perioden uten kontakt kom blant annet av at Erik ikke besøkte Amalie da hun var innlagt ved to psykiatriske institusjoner fra 14. februar til 14. april 1894. Dette var noe som såret henne dypt, og som førte til at hun ikke ville ha kontakt med Erik da hun ble utskrevet (Garton 2011, 237). Da Amalie ble utskrevet fra St Hans bestemte hun seg for å innskrives ved Sct. Josephs Hospital for å samle krefter, fremfor å dra hjem. Den «minneverdige mandagen» Amalie nevner i brevet viser til møtet ektefellene hadde den 22. april. Da traff de hverandre igjen for første gang etter Amalies innleggelse på hospital, og opplevde en forsoning (Garton 2002, 298). Før det forsonende møtet i slutten av april brukte paret Ane Cathrine Achen som et mellomledd i kommunikasjonen, noe som førte til en del misforståelser (Garton 2011, 238). Forsoningen førte imidlertid til at paret igjen kommuniserte, også via brev, og det forekom da en endring i tonen dem imellom.

Det kommer frem at Amalie følte at hun «satte over dette berget» i det hun og Erik ble forsonet. Hun valgte å ta sats og bryte med de ekteskapelige utfordringene hun følte på når hun møtte Erik etter innleggelsene. Hun påpeker samtidig at hun ikke lenger vil eller kan gjøre noe sånt for ham igjen. Dette kommer av at hun tror Erik er utro. Hun ønsker ikke å ofre seg for en mann som ikke elsker henne, og bare henne. Hun fremstår såret, sint og fortvilet i det hun fortsetter brevet. Amalie nevner at Anne Cathrine, som deres felles datter Johanne (Småen) bor hos, har fortalt henne at Erik sier at hans kone blir så sint for allting. Dette gjør henne opprørt, og for å gi et motsvar skriver hun til ham at det «..er en blodig misforståelse, for ikke at sige uretfærdighet» (Garton 2002, 302). Hun føler at Erik dømmer og anklager henne, ved å hevde at hun blir sint for alt mulig. Amalie mener at hun i perioder har hatt all rett til å være sint, for eksempel da hun var innlagt og han aldri kom på besøk, uten at det betyr at hun blir sint «for allting».

Amalie beskriver i brevet den siste tiden som tung og vanskelig: «Å gud hvor det er underligt det jeg har *lidt* og opplevet i denne tid og det jeg stadig og fremdeles lider og opplever i mit indre» (Garton 2002, 302). Da Amalie i februar 1894 var så dårlig at hun valgte å innlegges

på en psykiatrisk institusjon, håpet hun på å vinne nye krefter, men innleggelsen ble isteden en vond opplevelse for henne. Oppholdet var preget av tvang, og hun ble holdt der mot sin vilje, før hun ufrivillig ble sendt videre til enda en institusjon. Da hun omsider ble utskrevet var hun glad, men hun kjente fremdeles på en sorg og et sinne som følge av behandlingen, noe som førte til at hun valgte å skrive om opplevelsene i romanform. Utdraget fra brevet, viser at Amalie fortsatt har det vanskelig. Alt det vonde hun har opplevd skildres som en lidelse. Utover dette mistenker hun jo at Erik er utro, noe som fører til en del anklager og diskusjoner. Samtidig forsøker hun å bearbeide sine opplevelser fra tiden som ufrivillig pasient på «sinnsykehusanstalt» (Garton 2002, 329). Arbeidet med romanene har Amalie også skrevet om i brev til Bjørnstjerne Bjørnson. I et brev Amalie sendte til Bjørnson 1. mai 1894 fra Sct. Josephs hospital viser hun til planene hun har om å skrive om opplevelsene sine: «Aldrig et sekund har jeg tænkt på andet end lægge åbent frem hvordan vi havde det – det blir ikke morsomt, men så pas vit har jeg da at jeg ved, andet går ikke an» (Anker og Beyer 1996, 99). Som vi vet, resulterte Amalies planer (om å skrive om sine opplevelser) i utgivelsen av de to pasientromanene, *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*, i 1895.

I brev 464 uttrykker Amalie at hun er sint på Erik, men hun viser samtidig at hun er klar over at hun ikke alltid har behandlet ham riktig: «Jeg sorger bestandig og bestandig over al den fortræd jeg har voldet Dig i disse 10 år» (Garton 2002, 302). Det at Amalie gjentar ordet «bestandig» er et melodramatisk, og viser at hun er fortvilet. Hun vil få fram at hun har reflektert over hvordan hun har behandlet ham. Amalie er klar over at hun ikke alltid har vært en enkel kvinne å være gift med, og at hun til tider har gitt Erik hard medfart. Imidlertid mener hun at hun ikke utelukkende har ansvar for all sin oppførsel. Hun mener at Erik også har noe skyld i alt det som har skjedd.

Det er mulig at noen av de problemene ekteparet har, etter innleggelsen, skyldes at de ikke fikk bearbeidet de problemene som var der da de gikk inn i forholdet. I starten av forholdet deres var Amalie oppbrakt over at Erik holdt fast på sitt forhold til en sypike³², selv om han påsto at han elsket henne. Dette gjorde at hun innledningsvis i forholdet deres ikke hadde tillitt til ham, noe hun minner ham på. Den gang gikk hun rundt med en følelse av at han hvert øyeblikk kunne bedra henne.

³² Syersken Camilla. Se brev 9 fra Erik til Amalie i *Elskede Amalie* (Garton 2002, 69-75), datert 10. september 1882, for historien om forholdet deres

Amalie hevder at tillitten til Erik etter hvert ble bygget opp, og at hun har vært sikker på ham i mange år, etter at hun lærte ham å kjenne. Hun forklare videre at tillitten hun nå har til ham er skrantende: «Nu har jeg tillid til Dig, da Du kanske for første gang i er begyndt at svigte den. Sådant går det i verden. Du triste, triste liv! Derfor sorger jeg nu over at ha mistet Dig, eller ialtfald det meste af Dig» (Garton 2002, 303). Amalie mistenker at Erik har brutt hennes tillitt ved å få seg en elskerinne, og påpeker at han gjør dette på et tidspunkt der hun i utgangspunktet har tillitt til ham.³³ Hun gjentar ordet «triste» liv, for å gjøre det klart at dette mulige tillitsbruddet preger henne negativt. Ordene hun bruker, er med å få frem at hun synes ting er vanskelig, og at hun blir nedtrykt. Amalie forklarer i en sørgende tone at hun føler på at hun nå er i ferd med å miste Erik.

Amalie påpeker selv at fokuset i brevet hovedsakelig er på forholdet til Erik og utroskapen hun mistenker: «Jeg skulde vist ha skrevet lidt om andre ting, men jeg *kan* ikke. Ikke til Dig, slik sagen nu står» (Garton 2002, 303). Hun nevner så at sønnen hennes Jakob har begynt å vise litt elskverdighet mot henne fordi han på ny trenger penger, og at dette gjør henne vondt. Rett etter følger brevetts siste avsnitt, der fokuset igjen er på ekteskapet deres. Hun skriver følgende: «Jeg véd *nu* bare ét; at ivinter ialtfald, vil jeg ikke være sammen med Dig. Det går ikke an, fordi jeg *elsker* Dig. Jeg vilde på alle kanter komme til at lide aldeles umenneskelig». Amalie mener det vil bli for smertefullt å bo med Erik på vinterstid når hun føler at han ikke elsker henne på samme måte som hun elsker ham, fordi han nå kanskje elsker en ny kvinne. Det er tydelig at hun er mistenksom ovenfor sin mann, og lei seg for at de ikke er så nære som de tidligere var. Tillitten dem imellom fikk seg en knekk da Erik ikke besøkte henne da hun var innlagt, og Amalie er frustrert og skuffet fordi hun mistenker at han i tillegg har vært utro. Brevet hennes signeres med «Amalie», og ikke «Din Amalie», slik hun vanligvis pleier å gjøre, noe som indikerer at fortroligheten deres er brutt. I brev 464 har Amalie et tosidig prosjekt. På den ene siden anklager hun Erik for utroskap og vil at han skal gi henne et ærlig svar, og på den andre siden prøver hun å finne ut hva hun selv føler om det som har skjedd.

³³ Amalie Skram utforsket også sjalusi i noen av sine verk, og brukte dermed sjalusi som et litterært motiv. Se spesielt fortellingen «Post festum» i *Sommer* (1899)

5.2.6 Eriks beskrivelse av ekteskapet med Amalie – «en flate», ikke et berg

Erik skriver til Amalie fra København 19. mai 1894. Brev 466 er en respons på Amalies to foregående brev han har mottatt, brev 463 og 464.³⁴ Erik åpner brevet til Amalie med henvendelsen: «Tak min kære Ven for dine to Breve, hvoraf det sidste fra Sct. Petersborg ramte mig bittert-kært i Hjærtet» (Garton 2002, 305). Brev 464, som Amalie sendte fra Sct. Petersburg, var preget av en melodramatisk fremtoning og anklager, noe det var vondt for ham å lese om. Erik forsetter brev 466 med å kommentere «berget mellom dem» som Amalie skrev om i brev 464: «Du taler om det Bjærg, der er imellom os. Jeg ser det, der skiller os, ikke netop som et Bjærg, snarere som en stor, stor Flade, som gør det muligt for os trøstigt at begive os på Vej imod hinanden» (Garton 2002, 305). Utdraget viser at Erik i likhet med Amalie har registrert, og reflektert over, at de to ikke lenger har den samme nærheten til hverandre. Gjennom ordene som brukes av ektefellene, og de språklige bildene, er det tydelig at han er mer positiv innstilt til det å jobbe med ekteskapet enn det hun er. Der hun i brev 464 skildrer avstanden mellom dem som et berg – en bratt og stor hindring i ekteskapet, skildrer han i brev 466 avstanden mellom dem som en stor flate. Han skriver i brevet at de med tiden kan nærme seg hverandre, og få tilbake den ekteskapelige nærheten.

Erik forsøker å vinne Amalie tilbake ved å endre bildebruken. I «flaten» han skildrer ligger det håp og optimisme. Der Amalie bruker et språklig bilde av «et berg» for å indikere at ekteskapet deres har møtt på en stor og vanskelig hindring, endrer Erik det språklige bildet til «en flate» for å vise problemene de har kan ordnes med riktig pleie og tålmodighet. Retorikken blir her bevisstgjort, ved at det blir klart at en avsender, i dette tilfelle Erik, kan endre språket for å få frem et anliggende.

Måten Erik bruker språket strategisk i brev 466, er med å vise brevsjangerens muligheter. I og med at brev er en sakprosasjanger, er det å skrive brev en språkhandling. Erik forholder seg til virkeligheten, og har et klart anliggende når han bruker det språklige bildet på «flaten» for å nå sitt mål, som er å komme nærmere Amalie igjen. Retorikk omfatter all granskning av forholdet mellom uttrykk og mening i språklig kommunikasjon (Tjønneland 2018, 190). De retoriske strategiene man benytter i brev, som retoriske spørsmål, utrop, alliterasjoner og teatralitet, brukes for å appellere til den man henvender seg til, og kan være vellykkede eller mislykkede. I Erik sitt tilfelle kan hans strategi se ut til å være vellykket. Han bruker språket

³⁴ Brev 465 er sendt fra Amalie og til Erik, 18. mai 1894. Grunnen til at jeg ikke går nærmere inn på dette brevet er at Erik ikke enda har mottatt det når han 19. mai sender Amalie et brev

bevisst for å vise til Amalie at han også ser at de har utfordringer i ekteskapet, men at det er mulig for dem å ordne opp i det. Ved å endre på det språklige bildet Amalie har skapt, som omhandler ekteskapet deres, kan Erik være med å overbevise henne om at problemene de har ikke er så store som hun tror, og at de kan få det bedre. Han bruker dermed språket for å få frem sitt anliggende, som er at han ønsker at de skal få det fint igjen, og at de må kjempe for ekteskapet. Ved å bruke de mulighetene som ligger i brevsjangeren, der man kan bruke ulike retoriske strategier for å endre språket, får Erik frem sitt anliggende på en tydelig måte, i det han endrer på det bildet Amalie har gitt av utfordringene i ekteskapet. Erik bruker altså en retorisk strategi bevisst, der målet er å overtale, for å skulle forsøke å vinne Amalie over, og overbevise henne om at ekteskapet deres er noe de skal fikse sammen.

Amalie tenderer til å være mer melodramatisk i sine skildringer av ekteskapet. Dette kommer til syne ved følelsesladde utbrudd, gjentakelse og bruk av negativt ladede ord i brevene som er sendt fra henne til ham. Erik gir i brev 466 et motsvar til Amalies anklager og negative skildringer fra brev 464:

Min egen Ven, jeg vil ikke rette nogen Bebrejdelse imod Dig, men jeg *kan* ikke se på Sagen annerledes end om at det havde været unødvendigt for Dig at lægge det store Rum imellom os. Og jeg ved ikke levende råd for at være væsenlig forskjellig fra hvad jeg tidligere har været. Kun ét ved jeg, der er forandret i mig vel til Skade for vort Samliv: det er min stigende stigende Bøn: Giv mig Fred. Jeg er bleven ligesom stiv i den Stemning, mindre bøjelig og tålsom (Garton 2002, 306).

Erik får frem at han prøver, slik han føler han alltid har, å være god mot henne, men at han på bakgrunn av hennes oppførsel har blitt mer irritabel. Ønsket hans er at hun skal slutte å anklage ham, fordi det gjør ham opprørt, noe som igjen skader samlivet deres. Erik bruker gjentakelse og følelsesmessige, men rasjonelle, skildringer for å tydeliggjøre budskapet for Amalie.

I resten av brevet forteller han hovedsakelig om hvordan det går med datteren deres, og beskriver møtene han har hatt med henne. Han avslutter brevet med den varme og oppfordrende hilsenen «Og nu farvel kære kære Amalie vær klog og god», og signerer slik han pleier i brevene til henne, med «Din Erik» (Garton 2002, 307). Det Erik ønsker å oppnå med brevet er å overbevise Amalie om at ekteskapet deres er verdt å kjempe for, og at de utfordringene de har ikke er så store som hun tror. I brevet poengterer Erik at det er vondt for

ham at det virker som hun forsøker å skape avstand mellom dem ved å bruke språklige bilder som indikerer stor ekteskapelig avstand. Han gjør det også klart at han ikke liker å bli anklaget, og hevder at dette er med å gjøre at de to ikke er så nære som før. Dette er gjerne en strategi for å få henne til å la være å anklage ham, som følge av at det er vondt for ham å oppleve dette. Gjennom brevet får han uttrykt sine følelser, både de negative følelsene omkring anklagene, og de håpefulle og positive tankene omkring ekteskapet, som han mener de bør arbeide konstruktivt med.

5.3 Refleksjoner omkring ektefellenes skrivestil og fremtoning i brevene

I brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram prøver ektefellene å få frem sine ståsted, og oppnå noe konkret – et mål, i møte med motparten. Målet deres med kommunikasjonen kunne være alt fra å få en tilståelse av den andre, til å vekke kjærlige følelser i ektefellen, eller å diskutere hverdagsanliggender. Som nevnt i teorikapitlet, har brevene forfatterne Amalie og Erik Skram utvekslet, det John Christian Jørgensen (2006) kaller en dokumentarisk funksjon og en kunstnerisk funksjon. Brevene inneholder viktig informasjon om de to kjente forfatterne, som kan være til interesse for et større publikum, og språket som brukes av ektefellene har noen litterære kvaliteter. Det er likevel, slik Jørgensen presiserer, viktig å være bevisst på at det som står i brevene ikke nødvendigvis gjenspeiler en fullstendig sannhet.

Ektefellene Amalie og Erik har ulike måter å henvende seg til hverandre på i brevene. Dette har sammenheng med at de har ulik skrivestil, og ulike bevissthet knyttet til de retoriske grepene som kan benyttes i brev. Retorikk omfatter all granskning av forholdet mellom uttrykk og mening, ifølge Eivind Tjønneland (2018, 190), og i brev benyttes det en rekke retoriske strategier som ligner på dem som brukes i taler. Det å dele tanker og følelser er en del av menneskelivet, men hvordan ektefellene velger å uttrykke seg i brevene kan påvirke hvordan mottakeren oppfatter budskapet. Erik er mer dagligdags og dempet i tonen, når han skriver, enn sin kone – det er ytterst sjeldent at han blir melodramatisk som Amalie. På mange måter får man et inntrykk av at han forsøker å «få henne ned igjen på jorden» når hun er følelsesladd og høyt oppe. Han vil at hun skal ha det bra, og vet at det er en bedre taktikk å være behersket og avbalansert, fremfor å hisse seg opp, dersom han skal få henne til å roe seg ned.

Parets «temperament» skinner også gjennom i deres språklige uttrykk. Amalie er mindre strategisk enn Erik i sin fremtoning. Dette kommer til syne ved at Erik ofte bruker retoriske

grep bevisst for å få frem sitt ståsted, mens Amalie ofte ikke er bevisst og strategisk i måten hun skriver frem sin mening. Hun er utslitt og fortvilet og henvender seg til sin mann i private brev, der hun så gjerne ønsker at han skal vite hva hun tenker og føler, selv om hun ikke alltid har funnet helt ut av det selv. Smerten og frustrasjonen hun kjenner på gjør at formuleringene hennes ofte får et melodramatisk preg, noe som kanskje ikke er så unaturlig om man tar situasjonen i betraktning. For leseren blir det viktig å ta med seg at Amalie har det vanskelig, noe som gjør at hun gjerne tar et ubevisst valg om hvordan hun velger å uttrykke seg. Amalie vil så gjerne at Erik skal forstå henne, samtidig som hun søker å forstå seg selv, noe som kommer til uttrykk gjennom melodramatisk språk og dystre skildringer.³⁵

Amalie og Erik henvender seg til hverandre på svært ulike måter, ofte med klare anliggender, gjennom de forskjellige periodene av ekteskapet. Som nevnt har jeg bevisst valgt å se nærmere på brev fra perioden rundt Amalies innleggelse. For Amalie blir det å skrive brev nærmest brukt terapeutisk, ved at hun får mulighet til å bearbeide tankene sine. I mange av brevene fra Amalie til Erik er retorikken avslørende, i det hun bruker ham som en motpart for å skulle finne ut av hva hun selv føler og ønsker. Hun prøver å få ektemannen til å forstå henne, både på godt og vondt, samtidig som hun prøver å forstå seg selv. Det fremstår som hun skriver like mye for sin egen del, for å bearbeide det hun tenker og føler, som for å si noe til ham. Erik, på sin side, har en mye tydeligere overtalelses-retorikk i brevene rettet mot henne. Han har klare anliggender han vil ta opp med Amalie, og bruker ulike retoriske grep for å forsøke og overbevise henne om det han vil oppnå. Samtidig er han mindre ekspressiv i sin samhandling med henne, i den forstand at han uttrykker tanker og følelser konkret og rasjonelt, der Amalie ofte er melodramatisk, anklagende og har et mindre åpenbart mål. Amalie uttrykker seg ofte ubevisst og uten tydelige retorisk grep, mens Erik ofte har tatt et bevisst valg om å være avbalansert og tydelig, noe han gjør for å roe henne ned, for å vise at han lytter til henne, og for å overtale.

Som jeg presiserte i teorikapitlet, har jeg brukt Altmans seks tilnærminger til brevsjangeren som et holdepunkt i min lesning av brevene. Tilnærmingene viser i hovedsak til forholdet mellom partene som skriver brev til hverandre, der brevet blir beskrevet som både en bro og en barriere, tillit og mistillit, avsender og mottaker, et jeg og et du, her og der, nå og da,

³⁵ Se gjerne hva Katherine Hanson og Judith Messick skriver i «Kjærlighetens arv: Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram» (2003) og hva Janet Garton skriver i «Amalie og Erik Skrams brevveksling: En redaktørs funderinger» (2003)

avvikling eller fortsettelse, og kontinuitet og diskontinuitet (1982, 186). I Amalie og Eriks tilfelle oppfyller de det Altman kaller brevsjangerens paradoksale polaritet, vet at det introduseres et jeg og et du, der de skriver om sitt eget og den andres standpunkt i nåtid og fortid, det presenteres brev preget av tillit og av mistillit, og de veksler mellom å benytte brev som en bro og en barriere. Det er i størst grad Amalies, kanskje til tider, for ærlige fremtoning, som i stor grad er med på å skape tillitt og åpenhet mellom dem. I andre tilfeller, blant annet når hun mistenker at Erik ikke tro mot henne og framsetter anklager, fører denne ærligheten til en distanse. Amalie ønsker å skrive om det hun føler og tenker, der og da, noe som enten kan styrke eller svekke ektefellenes kommunikasjon, avhengig av situasjonen. Amalies melodramatiske skildringer, sett i sammenheng med Eriks forsøk på å vise forståelse og ha en behagelig og dempet tone, fører til at brevene blir en bro som skaper nærhet, heller enn å føre til avstand, i de fleste tilfeller. Ektefellene bruker også brevene for å kommunisere helt til de skilles, og har dermed en kontinuitet i sin brevveksling, der de jevnlig sendte brev frem til det endelige bruddet, kun med unntak av perioden Amalie var innlagt.

Jeg har funnet ut at Erik opptrådte støttende ovenfor Amalie, i forbindelse med innleggelsene, og at han oppfattet situasjonen som vanskelig. Erik var i villrede om hva han skulle gjøre og valgte med skepsis å stole på at behandlingen autoriteten foreskrev Amalie kunne hjelpe henne. Det viser seg at han følte seg ført bak lyset av overlegen ved Kommunehospitalets 6. avdeling i etterkant, og at han oppriktig trodde behandlingen kunne være god for henne da hun ble innlagt. Brevene ekteparet utvekslet viser at Amalie var mistenksom ovenfor Erik og slet med å stole på ham, også lenge før innleggelsene. Etter de to psykiatriske innleggelsene i Danmark i 1894, følte hun mye på sjalusi ovenfor sin mann, og satt igjen med en følelse av at han hadde sviktet henne da hun trengte ham. De to jobbet mye med tillit i tiden etterpå, og Erik prøvde å vise Amalie at han var der for henne. Likevel fremsto hele situasjonen som slitsom for begge parter, der det var tungt for Amalie gå rundt og være så mistenksom ovenfor sin mann, og frykte at han var utro uten å få klare svar når hun konfronterte ham, samtidig som Erik antageligvis ble lei av å bli anklaget og å til stadighet måtte forsvare seg selv og sine valg.

Gjennom en lesning av brevene utvekslet mellom ektefellene Amalie og Erik Skram er det tydelig at tillit, eller rettere sagt mangelen på den, var et problem som til stadighet dukket opp i forholdet. Amalies vanskeligheter med å stole på Erik har vist seg å være problematisk helt fra starten av forholdet, og det er dermed lite sannsynlig at Eriks rolle i Amalies innleggelses

alene førte til et brudd. Ved min lesning av brevene har jeg vist at Amalie var svært sjalu, og at ektefellene hadde problemer i ekteskapet før innleggelsene. I tillegg sto Amalie i en kunstnerisk krise i 1894, samtidig som hun hadde et lite barn hun skulle oppdra. Slik jeg ser det er det alle disse faktorene, i kombinasjon, som fører til at hun i 1894 blir innlagt ved to psykiatriske institusjoner.

6. Sammenligning og konklusjon

6.1 Romaner og brev om ektefeller i samtale

Jeg har studert hvordan ekteskapelige forhold, der en ektefelle må innlegges, kan utspille seg i roman- og brevsjangeren. Dette har jeg gjort ved å se nærmere på to eksempler, et hentet fra romaner og et fra brev. Undersøkelsen min har dreiet seg om å studere et reelt og et fiktivt ekteskap, mellom forfatterne Amalie og Erik Skram, og romankarakterene Else og Knut Kant. I Amalie Skrams pasientromaner *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* og i brevsamlingen *Elskede Amalie*, blir konen, altså karakteren Else og den reelle forfatterinnen Amalie, innlagt ved to psykiatriske institusjoner. I min undersøkelse har jeg sett på hvordan mannen, det vil si karakteren Knut, og Amalie Skrams ektemann Erik, reagerte på at konen ble innlagt. Jeg har studert hvor ektefellene, i de to sjangrene, har fått anledning til å gå i dialog i forbindelse med innleggelsene.

Som analysen av romanene og brevene viser, er det store likheter når det gjelder «handlingsforløpet» ved innleggelsene til Else og Amalie. Dette er også blitt inngående viet oppmerksomhet av forskerne. Der Amalie Skram i romanene gir en tydelig stemme til hovedpersonen Else, gir hun også en stemme til ektemannen Knut, til dels gjennom synsvinkelskifter. Samtidig viser brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram, i perioden etter innleggelsene, at Amalie hadde liten vilje til å se Erik sin side av saken. Man kan hevde at Amalie Skram, som forfattet romaner og brev, endret skrivestil etter sjanger. Hun fremstår på en annen måte som forfatter i romanform, enn som privatperson i brevform.

I romanform vil Skram at historien skal kunne vises fra flere vinkler (derav synsvinkelskifter), og at den fremvises med en kunstnerisk kvalitet. I brevform er hun mye mer spontan, og ofte melodramatisk, i sine uttrykk, fordi hun skriver om det som opptar henne akkurat der og da, i det hun anser som et privat kommunikasjonsmiddel. Romanene bærer preg av at Amalie Skram har fått opplevelsene mer på avstand, og hun har fått bearbeidet sjokket. I romanform peker hun også på det å skape kunst som et problem. I brevene fremgår det at sjalusi er et stort problem i ekteskapet, og at det er dette i kombinasjon med en kunstnerisk krise, og det å skulle være mor, som fører til at hun må innlegges.

I brevsamlingen *Elskede Amalie* får man som leser innsyn i forholdet mellom Amalie og Erik Skram. Gjennom brevene blir man introdusert for personlige tanker og meninger, sett fra ektefellenes egne perspektiv. Samtidig må det tas i betraktning at avsenderen, altså Erik eller

Amalie, vil forsøke å få frem et poeng i sitt brev, og har et klart anliggende – et mål, med å sende brevet. Måten avsenderen forsøker å få frem sitt anliggende på, vil påvirke måten mottakeren tolker budskapet. Eivind Tjønneland (2018, 193) bruker en modell for kommunikasjon der man har en avsender, en mottaker og et mål med brevet man sender, og at det i brev gjerne benyttes flere ulike retoriske strategier. De retoriske strategiene som kan benyttes i brev vil, som tidligere nevnt, enten være vellykkede eller mislykkede, noe man lettere kan undersøke dersom man leser en lengre brevveksling, slik jeg har gjort.

Selv om de private brevene utvekslet mellom Amalie og Erik kan ses på som svært personlige, betyr ikke det at man blir gitt et entydig og sant bilde på deres forhold. Dette er noe Jørgensen (2006) har pekt på som et viktig poeng å forholde seg til. Som leser får man vite akkurat det avsenderen, i dette tilfellet en av ektefellene, ønsker å dele med mottakeren, i brevene. Erik tar i bruk retoriske strategier i flere av sine brev for å vise at han er der for sin kone, og for å overbevise henne om at de to skal klare å legge ned den innsatsen som kreves for å redde ekteskapet. Der Erik i brevene sine tar i bruk flere retoriske strategier, er Amalie i sine brev mindre retorisk bevisst, og mest opptatt av å få utløp for det hun har i tankene. I brevene utvekslet mellom ektefellene er Amalie ofte sint på Erik, og hun anklager ham ved flere anledninger. Dette kan gi inntrykk av at Amalie ikke forstår hva hun selv føler på daværende tidspunkt, og at hun dermed søker svar – både fra ektemannen, men også fra seg selv. Samtidig ønsker hun anerkjennelse fra Erik, og vil at han skal forstå henne. Brevene Amalie sendte til Erik bærer preg av at det er hennes perspektiv på situasjonen hun ønsker å uttrykke, og drøfte, med ektemannen.

Dersom man leser brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram, eller kjenner til at Amalie var både sint på, og skuffet over, sin mann, for at han ikke reddet henne ut fra oppholdet på institusjon, vil man kanskje finne måten romanene er skrevet på overraskende. Amalie Skram lar Knuts stemme få komme til uttrykk i pasientromanene, og lar synsvinkelen ligge hos ham i enkelte avsnitt i *Professor Hieronimus*. Hun viser dermed at hun har forståelse for mannens side av situasjonen, noe hun i mindre grad klarte i brevene. Ved å la leseren få se noe av handlingen gjennom Knuts øyne, åpner Skram opp for å vise at situasjonen omkring innleggelsene var krevende, også for ham. Leseren utvikler dermed ikke bare sympati for Else, men får også sympati og forståelse for Knut. Mikhail M. Bakhtin utviklet en teori om romanen som en demokratisk, polyfon sjanger. Begrepet polyfoni viser til romanens flerspråklighet eller flerstemthet. Selv om polyfoni er en viktig egenskap ved

romanen, er det langt fra alle romanforfattere som utnytter dette potensialet. Bakhtin viser til at den polyfone romanen lar stemmer med ulike verdigrunnlag og meninger få komme frem, noe som er med å fremme en dialogisk sannhetstilnærming (1991, 125). I sine pasientromaner, utnytter Amalie Skram de polyfone egenskapene ved romansjangeren, ved å gi en stemme til flere av karakterene, ikke minst Knut, og lar på denne måten mannens perspektiv komme til uttrykk. Flere Skram-forskere har også pekt på at Skram også lar de andre pasientene få komme til orde i romanene, og at det er i fellesskap med dem at hun finner styrke.³⁶ Ved å la synsvinkelen være hos Knut i noen av romanenes avsnitt, kommer Amalie Skram muligens ett skritt nærmere å forstå hvordan hennes egen mann, Erik, kunne la henne være innesperret på institusjon uten å komme på besøk eller forsøke å befri henne.

Romanen er kjent for å være en sjanger med mulighet til å utnytte polyfone egenskaper. Likevel finner jeg polyfone trekk i brevene også, der man får mulighet til å se en sak fra flere sider. Brevet tilbyr avsenderen muligheten til å benytte ulike retoriske strategier for å få løftet frem sitt budskap. Der alle forfattere ikke nødvendigvis utnytter romanens polyfone egenskaper, utnytter heller ikke alle brevskrivere de retoriske strategiene man kan benytte i et brev. Amalie Skram, som brevskriver, utnytter sjeldent de retoriske strategiene som foreligger i brevsjangeren. Hun bruker nesten utelukkende brev som en arena der hun kan få bearbeidet egne tanker, opplevelser og følelser, i det som for henne oppleves som en privat sfære. I det hun tømmer ut alt hun har i hodet på papiret, som i et dagboksnotat,³⁷ blir det ofte lite fokus på retorisk strategi. Store deler av tiden virker det som hennes mål er å få Erik til å forstå henne, og samtidig komme nærmere det å forstå seg selv og alt hun har opplevd. Hun savner en større forståelse fra ektemannen, for hva hun tenker og mener, samtidig som det skinner gjennom at hun egentlig er litt rådvill selv.

Frustrasjonen Amalie Skram kjenner på kommer tydelig til syne i brevsjangeren. Brevene hennes preges ofte av en melodramatisk tone. Der Amalie i liten grad utnytter de retoriske strategiene som kan benyttes i brev, utnytter Erik Skram i større grad de mulighetene som foreligger i brevsjangeren. Han benytter flere ganger de retoriske strategiene bevisst, for å få frem sitt budskap, og for å være en positiv kontrast til Amalies oppfarende uttalelser. Hvordan

³⁶ Irene Engelstad (1984) er blant Skram-forskerne som har pekt på at pasientene blir gitt en stemme i romanene, og Jette Lundbo Levy har skrevet om kvinnefellesskapet på institusjon, i etterordet til Pax Forlag sin utgave av *Professor Hieronimus* fra 1974

³⁷ Katherine Hanson og Judith Messick skriver i «Kjærlighetens arv: Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram» (2003, 30) at brevene Amalie og Erik Skram utvekslet etter hvert lignet en dagbok

Erik til tider bevisst benytter retoriske strategier, ser man godt i brev 466 der han svarer på Amalies tanker om deres ekteskap. Hun gir et bilde på ekteskapet deres som et «berg», der det er en stor avstand mellom dem, som er vanskelig å overkomme, mens han svarer henne ved å vise til ekteskapet deres som en «flate» - en mindre avstand, som blir borte i det de nærmer seg hverandre med respekt og kjærlighet.

Ved å studere Skrams pasientromaner, har jeg fått innsyn i at Amalie, også i romansjangeren, forsøker å bearbeide egne opplevelser. Men med de sjangertrekkene som foreligger i romansjangeren blir resultatet et ganske annet enn i brevsjangeren. I romanform fremstår hun langt mer nyansert og demokratisk, i det hun viser at hun kan gi Knut sine tanker og refleksjoner rom, i motsetning til i brevform, der hun gjerne velger å legge mye av skylden på alt som har skjedd på ektemannen, fordi hun er så skuffet over ham.

I pasientromanene presenteres Elses kunstneriske krise som den utløsende faktoren som fører til at hun må innlegges. Else er utmattet av å skulle forsøke å være en god kone og mor, samtidig som hun så gjerne vil få ferdig sitt store maleri. Det er interessant at Amalie velger å åpne *Professor Hieronimus* med å presentere den kunstneriske krisen Else står ovenfor, og i og med at romanene bygger på egne erfaringer er det interessant at det ikke nevnes noe om sjalusi i de to romanene. Slik jeg ser det er åpningen på den første pasientromanen, der den kunstneriske krisen presenteres, brukt som en retorisk strategi brukt av Skram for å få vekk fokuset fra ekteskapet til Else og Knut, og deres problemer, og over på Else og hennes problemer som kunstner. Ved min lesning av brevene har jeg vist at Amalie var sjalu, og hadde problemer i ekteskapet, i tillegg til at hun sto i en kunstnerisk krise og hadde et lite barn hun skulle oppdra, i 1894. Slik jeg ser det er det disse faktorene, i kombinasjon, som fører til at hun blir helt utmattet og må innlegges. Etter innleggelsene må Amalie og Erik prøve å bygge opp tillit, ofte ved å kommunisere i brev, og det er her jeg mener at man kan se mulighetene for en polyfon meningsutveksling, også i brevsjangeren.

Jeg vil påstå at førsteinntrykket man får av å lese brevene vil gjøre at man kanskje tenker at Amalie Skram hadde lite sympati eller forståelse for Erik sin side av saken i 1894, fordi hun følte seg så sviktet av ham da hun var innlagt ved de to psykiatriske institusjonene i Danmark. Det er samtidig heller ikke blitt omtalt i forskningslitteraturen om Amalie Skram, hvordan Erik behandlet Amalie i denne perioden, om han støttet henne eller ikke, noe som kan gi enkelte et inntrykk av at han ikke var der for henne.

Med funnene fra min undersøkelse avkrefter jeg på mange måter to påstander som er blitt gjort av ulike Skram-forskere. Den første påstanden dreier seg om at Erik Skram ikke var støttende ovenfor Amalie, spesielt med tanke på hennes tilstand og innleggelse. Gjennom min studie av brevene, har jeg vist at Erik forsøkte å være støttende, og kom med konkrete forslag til ting han og Amalie kunne gjøre for at hun skulle få det bedre, og få sluppet av. I tillegg tilpasser Erik skrivestilen sin i brevene for å roe Amalie ned når hun er stresset eller sint. Den andre påstanden jeg avkrefter, som i hovedsak er fremsatt av Janet Garton, handler om at man tror at konfliktene i ekteskapet til Amalie og Erik, etter innleggelsene, var det som førte til at ekteparet skilte seg. Som det kommer frem av brevene utvekslet mellom ektefellene, viser det seg at ekteskapet var turbulent allerede før Amalie ble innlagt, og at mangelen på tillitt fra hennes side var et tema som til stadighet dukket opp i brevene. Paret tok ut separasjon i 1899, altså 4 år etter utgivelsen av romanene. Det er altså ikke et stort grunnlag for å konkludere med at innleggelsene, eller utgivelsen av romanene, der blant annet Irene Engelstad og Bjørnstjerne Bjørnson hevder Amalie «utleverte» Erik, var det som utløste ønsket om å skilles. Erik hadde i mange år forsøkt å få Amalie til å stole på ham, uten hell. Noen av mistankene hun hadde kan ha vært berettiget, uten at dette er bevist, men det var nok vanskelig for Erik å forholde seg til mange anklager over tid. For Amalies del ble de ekteskapelige utfordringene for mye å håndtere etter hvert, noe som førte til ønsket om å skille seg fra Erik.

6.2 Konklusjon

Både romanene og brevene ble et sted der Amalie Skram fikk mulighet til å uttrykke seg, på en nærmest terapeutisk måte. Hun fikk gjennom å skrive, i de to sjangrene, utløp for tanker og følelser, noe som ga henne anledning til å reflektere over det som hadde skjedd. I romanene gir Skram en stemme til ektemannen Knut, ved å la synsvinkelen skifte mellom Else og ham. Dermed utnytter hun romanens polyfone egenskap for å få klarhet i hvordan situasjonen faktisk var, sett fra både Else og Knut sin side. I brevene forsøker Amalie å få Erik til å forstå henne, samtidig som hun søker å forstå seg selv. Hun viker lite interessert i å forstå ham, slik det fremstår. Brevene til ektemannen fungerer nesten som en slags dagbok, der hun får utløp for det hun grubler på. Amalie deler umiddelbare tanker og inntrykk med Erik, slik at han skal få anledning til å se hennes side av saken. Samtidig blir brevene fra Erik et sted der hun kan få innsikt i hans tanker og følelser, da også hvordan han opplevde tiden før, under og etter innleggelsene. Amalie Skram kan ofte fremstå melodramatisk og sliten i brevene til ektemannen. Dersom man ikke kjenner til at hun måtte innlegges i 1894, vil man gjennom en

lesning av brevene forstå presset hun var under og innse hvor sliten hun var. I brevene er Amalie til tider også hard mot Erik; sjalu og anklagende, for samtidig å søke anerkjennelse og godhet fra ham – og hun setter ham med andre ord i en vanskelig situasjon. Det blir vanskelig for Erik å vite hvordan han skal henvende seg til Amalie. Det blir tydelig først gjennom pasientromanene at Amalie Skram faktisk forsøkte å se ting fra mannens side, og at hun hadde reflektert over hvordan en ektefelles innleggelse påvirker partneren.

I og med at Amalie Skram utga de to pasientromanene i 1895, ett år etter at hun selv hadde vært innlagt ved to psykiatriske institusjoner i Danmark, fikk hun mulighet til å fordøye de inntrykkene hun satt igjen med, og skrive ut romankarakterens Else Kants innerste tanker. Hun fikk i romanene frem hvordan det var å være psykiatrisk pasient, og å føle seg utelukkende forlatt av sin mann, ved å skildre hvordan Else Kant hadde det i tiden før, og under, innleggelsene. Samtidig gjør Skrams synsvinkelskifter det mulig å få innsikt i ektemannen Knut sine tanker i forkant av, og under, innleggelsene. Synsvinkelskiftene gjør at leseren blir gitt et mer nyansert bilde på hvorfor ektemannen ikke kommer for å befri Else, og man får samtidig forståelse for at situasjonen var vanskelig for ham. I brevene får man innsyn i de mer umiddelbare tankene Amalie og Erik Skram satt igjen med etter innleggelsene, og da er det kanskje ikke så rart at Amalie var sint på sin mann – hun skjønnte ikke, og visste ikke, hvorfor Erik hadde handlet slik han gjorde.

Amalies ektemann, Erik Skram, og romankarakteren Knut Kant, forsøkte å gjøre det de trodde var til det beste for sin kone, men endte opp med å «feile». Likevel velger Amalie Skram i romanene å gi leseren mulighet til å se saken fra mannens perspektiv, og signaliserer at hun har forståelse for at Erik handlet i beste mening. Gjennom å analysere brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram nærmere, og lese dem opp mot romanene – der Skram utnytter romanens polyfone egenskap for å gi en stemme til ektemannen Knut, ser man at Amalie har reflektert over valgene ektemannen tok og tanker han må ha hatt. Etter å ha studert brevene nærmere, og sett dem i lys av de to pasientromanene, kommer det fram at Amalie Skram hadde forståelse for at ektemannen Erik sto i en veldig tung situasjon, og at han forsøkte å gjøre det han trodde var best for henne.

Lesningen av brevsamlingen *Elskede Amalie* og romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* har gjort at jeg har oppdaget nye aspekter ved både brevsjangeren og romansjangeren. Sammenligningen av de ekteskapelige forholdene i Amalie Skrams pasientromaner fra 1895, og i brevene utvekslet mellom Amalie og Erik Skram, i perioden før og etter innleggelsene

hennes i 1894, har vært interessant og fruktbar. I min studie har jeg argumentert for at roman- og brevsjangeren i stor grad er med å påvirke hvordan leseren oppfatter de ekteskapelige forholdene. Jeg har vist hvordan Amalie Skram utnytter den polyfone romansjangeren til å la ulike stemmer komme til orde i pasientromanene. Hun løfter stemmene, deriblant ektemannen Knuts stemme, frem i et mangfold, noe som er med å gi en forhandling om hva som faktisk er sannheten. Skram bruker de to romanene til å gå i dialog med et problem i samtiden - den psykiatriske behandlingen i Danmark. Det at Skram utnytter det demokratiske potensialet i romansjangeren, gir leseren mulighet til å få innblikk i flere av karakterens ulike perspektiver. Skram lar flere stemmer, deriblant pasientenes, komme til uttrykk. Ikke minst, lar hun Elses ektemann Knut komme til orde, blant annet ved synsvinkelskifter mellom Else og Knut. I det flere ulike stemmer kommer til orde, finner vi også en hybrid konstruksjon, der fortelleren og Elses stemmer blandes sammen.

Det er tydelig at Amalie Skram har utnyttet det Bakhtin kaller romanens flerstemthet eller polyfoni. I tillegg har jeg funnet ut at romansjangeren er mer retorisk enn antatt, ved at Skram blant annet velger å åpne *Professor Hieronimus* med Elses problemer med å få ferdig sitt store maleri. Dette kan sammenlignes med Amalie Skrams problemer med å få ferdig romanen *Afkom*. Amalie Skram velger altså å legge fokus på den kunstneriske krisen hos Else, fremfor andre problemer og utfordringer hun kan ha hatt, slik som vanskeligheter i ekteskapet – noe Amalie selv kjente på før innleggelsene i 1894. Som jeg har gjort rede for er brev en sakprosasjanger, og de som skriver brev kan ifølge Tjønneland bruke ulike retoriske strategier for å overbevise mottakeren, eller for å få frem sitt budskap tydeligere. I min lesning har jeg funnet ut at Erik, i større grad enn Amalie, utnytter ulike retoriske grep i brev, for å oppnå sine mål. Ofte er hans mål å berolige henne eller argumentere for sine valg. Slik jeg ser det lykkes Erik ofte med sine valg av retoriske strategi, mens Amalie tilsynelatende er mindre retorisk bevisst, trolig fordi hun er utmattet i tiden før innleggelsene, og fortvilet i tiden etter. Samtidig har jeg funnet ut av brevsjangeren kan gi rom for en demokratisk meningsutveksling mellom ektefellene, noe som kommer til syne ved at begge sine synspunkter løftes frem. I det Erik endrer Amalies bilde av ekteskapet deres som et berg, til en flate, i brev 466, utnytter han både retoriske grep, og bidrar til en polyfon meningsutveksling, slik jeg ser det. Erik er forsonende i det han svarer på brevet fra Amalie, der hun skildrer den store avstanden mellom dem. Ektefellenes brevveksling viser at Erik går i forhandling med sin kone, om hva som er deres sannhet. Jeg har med andre ord kommet frem til at den retoriske brevsjangeren kan gi

rom for en polyfon meningsutveksling, og at den polyfone romansjangeren kan fremstå mer retorisk enn man antar.

Litteraturliste

- Aaslestad, Petter. 2009. «Amalie Skrams asylromaner revisited.» *Edda* 96 (1): 53-66
- Altman, Janet Gurkin. 1982. *Epistolarity: Approaches to a Form*. Columbus: Ohio State University Press
- Andersen, Per Thomas. 2012. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Andersson, Janne. 2016. «Mellom kunsten og lidelsen: den subjektive sykdomserfaringen: en analyse av melankoliens betydning i Amalie Skrams *Professor Hieronimus* og *På St. Jørgen*». Masteroppgave, NTNU
- Anker, Øyvind og Edvard Beyer. 1996. «Og nu vil jeg tale ut» - «Men nu vil jeg også tale ud». *Brevveksling mellom Bjørnstjerne Bjørnson og Amalie Skram 1878-1904*. Oslo: Gyldendal
- Bakhtin, Mikhail M. 1991. «Epos og Roman: Om romanstudiets metodologi». I *Moderne Litteraturteori. En antologi*, redigert av Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei, 125-148. Oslo: Universitetsforlaget
- Bakhtin, Mikhail M. 1991.
- Barish, Jonas. 1981. *The Antitheatrical Prejudice*. California: University of California Press
- Berge, Kjell Lars og Per Ledin. 2001. «Perspektiv på genre». I *Rhetorica Scandinavica. Tidsskrift for skandinavisk retorikkforskning*. 2001 (18): 4-16.
- Bjørnson, Bjørnstjerne. 1896. «Den moderne norske Litteratur». I *Tilskueren*. 13 (4): 265-293
- Bremer, Johan. 1996. *En diktertragedie. En psykiatrisk patografi om Amalie Skram*. Oslo: Solum Forlag
- Clark, Katerina og Michael Holquist. 1984. *Mikhail Bakhtin*. Cambridge: Harvard University Press
- Engelstad, Irene. 1981. *Amalie Skram om seg selv*. Oslo: Den norske Bokklubben
- Engelstad, Irene. 1984. *Sammenbrudd og gjennombrudd: Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom*. Oslo: Pax Forlag
- Engelstad, Irene. 1996. «Er det mulig å male livsangstens symbol? Amalie Skrams *Professor Hieronimus* og *På St. Jørgen* som kunsterromaner». I *Amalie. «Silkestrilen sin datter»*, redigert av Elisabeth Aasen, 129-144. Oslo: Pax Forlag
- Frow, John. 2006. *Genre*. London: Routledge
- Garton, Janet. 1997. «'Som Du trenger til mig Amalie!'. Amalie og Erik Skrams brevveksling 1882-1899». I *Amalie Skram – 150 år. Nye perspektiver på Amalie Skram-forskningen*, redigert av Pål Bjørby og Elisabeth Aasen, 50-63. Universitetet i

- Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning
- Garton, Janet. 2002. *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*. Oslo: Gyldendal
- Garton, Janet. 2003. «Amalie og Erik Skrams brevveksling: En redaktørs fundringer» i *Årbok 2003*, redigert av Yngvild Bøe, 15-23. Bergen: Amalie Skram Selskapet
- Garton, Janet. 2011. *Amalie. Et forfatterliv*. Oslo: Gyldendal
- Gullestad, Anders M. 2018. «Epikk». I *Dei litterære sjangrane*, redigert av Anders M. Gullestad, Christine Hamm, Jørgen M. Sejersted, Eivind Tjønneland og Eirik Vassenden, 27-82. Oslo: Det Norske Samlaget
- Halvorsen, J. B. 1901. *Norsk forfatter-Lexikon 1814-1880, bind V*. Kristiania: Den norske forlagsforening
- Hamm, Christine. 2000. «Sannhet og sinnssykdom: En lesning av Amalie Skrams romaner *Professor Hieronimus* og *Paa St. Jørgen*». I *Årbok 2002*, redigert av Yngvild Bøe, 70-88. Bergen: Amalie Skram Selskapet
- Hamm, Christine. 2006. *Medlidenhet og melodrama: Amalie Skrams litteraturkritikk og ekteskapsromaner*. Oslo: Unipub forlag
- Hamm, Christine. 2009. I *Gjenlyd af min Sang: en antologi om Johan Sebastian Welhaven*, redigert av Liv Bliksrud. Oslo: Unipub forlag
- Hanson, Katherine og Judith Messick. 2003. «Kjærlighetens arv: Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram» i *Årbok 2003*, redigert av Yngvild Bøe, 23-37. Bergen: Amalie Skram Selskapet
- Jensen, Elisabeth M., Lone Finnich og Anne-Marie Mai. 1998. *Nordisk kvindelitteraturhistorie 5*. København: Munksgaard-Rosinante
- Jolly, Margaretta og Liz Stanley. 2005. «Letters as / not a genre». *Life Writing* 2 (2): 91-118
- Jørgensen, John C. 2006. *Om breve*. København: Museum Tusulanums Forlag
- Knappe-Poindecker, Ninia. 2011. «Den Post-Sovjetiske Kronotop: Krusanovs og Pelevins romanuniverser i lys av Bakhtins kronotopbegrep». Masteroppgave, Universitetet i Oslo
- Krane, Borghild. 1951. *Amalie Skram og kvinnens problem*. Oslo: Gyldendal
- Krane, Borghild. 1961. *Amalie Skrams diktning: Tema og variasjoner*. Oslo: Gyldendal
- Langås, Unni. 2004. *Kroppens betydning i norsk litteratur 1800-1900*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS
- Levy, Jette Lundbo. 1974. «Etterord». I *Professor Hieronimus*. [1895]. Amalie Skram. Oslo: Pax

- Lothe, Jakob. 2003. *Fiksjon og film. Narrativ teori og analyse*. [1994]. Oslo: Universitetsforlaget
- MacArthur, Elizabeth J. 1990. *Extravagant Narratives. Closure and Dynamics in the Epistolary Form*. Princeton: Princeton University Press
- Mortensen, Finn Hauberg og Olav Solberg. 2001. «DSL og NSLs forord til bokutgaven (2002)». I *Elskede Amalie. Brevveksling mellom Amalie og Erik Skram 1882-1899*. Oslo: Gyldendal
- Nesby, Linda Hamrin. 2019. «Patografien som genre og funksjon». *Edda* 106 (1): 54-68
- Opplæringslova. *Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa* av 17. juli 1998, nr.61
- Pontoppidan, Knud. 1978. *6te Afdelings Jammersminde*. [1897]. Odense: Odense Universitetsforlag
- Rønning, Anne Birgitte. 1984. «'Kvinnelig vanvidd og mannlig rasjonalitet'. En analyse av Amalie Skram: *Professor Hieronimus og På St. Jørgen*». *Edda* 84 (5): 275-288
- Sejersted, Jørgen Magnus. 2018. I *Dei litterære sjangrane*, redigert av Anders M. Gullestad, Christine Hamm, Jørgen M. Sejersted, Eivind Tjønneland og Eirik Vassenden, 9-27. Oslo: Det Norske Samlaget
- Selboe, Tone. 2015. *Hva er en roman*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skram, Amalie. 1895a. *Professor Hieronimus*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag
- Skram, Amalie. 1895b. *På Sct. Jørgen*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag
- Skram, Amalie. 1899. *Sommer*. København: Gyldendalske Boghandels Forlag
- Tiberg, Antonie. 1910. *Amalie Skram som kunstner og menneske*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)
- Tjønneland, Eivind. 2018. «Sakprosa». I *Dei litterære sjangrane*, redigert av Anders M. Gullestad, Christine Hamm, Jørgen M. Sejersted, Eivind Tjønneland og Eirik Vassenden, 182-216. Oslo: Det Norske Samlaget

Sammendrag

Masteroppgave i nordisk litteratur
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium
Universitetet i Bergen, juni 2021

Student: Beathe Tangen Johannessen

Veileder: Christine Hamm

Tittel: Ekteskapelige samtaler i romaner og brev

Undertittel: En studie av Amalie Skrams *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* og brevsamlingen *Elskede Amalie: brevveksling mellom Amalie og Erik Skram*

I denne masteroppgaven analyserer jeg hvordan ekteskapelige samtaler kan fremstilles i roman- og brevsjangeren. Jeg undersøker Amalie Skrams to pasientromaner *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen*, begge utgitt i 1895, og utvalgte brev fra Janet Gartons brevsamling *Elskede Amalie*, fra 2002, med vekt på henholdsvis forholdet mellom karakterene Else og Knut Kant i romanene, og det reelle ekteparet Amalie og Erik Skram i brevene. I forskningslitteraturen har romanene blitt lest som Skrams selvbiografiske skildring i fiksjonsform. Amalie ble innlagt ved to psykiatriske institusjoner i Danmark i 1894, og romanene ble sett på som et angrep på sykehussystemet og legeautoriteten; men også det patriarkalske samfunnet generelt. Tidligere Skram-forskning har hevdet at romanene også anklager mannen; karakteren Knut i romanene; og den reelle Erik Skram, for å støtte opp under maktmisbruket. Ved hjelp av sjangerteori, spesielt fremhevet ved Bakhtins teori om den polyfone romanen, viser jeg hvordan Amalie Skram nyansert skriver frem forholdet mellom de fiktive ektefellene Else og Knut Kant i romanene. Jeg analyser også utvalgte brev utvekslet mellom Amalie og Erik Skram, med vekt på retorikken, fra perioden før og etter Amalies innleggelse. Disse brevene er ikke tidligere blitt gjort til en del av en større undersøkelse.

Ved å gå i dialog med tidligere forskning har jeg funnet ut at noen påstander omkring forholdet mellom Amalie og Erik Skram kan avkreftes. Brevene viser at Erik støttet Amalie i stor grad, og at konflikten som oppsto på bakgrunn av innleggelsene neppe alene var årsaken til at ekteparet skilte seg. I min tolkning av pasientromanene og brevsamlingen argumenterer jeg også for at sjangeren – henholdsvis roman- og brevsjangeren – i stor grad er med å påvirke leserens oppfatning av det ekteskapelige forhold som blir omtalt og diskutert. Gjennom min studie har jeg videre funnet ut at den polyfone romansjangeren på mange måter kan være mer retorisk enn man vanligvis antar, og at den retoriske brevsjangeren kan gi rom for en polyfon meningsutveksling - en forhandling mellom ektefellene.

Abstract

Master thesis in Nordic Literature
Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies
University of Bergen, June 2021

Student: Beathe Tangen Johannessen

Tutor: Christine Hamm

Title: Marital conversations in novels and letters

Subtitle: A study of Amalie Skram's *Professor Hieronimus og På Sct. Jørgen* and the collection of letters *Elskede Amalie: brevveksling mellom Amalie og Erik Skram*

In this master thesis I analyze how marital conversations can be presented in the genres of novel and letters. I examine Amalie Skram's novels, *Professor Hieronimus* and *På Sct. Jørgen*, both published in 1895, and selected letters from Janet Garton's *Elskede Amalie*, from 2002, with emphasis on the relationship between the characters Else and Knut Kant in the novels, and the real Amalie and Erik Skram in the letters. In the research literature the novels have been read as Skram's autobiographical description in fictional form. Amalie was admitted to two psychiatric institutions in Denmark in 1894, and the novels were seen as an attack on the hospital system and the medical authority; but also the patriarchal society in general. Previous research on Skram have claimed that the novels also accuse the husband; the character Knut in the novels; and the real Erik Skram, of supporting the abuse of power. Using genre theory, especially Bakhtin's theory of the polyphonic novel, I show how Amalie Skram nuancedly describes the relationship between the fictional spouses Else and Knut Kant in the novels. I also analyze selected letters that was exchanged between Amalie and Erik Skram, with emphasis on the rhetoric, from the period before and after Amalie's hospitalizations. The letters have not previously been made a part of a larger study.

By entering a dialogue with previous research, I have found that some claims about the relationship between Amalie and Erik Skram can be refuted. The letters show that Erik supported Amalie to a great extent, and that the conflict that arose because of the hospitalizations hardly was the only reason why the couple divorced. In my interpretation of the novels and the letters, I also argue that the genre of the novel and the letter respectively largely contributes to influencing the reader's perception of the marital relationship mentioned and discussed. Through my study I have found that the polyphonic novel genre in many ways can be more rhetorical than one usually assumes, and that the rhetorical letter genre can allow a polyphonic exchange of opinions – a negotiation between the spouses.

Profesjonsrelevans

I Opplæringslovens formålsparagraf står det skrevet at «Elevane og lærlingane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet» (Opplæringslova §1-1, 1998). Skolen skal, slik jeg tolker det, være en arena for utdanning, men også en sentral instans for danning. Det å bidra til at elever på ungdomstrinnet og i videregående skole får utvikle kunnskaper, ferdigheter og holdninger i et trygt miljø, er et viktig arbeid, som innebærer at elevene på sikt kan fungere som demokratiske medborgere i samfunnet. Norskfaget har et stort danningspotensial, der de grunnleggende ferdighetene lesing og skriving står sentralt. I min masteroppgave har jeg sett nærmere på roman- og brevsjangeren, og de erfaringene jeg har gjort meg i mitt arbeid, kommer jeg til å ta med meg inn i arbeidet som lektor i skolen.

Arbeidet med min masteroppgave har gitt meg anledning til å utvikle min lese- og skrivekompetanse, og jeg har fått mulighet til å reflektere over hvordan tekstarbeid i norsk krever at leseren har forståelse, og mestrer å ta for seg teksten på en nyansert måte. Et av kompetansemålene etter VG3 studieforbereende utdanningsprogram, fra Fagfornyelsen - en fornying av læreplanverket, er at eleven skal kunne «analysere og tolke romaner, noveller, drama, lyrikk og sakprosa på bokmål og nynorsk fra 1850 til i dag og reflektere over tekstene i lys av den kulturhistoriske konteksten og egen samtid» (LK20). I Fagfornyelsen står det også at elever etter 10. trinn skal kunne «lese skjønnlitteratur og sakprosa på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samiske og andre språk, og reflektere over tekstenes formål, innhold, sjangertrekk og virkemidler» (LK20). Mitt prosjekt innebærer en akademisk lesning av skjønnlitterære tekster og sakprosa, der jeg har måttet reflektere over innhold, språk, sjanger, virkemiddel, kulturhistorisk kontekst og tekstenes formål. På denne måten har jeg utviklet de kunnskaper, ferdigheter og holdninger jeg har allerede hadde opparbeidet meg, noe som viser at tilegnelse i norskfaget innebærer en modningsprosess.

Erfaringene fra arbeidet med mitt masterprosjekt har gitt meg verdifull kompetanse som jeg kan ta i bruk når jeg skal ut i skolen. Med de innsikter jeg har tilegnet meg vil jeg ha særlig fokus på tekstforståelse og nyansert formidling, og jeg ønsker at elevene jeg underviser skal lese et bredt utvalg tekster, fra ulike sjangre. Mandatet mitt være å utvikle elevenes kunnskaper og ferdigheter, slik at de kan få innsyn i, og etter hvert kan forstå, tekster som representerer ulike holdninger og verdier. I min lærergjerning må jeg også kunne lese elevenes oppgaver med et åpent blikk. Da vil jeg ha med meg mye kunnskap om

sjangerperspektiv og akademisk lesning, og jeg føler meg dermed trygg på at jeg kan gi elevene konstruktive fremovermeldinger på tekstene de skriver i norskfaget, slik at de får anledning til å utvikle seg.